

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROK ÉS LEVÉLTÁROK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1937. évi folyam * III. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1937

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMANOVSKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FARKAS GYULA, berlini egyetemi tanár, a berlini Magyar Intézet igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NAGY MIKLÓS, a Képviselőházi Könyvtár főigazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SULICA SZILÁRD, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, SZABÓ BÉLA, min. tanácsos, az Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

A RÉGI PROTESTÁNS FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK JELENTŐSÉGE.*

A protestáns főiskolák négyszáz év óta állandó világítótoronyok voltak a magyar közművelődés életében. És a tanintézetek számának, különféle típusainak elszaporodása dacára azok még ma is. Hevesebben dobog a szívünk és büszke fénnel ragyog az arcunk, ha Debrecen, Sárospatak, Pápa, Máramarossziget, Eperjes, Kolozsvár, Szászváros, Nagyenyed, Székelyudvarhely és a többi nagyhírű főiskolára gondolunk, melyek századokon át formálták, csiszolták és teremtették a magyar szellemi életet, hogy olyan legyen, amilyen ma. Ha a külföld patinás ősi iskolavárosaiban megfordulunk, nincs okunk szégyenkezni, hogy újoncok vagyunk, jóleső meglepéssel mutathatunk rá, hogy nekünk is megvannak a magyar Wittenbergjeink, Halleink, Heidelbergjeink és Genfjeink. Nem olyan nagyok, mint amazok, bizonyosan nem is oly ismertek és egyetemes hatásaikban amazokkal nem versenyezhetők, de nem sokkal újabb keletűek, ugyanolyan célra törők, az egyetemes kultúráramlatokkal becsületesen lépést tartó, egy nemzet életét mélységesen alakítani tudó s éppen ezért nekünk hasonlóan drága intézmények. A nemzedékek, melyek tanításaikból éltek, már régen a történeleméi, a nagyoknak is, kik a tömegből kiemelkedtek, már csak emlékezetük virít, a halhatatlan pedagógusok belepatinásodtak az egyes iskolák szellemi köveibe, az országvezető neveltek pedig a szomorú magyar annalesok lapjairól kiáltanak felénk, mindmegannyi bizonyágtétel a protestáns főiskolák hatóereje mellett, de a legbeszédesebben és a legcsalhatatlanabban mégis azok a könyvek, tárgyak hirdetik protestáns főiskoláink messzeható dicsőségét, amelyek századok gyűjtéséből

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

felhalmozódtak a régi protestáns könyvtárakban s ma a magyar szellemi élet legértékesebb alkotóelemei.

E főiskolai könyvtárak jelentőségéről akarok itt röviden összefoglaló képet adni.

A Magyar Minerva Nagy-Magyarország összes könyvtárai-ról kiadott 1912. évi utolsó kötetében 64 protestáns könyvtárat sorolt föl, amelyek közül Trianon elszakított tőlünk éppen 32-t. E könyvtárakban a Magyar Minerva szerint 1,536.000 darab könyv volt, a csonkaország protestáns könyvtáraiban visszamaradt kb. 763.000 kötet. Ha a megmaradt protestáns könyvtárak évi gyarapodását átlagosan másfélszázalékra becsüljük, hazai könyvtáraink könyvállománya jelenleg kb. 1,050.000 kötet könyv. Olyan imponáló szám, amely előtt csodálkozással kell megállanunk. A Magyar Minerva azonos évi adatai szerint a hazai katolikus könyvtárak összlétszáma 1912-ben 190 könyvtár volt, ezekből elvesztettünk 92-t, megmaradt 98. Nagy-Magyarország összes katolikus könyvtárainak a könyvállománya 1,922.000 kötetre volt tehető, amely számból a visszamaradt 98 könyvtár 1,156.000 kötetet ölel föl. Az évi gyarapodást itt is másfélszázalékban tételezván föl, a katolikus könyvtárak mai könyvállománya 1,570.000 kötet lehet, 520.000 kötetel több, mint a protestáns könyvtáraké. Tekintettel azonban arra, hogy e könyvállomány 98 könyvtár között oszlik meg, míg a protestáns könyvtáraké csak 32 között, teljes tárgyilagossággal megállapíthatjuk, hogy az arányszám a protestánsok javára kedvezőbb. De e jelenségnek megvan a maga természetes oka. És ez az ok egyszerűen abban található föl, hogy a nagy protestáns könyvtárak régebbi alapításúak, mint a katolikus könyvtárak. Az esztergomi főszékesegyház és a pannonhalmi rend könyvtárának a régiségével természetesen egy sem versenyezhetik, de régiségben az összes többit felülmúlják. Szemléltesse ezt egy kis áttekintés: a XVI. század 30-as éveiben alakultak ki a következő protestáns könyvtárak: Csonka-Magyarország területén Sárospatak, Pápa, Debrecen, a soproni ág. ev. líceum könyvtára, az elszakított területen a besztercebányai ág. ev. algimnázium, az eperjesi ev. kollégium könyvtára, a mármaroszigeti ref. líceumi könyvtár, a szászvárosi ref. kollégium könyvtára. A XVI. század közepéről való a miskolci ref. gimnázium könyvtára, a brassói ág. ev. főgimnázium

könyvtára, 1592-ből a nagyszzebeni ág. ev. főgimnáziumi könyvtár, 1600 körül keletkezett a nagykőrösi ref. főgimnáziumi könyvtár, 1622-ben a nagyenyedi Bethlen-kollégium könyvtára, csaknem azonos időből a zilahi ref. kollégium könyvtára, a XVII. század közepén jelenik meg először a kolozsvári ref. kollégiumi könyvtár, a medgyesi ág. ev. főgimnázium könyvtára és 1670 körül a székelyudvarhelyi ref. kollégium könyvtára. Ez összesen 17 könyvtár, mely alapítását a XVI. és XVII. századra viszi vissza. Roppant nagyfontosságú tény ez, mert nem kevesebbet jelent, mint azt, hogy a könyvnyomtatás nagyobb méretű kibontakozása ezeket a könyvtárakat már készen találja s a nemes tudományos versengés az iskolai vezetőket arra ösztökéli, hogy mindent összegyűjtsenek, ami még föllelhető, vagy aminek kutató és nevelő munkájuk közben hasznát vehetik. Ám vannak dolgok, amik többé már rájuk nézve sem érhetőek el. Vagy amiknek forrongó korokban nem sok hasznát látják, holott ha kiterjesztették volna rá figyelmüket, ma óriási nyeresége adódhatnék belőle nemcsak a magyar, hanem az egyetemes kultúrának is. Ilyenek voltak pl. az ősnymtatványok. A XVI. század közepéig éppen egy évszázad telt el a könyvnyomtatás feltalálása óta s így a könyvnyomtatás első rendkívül ritka és becses termékei többé nem voltak protestáns őseink számára föllelhetőek. Azokra ráültek más szerencsésebb nemzetek könyvtárai és magánosai s hazai protestáns könyvtárainkba azokból csak foszlányok jutottak el. Valószínű, hogy protestáns eleinknek anyagi eszközeik sem igen voltak ezek megszerzésére, de az is lehet, hogy gyűjtési érdeklődésük körén kívül esett a vulgata bibliai szöveg, a klasszikusok és más világi tárgyú első termékek fölvásárlása; tény az, hogy a protestáns könyvtárak hatalmas és a katolikusok könyvanyagához viszonyítva aránytalanul nagyobb könyvtári állományában igen kevés az 1500-ig bezárólag megjelent ősnymtatványok száma. A csonkaország területén összesen kb. 250 darab, amely a megszállott területen található ősnymtatványokkal együtt sem megy föl többre 400 darabnál. Ebből is majdnem 150 kötet a debreceni ref. főiskolai könyvtárra esik. Mily bámulatos gazdagságot tüntetnek fel ezzel szemben a katolikus könyvtárak! Az 1912. évi kimutatás szerint a katolikus könyvtárak 3031 ősnymtatvánnyal rendelkeztek. E tömegeből megmaradt 2016 kötet

elveszett 1015 kötet. Legyen bár, hogy e rengeteg ősnymtatvány-nak nagyobb fele Vulgata-kiadás, vagy a misekönyvek hosszú sora, fölbecsülhetetlen értéke akkor sem csökken és e tekintetben a protestánsok kétségtelenül alól maradnak a nemes versengésben. Az ősnymtatványok kvalitatív és időbeli megoszlása azonban nem mutat ilyen kedvezőtlen képet a protestánsok hátrányára. A protestáns könyvtárakban őrzött ősnymtatványok ugyanis 1469-től kezdődnek, tartalmilag a legérdekesebb és legszerencsésebb megoszlásúak és elégségesek arra, hogy nagyszerűen szemléltessék a könyvnyomtatás bámulatos haladását, valamint a mindenkori tudós haladás iránt megmutatkozó protestáns érdeklődést. Hozzátehetem még, hogy a protestáns könyvtárak ősnymtatvány-anyaga igen szerencsésen kiegészíti a magyar őrizésben levő egész ősnymtatvány-anyagot és vannak közöttük jelentős számban darabok, melyek magyar földön az illető kiadvány egyetlen példányai. Szép számmal akadnak soraikban a könyvornamentika remekbe készült darabjai is.

Nagyarányú eltolódást találunk protestáns könyvtáraink javára a XVI. század termékeinél. Ez a kor igazán az ő idejük. Az előreformáció és a humanizmus irodalma a legintenzívebben érdekelte a protestantizmus vezetőit s ily irányban mindent felkutattak, ami módjukban állott. Ha az ősnymtatványok záróidejét kitolnók 1526-ig, a mohácsi vészig, hatalmasan felduzzadna a protestáns könyvtárak ősnymtatvány-anyaga, de hát ez ma már nem indokolt. Elég tekintélyes és belsőleg roppant értékes a protestáns könyvtárak kódex-állománya is. Közismert a sárospataki ref. főiskola könyvtárában őrzött lengyel biblia kézírata, de éppily jelentős az a X. századból származó énekeskönyvi töredék is, melyet a debreceni ref. főiskola nagy könyvtárában újabban sikerült fölfedezni. XIV—XV. századi misszálék, vulgátaszövegek, klasszikus, jogi, vallásos tárgyú kéziratok, térképek, herbáriumok egykorú színezéssel és a magyar irodalom ősi nyelvémlékeit tartalmazó kézíratos szövegek hangos harsonái a protestáns könyvtárak kultúragyűjtő és kultúrafejlesztő szeretetének.

A reformáció gazdag és versenyen kívül álló irodalma egyenesen nélkülözhetlenné válik a protestantizmus számára s jelszó lesz: gyűjteni mindent, ami a megreformált hit erősítésére, védelmére, közérthető kifejtésére vonatkozik. E tekintetben közvetlen

ismereteim vannak a legnagyobb hazai protestáns könyvtár, a debreceni ref. főiskola könyvtárának állománygazdagságáról és elmondhatom, hogy összes hazai könyvtáraink között versenyen kívül áll. Ha pedig e gazdagsághoz hozzáveszem még azokat a nagyértékű kincseket is, amelyeket a többi nagy hazai protestáns főiskolai könyvtárak jelentenek, olyan bőséges együttes anyaga kerül össze a reformáció irodalmának, amely megindokolja a hazai protestantizmus rendkívül előkelő szerepét és részvételét a magyar közművelődés életében.

A reformáció széles e világon és hazánkban is megindította a nemzeti irodalom kifejlődését. Ez irodalom művelésében és terjesztésében a hazai protestánsoknak oroszlánrészük volt. Voltaképpen ez tette iskoláikat is a hazai művelődés nélkülözhetetlen tényezőivé. Kezébe adni a bibliát a népnek, hogy olvassa, majd ellátni egyéb szükséges lelki táplálékkal is: e célkitűzésben adva van nemzeti irodalmunk szinte minden első megnyilatkozása. A reformáció első évtizedeitől kezdve tömött sorokban indulnak a protestáns iskolák végzett diákjai messzi külföldre és a debreceni ref. főiskola könyvtára a wittenbergi burszában megható emléket őriz annak a sokszáz szellemi harcosnak, kik a wittenbergi egyetemen tökéletesítették tudásukat, hogy hazajövéen, kiváló irányítói legyenek nemcsak egyházuknak, hanem a magyarság szellemi életének is. A XVII. századtól kezdve aztán kiszélesedik a kör és a végzett magyar protestáns diákok a német egyetemek mellett a belga, svájci, angol és főképp holland egyetemeket lepik el csapatostul, hol nemcsak méltóan viselkednek, hanem okleveleket is szereznek, irodalmilag is működnek s a külföldi könyvtermelés egészen kivételes értékei megszerzésével és hazahozásával gyarapítják az itthoni szellemi élet értékeit. Különösen jelentős volt, hogy diákjaink érdeklődése a szellemi vezetés élére került és a könyvprodukciónban világhírű nyomdái révén az első helyen haladó Hollandia felé irányult, mert így olyan szellemi kincsekhez juttatták a magyarságot, amely maradvány és halhatatlan. Ez a helyzet és a fent felsorolt körülmények megmagyarázzák, hogy protestáns főiskolai könyvtáraink miért olyan gazdagok hungarikumokban és miért van az, hogy a protestáns főiskolai könyvtárak hungarika-gyűjteményei s ezen belül is unikum-gyűjteményei olyan nélkülözhetetlenek és sohasem lesz-

nek pótolhatók. Nagyon merész itt percentuális számokkal dolgozni, de amint én látom, a SZABÓ-SZTRIPSZKY-féle régi magyar könyvtári anyagból az állománynak majdnem a fele az, amely protestáns könyvtárainkban is megvan és az unikumok száma felülhaladja a 400 darabot.

A tömeges, de mindig szelekción alapuló külföldi tanulásnak eredménye lett, hogy protestáns könyvtáraink hozzájutottak az egykorú külföldi könyvtermelés legdrágább és legértékesebb darabjaihoz és meg tudták szerezni mindazt, ami a nívómaradást jelentette. Így jutottak el hazánkba azok a fölöttébb szép és drága kiállítású növénytanok, térképek, csillagászati művek, amelyekhez hasonló gazdagságot aligha mutathatnak fel más magyar könyvtárak. E tekintetben biztos ismeretem csak a debreceni ref. főiskolai nagykönyvtár anyagáról van, amelynek ilyirányú szédületes gazdagsága a külföldi szakembert is csodálatra ragadja. Ami szép és nagyszerű elképzelhető, peregrinusaink mind összegyűjtötték és felhalmozták. Hiszem, hogy többi protestáns főiskolai könyvtáraink is megfelelő szép anyaggal rendelkeznek e gyűjtési körből, hiszen diákjainkat ugyanazon szellemi áramlatok hajtották és irányították. A térképek mellett megjelennek a földgömbök is és a debreceni, valamint a sárospataki főiskolák múzeumai rendelkeznek 1705-ből származó hollandus készítésű földgömbökkel. Talán a reáliák ilyen gazdagsága ösztökélhette a praktikus szükséglet mellett a debreceni ref. főiskola ifjúságának egy részét is, hogy társulatba tömörülve megalkossa a rézmetszők társaságát s a XVIII. század közepétől kezdve kifejlessze a szépmesterségnek olyan gazdag virágzását, amilyennel más közület és főiskola hazánkban nem rendelkezik. E társaság eredeti emlékei, rézmetszetű táblái és kéziratái a debreceni főiskola könyvtárában őriztetnek.

Protestáns főiskoláink ősidőktől fogva melegágyai voltak a megalkuvást nem ismerő hazafias szellemnek. Istenszeretet, hazaszeretet és emberszeretet volt az állandó jelszó és az iskola egész élete, nevelési rendszere ekörül forgott. Az Istenszeretet bizonyossága volt az evangéliumi vallásosság, mely a legnehezebb időkben is mindig megtalálta az útját a fennmaradásnak, a megújulásnak. Érintésére emberszívek nyitak meg áldozatos cselekvésre, mint a Mózes vesszeje érintésétől a pusztai kőszikla s az eredmény az

lett, hogy hordták az értékeket drága ajándékképpen a protestáns almamaterék falai közé. Ez ajándékok megmaradt drága emlékei a könyvek és múzeális letétek, melyek a protestáns könyvtárak gyarapodásának mindig legbővizűbb forrásai voltak. Családi bibliák, énekeskönyvek a legszebb kötésekben, eredeti dedikációkkal, templomi relikviák, melyek a hithű kegyesség bizonyítékai voltak, gyűltek halomra s képzelhető, mennyivel szegényebb volna a magyar élet, ha protestáns főiskolai könyvtáraink és múzeumaink őrizése nélkül mindezek megsemmisültek volna! A tudós érdeklődés és a kegyesség összműködésének tulajdonítható, hogy a debreceni ref. főiskolai nagykönyvtárnak van ma az országban a leggazdagabb bibliagyűjteménye, kb. háromszáz-féle nyelvű biblia.

A hazaszeretet élő gyakorlása eredményezte, hogy protestáns főiskolai székhelyeink nem egyszer a magyar sorstragédiák központjaivá váltak. Törökmegszállás, németdúlás, oláh martalócok vandalizmusa, kuruc-labanc mérkőzés és végül az 1848—49-i szabadságharc eseményei az említett székhelyeket a legközelebb-ről érintették s alkalmul szolgáltak sok-sok fájdalmasan érdekes szellemi megnyilatkozásra és gyűjtési ág kifejlődésére. Az állandó és egyetemes jellegű érdeklődés mellett ez a különös helyzet okozta, hogy protestáns főiskolai könyvtáraink telvék a hazai történelemre vonatkozó rendkívül becses eredeti forrásanyaggal, oklevelekkel, nemeslevelekkel, céhemlékekkel, egykorú újságokkal, röpiratokkal és naplókcal, továbbá a mindenkori eseményekre vonatkozó nyomtatott termékek gazdagságával. De nem becsülhető le, sőt éppen a legmagasabbra értékelendő az a bő választék is, melyet a magyar érdeklődés és szorgalom a világtörténet hazánkon kívül eső folyamatára nézve is felhalmozott. E gyűjtési körből is ismerem a debreceni ref. főiskolai könyvtár mesés gazdagságát s mondhatom, hogy tanulságos példájául szolgál a minta könyvgyűjtésnek.

A protestantizmust bizonyos ridegséggel szokták vádolni a képzőművészetek termékeinek a felkarolása és művelése irányában. Nos, hogy e vád mennyire alaptalan, protestáns könyvtáraink példája ékesen bizonyítja. Gyönyörű és hatalmas metszetgyűjtemények, amelyeknek darabjai között képviselve vannak a világ első művészei, őriztetnek protestáns könyvtáraink anyagá-

ban s például a sárospataki főiskolai könyvtár metszetgyűjteményének a zöme KAZINCZY FERENC tulajdonából való. HOLBEIN, DÜRER, CRANACH, SPRINGINKLEE, RUBENS metszette lapokkal és művekkel a debreceni ref. főiskola könyvtára bőven szolgálhat. A rézmetszés terén szinte minden nevesebb irány és rézmetszőművész képviselve van. Olaszok, franciák, hollandusok, angolok és németek. Nem hiányoznak természetesen a magyarok sem. Debrecenben bőven van képviselve az ábrázolóművészetnek egy igen érdekes neme is, a XVIII. század végéről és a XIX. első feléből a szabadkézi, valamint az iparművészeti rajzolásnak az a szakasza, amely SÁRVÁRI PÁL, KISS SÁMUEL, BEREKSZÁSI PÉTER működéséhez kapcsolódik s amelynek nagyon szép kompozíciókat, terveket, virágrajzokat stb. köszönhetünk.

A protestáns főiskolák nagy hatását mutatja, hogy a kebelükből kikerült szellemi nagyságok mindig élő szeretettel gondoltak vissza az ősi almamaterék jótéteményeire és fő kötelességüknek ismerték, hogy megfelelő módon visszaadják azt, amit szellemiekben tőlük nyertek. Ez a hálaérzet a megfejtője annak a körülménynek, hogy protestáns főiskolai könyvtáraink a magyar tudomány és irodalom annyi jelesének eredeti kéziratával és dedikált könyveivel rendelkeznek. Bátran elmondhatjuk: a magyar történelem és művelődés mesés értékű eredeti okmányai jutottak ilyen hálalerozás alakjában főiskolai könyvtárainkba, ahol nemzedékek lelkeiben erősítik pusztá jelenlétükkel is a hitet, a reményt és az akaratot például követésére. A sok nagyértékű ilyenmű adományozás sorából elég legyen csak ARANY JÁNOS *Buda halálának* eredeti kéziratát fölemlítenünk, melyet menyé ajándékozott apósa egykori debreceni diáksága emlékére a főiskola könyvtárának. Érdekes kuriózumként megemlítem még, hogy a vezetésem alatt álló debreceni főiskolai könyvtárban körülbelül százra tehető azon kéziratok száma, melyek a magyar irodalom valamely emlékét tartalmazzák és vagy eredeti kézírások, vagy egykorú kéziratok.

A fentiekből, bármennyire vázlatos adatok is, kiviláglik a protestáns főiskolai könyvtárak igazi nagy jelentősége. De e jelentőséget talán mindennél jobban megvilágítja az a körülmény, hogy protestáns főiskoláink a magyar egyetemi élet kialakulásáig egyetemek voltak, kifejezett állami elismertetés nélkül is. Debre-

cen, Sárospatak, Eperjes, Nagyenyed, Kolozsvár élethivatásokra képesítő diplomákat osztogattak s ugyanazt a munkát végezték szűkebb hatáskörben, mint a jelenlegi egyetemek. Különösen kiemelkedett a többiek közül a debreceni főiskola, amely a leg-hatalmasabbá izmosodott és külföldön is messze elismert volt. A debreceni főiskola 1938-ban óhajtja alapításának 400 éves jubileumát megünnepelni és ehhez joga van, mert a főiskolai könyvtárban őrzött anyakönyve 1588 óta megszakítatlanul igazolja, hogy igazi főiskola volt. S mint ilyen, hazánkban a leg-régebbi főiskola. Működésének előzményei még 50 évvel korábbra mennek vissza. Nos, az a körülmény, hogy a protestáns iskolák közül a felsoroltak főiskolák voltak s köztük is a leghíresebb a debreceni, megmagyarázza, hogy miért voltak a főiskolákkal egybekötött könyvtárak is olyan nagystíűek, olyan fontosak és olyan egyetemes érdeklődést mutató intézmények. Azért, mert a hazai művelődésnek a régi egyetemi intézményeket pótló in-stitúcióiul szolgáltak.

A protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége ma sem hal-ványodott el. Ha e könyvtárak tiszta múzeumokká változnának is és semmi egyebet nem tennének, mint hűségesen és megfelelően őriznék a mult ragyogó emlékeit, még akkor is számot tarthatná-nak minden magyar ember becsülésére és támogatására, — jelen-legi helyzetükben azonban, amikor szegénységgel, közönnyel küzködve erejük végső megfeszítésével igyekeznek betölteni mult-beli hivatásukat, hogy világítótornyai maradjanak a magyar művelődésnek, kétszeresen és sokszorosan megérdemlik, hogy állam és közületek a mai mértéknél sokkal hathatósabban segítsék nemes feladatuk betöltésében. Nem újakat kell alkotni, hanem a meglévő régi bevált intézményeket kell az összedüléstől meg-óvni és a fejlődés megfelelő szintjén tartani. Ha e támogatás meg-lesz, meg vagyok győződve, hogy protestáns könyvtáraink továbbra is világotlani fognak s a magyar szellemi élet elmélyülését, nemesedését éppoly híven és eredményesen fogják szolgálhatni, mint hosszú századokon át tették. A többi hasonló jellegű intéz-ménnyel nemes versenyre fognak kelni, hogy végre mái egyszer minden vihar ellenére eldönthetetlenül és szétbonthatatlanul meg-építsék, megtámasszák és derűsebbé tegyék a jobb sorsra hivatott magyarság szomorú életét.

VARGA ZSIGMOND.

A KATALÓGUSSOKSZOROSÍTÁS PROBLÉMÁI.*

A katalógussokszorosítás kérdése egyike a legfontosabb könyvtártechnikai kérdéseknek. Ha a könyvtár közönségének igényeit ki akarja elégíteni, ha munkásságának eredményességét és belső zavartalanságát biztosítani kívánja, legalább is három katalógusról kell gondoskodnia és pedig egy betűrendes-, egy szak- és egy helyrajzi katalógusról. Ha még ezekhez hozzászámítjuk a szükséges utalásokat, a könyvtárak különleges helyzetétől megkövetelt speciális katalógusokat, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a könyv feldolgozása folyamán minden címleírást legalább hatszor-hétszer kell teljesebb vagy rövidített formában elvégeznünk.

Ez a lélekölő és időrabló munka a könyvtárak számtalan baját hozza magával: az időnkinti restanciákat, az utalókkal, szakbeosztásokkal való takarékoskodást, az „ideiglenes“, megalkuvással készült, „majd pótolandó“, de a valóságban sohasem pótolta hiányos felvételeket, melyek a katalógusok következtetését és hiányait okozzák.

Az első könnyebbítést a katalógus készítésének terén az írógép könyvtári alkalmazása jelentette, melyet e célra Európában Németországban használtak először, 1891-ben. Az első kísérletekről szóló beszámoló pontosan megadja a munkatempó gyorsulásának adatait. 100 cédula egy példányban kézírással 7 óra 54 perc alatt készült el, míg írógéppel 5 óra 35 perc alatt. 100 címleírás 2 példányban kézírással 14 óra 28 perc alatt készült, míg írógépen átütéssel 6 óra 6 perc alatt.¹ Am a legkevesebb könyvtár

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

¹ ZBW. 1892. 180. l.

készíti olyan vékony papíron céduláit, hogy az átütéssel készült címléírásokat használni lehetne, hacsak nem akarja üzemét a cédulák ragasztásával komplikálni, amivel az időnyereségének egy jelentékeny része veszendőbe menne. Mindenekfelett pedig a szénpapírral készült másolatok tartósság szempontjából nem kielégítőek, hosszabb használat után elkenődnek és elhalványulnak. Az írógéppel tehát meggyorsítjuk a munkatempót kerek-számban $8 : 6\frac{1}{2}$ -hez arányban, de az újra- és újraírástól nem szabadulunk meg.

A nagy államokban immár évtizedek óta megvalósított cédulanyomatásra mi nem gondolhatunk egyelőre. Ez a kétségtelesen legszébb, de nem minden probléma nélküli megoldás csak elegendő könyvtár csatlakozása mellett gazdaságos, azaz csak akkor érdemes a nyomtatás nagy költségét vállalni, ha központi-lag sok könyvtárt látnak el nyomtatott cédulákkal.

A mi viszonyaink között a könyvtáraknak e kérdés megoldását valamilyen sokszorosító eljárásban kell megtalálniok, amellyel az egyszer elkészült címléírást több példányban sokszorosítják és a katalógusba annyi helyen és olyan utalószavak alatt osztják be, ahány helyen a mű keresése feltételezhető. Ez eljárás mellett a katalógusok következetlensége, az utalások hiányossága magától megszűnik, mert egyrészt mindenhova teljes címléírást osztván be, a kutatót megkíméljük a bosszantó továbbkereséstől, másrészt sem a címléíró, sem a szakozó nem takarékoskodik az utalásokkal, hiszen azok csak egy lenyomattal jelentenek többet.

A könyvtárakban tekintetbe vehető sokszorosító eljárások közül a vegyszalaggal készülő volna a legolcsóbb. Hátránya azonban, hogy a címléírásnak és sokszorosításnak párhuzamosan kell történnie. Többnapos differencia esetén a címléírások használhatatlanná válnak s így vagy több sokszorosítógépet kell üzemben tartani nagy altiszti személyzettel, vagy kevés címléírást készíteni.

Kedvezőbb eredményeket értek el egyes könyvtárak a stencillel történő sokszorosítással. Ez a költségesebb, de megbízhatóbb eljárás ugyancsak nagy altiszti személyzetet és igen jó gépirókat követel meg, ha nagyobb mennyiségű címfelvételt akarunk huzamosabb időn keresztül végeztetni.

Egyéb eljárásoknál az internacionális formátum betartása nagy anyagpazarlással jár és még kevésbé vannak könyvtárilag kipróbálva.

Általában az elterjedtebb sokszorosító eljárások egyik nagy hiánya, hogy az esetleg szükséges levonatpótlások nehézkesek és a huzamosabb használat után olvashatatlaná piszkított cédulák írógépes pótlásokkal terhelik meg a könyvtári személyzetet.

Mindezek megfontolása készítette az Országos Széchényi Könyvtárt arra, hogy katalóguskérdéseinek megoldására más módot válasszon. Katalógusaink hiányossága, nagy és magyar vonatkozásban a selejtezés lehetősége nélküli gyarapodásunk olyan sokszorosító eljárás választására kényszerítettek, mely ha költséges is, munkateljesítőképesége egy fokozott iramú munkát győz és nemcsak új gyarapodásunkat dolgozza fel, hanem kedvező esetben multunk hiányait is pótolhatjuk vele.

Németországban és néhány skandináv könyvtárban az utolsó évtizedben az Adrema címírógépet vezették be katalógizálási célokra. Ezzel a géppel dolgozik Németországban a berlini városi, a műegyetemi, a frankfurti egyesített városi és egyetemi, részben a darmstadti tartományi és mindenekelőtt a göttingai egyetemi könyvtár. Főleg ennek a kitűnő és nagymultú könyvtárnak példája, valamint az ott szerzett információk vezették az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatóját elhatározásában, hogy könyvtárunkat 1936 tavaszán a szükséges Adrema-gépekkel felszereltette.

A könyvtári Adrema-üzemhez két gép szükséges. Nevezetesen egy préselőgép, amely cinklemezbe vési villanyerő segítségével a címleírás szövegét. Ezt az esetleg szükséges korrektúra elvégzése után a hasonlóképen villanyerőre berendezett nyomógépen — tetszés szerint kartonlapra vagy listára — annyi példányban nyomják le, ahányat a katalógusokba igényelnek.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában a nyomtatványosztály munkamenete e gépek alkalmazása mellett a következőképen alakult ki:

I. Minden könyvet új gyarapodás esetén a szerzeményosztályban, régi anyag új feldolgozásánál a számozásnál kísérőlappal látnak el. Ezt a kísérőlapot rovatainak megfelelően a feldolgozás folyamán kitöltik a könyv minden fontosabb adatával.

Feljegyzik rá a beszerzés módját, keltét, a könyv gyarapodási számát, helyrajzi jelzetét stb.

2. A számozó egyforma magas könyvekből összeállít egy méteres sort, a könyvet és kísérőlapját ellátja a helyrajzi számmal.

3. A címléíró a kísérőlapon elkészíti a felvétel fogalmazványát, pontosan olyan külalakban, amint az az Adrema-lemezre préseltetik, azaz a lemez nagyságának megfelelően maximum nyolc 44 betűs sorban. Amennyiben kivételes esetben a címléírás nem fér el egy lemezre, második kísérőlapon folytatja — a szerző nevének és a cím első szavainak megismétlésével — a felvételt és az első sor bal sarkában a kísérőlapokat sorszámmal látja el.

3. A címléírótól a szakozóhoz kerül a felvett mű, aki azt a decimális szakrendszer szerint beszakozza, revidéálja a felvételt, aláhúzza mindazon utalószavakat, melyek alatt a betűrendes katalógusba a felvétel beosztandó, a kísérőlap e célra szolgáló rovatában kijelöli az összes katalógusokba készítenő lenyomatok számát és színét, a könyveket továbbítja címkézésre, a kísérőlapokat az osztályvezetőhöz juttatja, aki a szakozás és felvétel átnézése után azokat százaz csoportokban az Adrema-üzembe adja préselésre.

4. Az Adrema-üzemben elkészül a felvételek lemezre préselése és azokról korrektúra céljaira kutyanyelvekre korrektúrapéldányt vonnak le. A korrektor a kísérőlapok és a korrektúralenyomat pontos összevetésével kijavítja az esetleges préselési hibákat, ezeket lesimítják a lemezen és a hibás betűket újraírják. A kijavított, immár hibátlan lemezeket nyomásra adja.

5. A nyomógépet kezelő altiszt a kísérőlap előírásai szerint elkészíti a szükségelt kartonlenyomatokat és a helyrajzi katalógus céljaira szolgáló listákat és a kísérőlapokkal együtt átadja a cédulaosztályozónak.

6. A cédulaosztályozó a betűrendes katalógus szürke lenyomatain piros ceruzával aláhúzza a megfelelő utaló szót és betűrendezve továbbítja a napi anyagot a cédulabeosztónak. A helyrajzi katalógusban minden felvétel mellett kijelöli, hány és milyen színű lenyomat készült róla. Az így kijelölt helyrajzi katalógust, a kísérőlapokkal és a szakkatalógus cédulaival, átadja a szakkatalógus kezelőjének.

7. Az osztályvezető a helyrajzi katalógusba minden felvételt mellé odaírja a szakszámokat, melyekbe az illető mű beosztatot s ezzel mintegy végső revíziót is végez. A szakkatalógus céduláit ugyancsak ellátja a szakszámokkal és rendezésük után beosztja a szakkatalógusba. A helyrajzi katalógust tokjába illeszti, a kísérlapokat a szerzeményezési osztályba továbbítja, ahol ezeket betűrendezik és így ezek a növedéki napló indexét képezik.

Az első negyedév ily módszerű munkásságáról a következőkben számolhatok be: június 30-ig készült 7663 felvétel. Ebből 5378 az önálló művekre, 2285 a sorozatokra esik. Ebben az anyagban nemcsak a negyedévi gyarapodást dolgozta fel a könyvtár, hanem az olvasóterem revíziójával kapcsolatban onnan kiemelt és egyéb átdolgozásra kijelölt anyagot is. A negyedévi 7663 felvételtől a betűrendes katalógus számára készült és beosztott 15.698 lenyomat, a szakkatalógus számára 9688, a könyvtár belső használatára készülő betűrendes katalógus számára 7832, a sorozatnyilvántartás és a speciális katalógusok számára 2585 kartonlenyomat. Készült ezenkívül az önálló művek helyrajzi naplója két példányban, könyvalakba összerűzhető listákra és készültek bibliográfiai célokat szolgáló lenyomatok minden magyar és magyarvonatkozású könyvről. A foglalkoztatott személyek száma, beleértve a cédulabeosztókat is, tíz tisztviselő, egy altiszt és a préselő.

1935-ben ugyanez a személyzet körülbelül 12.000 felvételt készített el, pedig abban az időben szakkatalógust nem vezethettünk. Az eljárás eredményessége munkatöbblet szempontjából tehát igazán kielégítő, automatikusan ellenőrzi a munka ritmikus menetét, egyszerű és áttekinthető.

A nyári hónapokban, a tisztviselők szabadsága idején is sikerült havi 1600—1800 felvételt elkészítenünk, úgyhogy teljes bizalommal és kedvező kilátásokkal indulunk az új munkaévnek. A gépek beszerzése, mint egy félévi tapasztalat után állíthatjuk, teljes mértékben beváltotta a hozzáfűzött reményeket. Beszerzési árukat, 8800 pengőt, jó befektetésnek kell tekintenünk. Az üzemeltetések: havi 2500 lemez, 13 lemeztároló fiók és a préselő munkadíja együttesen 375 pengőt tesznek ki. Kétségtelen, hogy nagy összeg, de az elért eredmény indokoltá teszi ezt a kiadást.

A nyert lenyomatok, ha nem is érik el a nyomtatott cédulák csínját, nem maradnak el az írógéppel készített cédulák mögött. A lemezek korlátolt terjedelme (8×44 betűhely) áthidalható hosszú címek esetében felhasznált két lemezzel. Ezért a jelentéktelen hiányért bőven kárpótol a kielégítő munkatempó, a pótlások, esetleges javítások könnyű lehetősége és főként a fémlemezre történő felvételek maradandósága.

Az elkészült és lenyomott Adremalemezeket a korrektor az e célra szolgáló szekrényekben a helyrajzi számok rendjében tárolja. Ezeket bármikor elővehetjük és a nyomógép nyújtotta kettős lehetőségeknek megfelelően, akár listákra, akár cédulákra újra és újra levonhatjuk,¹ készíthetünk a lemezek megfelelő csoportosításával akár szak-, akár betűrendben összeállított gyarapodási jegyzékeket, vagy teljes állományjegyzéket. Munkánkba máris bekapcsolódott az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, ahol is korrektúralevonatainkon kijelölik a Központi Katalógus számára szükségelt lenyomatok számát és azt altisztjük körülbelül heti négyórai munkával elkészíti. A nyomópárna kicserélésével helyrajzi szám nélküli levonatokat is készíthetünk, így címfelvételeink bibliográfiai célokra használhatók. Máris igénybeveszik ezeket és reméljük, hogy a jövőben még jobban igénybe fogják venni lemezeinket, melyek így, ahogy állanak, könyvtárunk eddig átdolgozott anyagának mintegy álló szedését képezik. A nyomógép munkateljesítőképesége ugyanis távolról sincs kihasználva. Különösen amióta azt dr. GRONOVSKY IVÁN segédőrnek, az üzem felügyelőjének utasításai szerint a könyvtári használatra tökéletesítettük. A szükséges lenyomatok kartonra, listára, a korrektúralevonatok készítése, egyszerűen a nyomógép minden munkája száz felvétel mellett az ő utasításai szerint készült kapcsolószerkezettel napi két órát vesz igénybe, a korábbi hárommal szemben. Tehát felvételeink levonására akár saját, akár más intézetek céljaira a nyomógép a nap jelentékeny részében szabadon áll.

¹ A maradandó felvételek minden előnyére csak lassan-lassan, a munka folyamán jöttünk reá. Ezek nem is voltak eddig a könyvtárosok elképzeléseibe beidegezve. Aki azonban egy ideig ezzel a módszerrel dolgozik, tudja csak, hogy mit jelent az, hogy bármikor, akár végső revíziónál, egy-egy mutatkozó hiány esetén, gyorsan kaphat pótlólagosan újabb levonatokat a felvételről.

Ha nem is ilyen nagy arányban, de fokozni lehetne a préselőgép teljesítményét is, az körülbelül napi 150—160 felvétel leírását győzné. Természetesen, a munkamennyiség fokozása a rezsikiadások és a munkaerők számának emelését vonná maga után. Mert a napi száz felvételnél többet az osztály személyzete minden igyekezete, lelkes munkája és odaadó szorgalma ellenére sem győz.

Hogy sikerül-e évek munkájával a könyvtár egész anyagát újra feldolgozni, az anyagi lehetőségeinktől és munkaerőink számától függ. Félesztendei munka után látjuk, hogy ez a cél sem elérhetetlen. S biztosan számolhatunk azzal, hogy néhány évi kitartó munkával a könyvtár azon részeivel elkészülünk, melyek mostani feldolgozása leginkább kívánja az új felvételt.

GORIUPP ALISZ.

KÖNYVTÁR ÉS TIZEDES OSZTÁLYOZÁS*.

A tizedes osztályozás hátrányairól már sokat írtak és beszéltek: kiváló könyvtárosok és bibliográfiai szakemberek; többnyire olyanok, akik minden kiválóságuk ellenére is kevésbé és nem gyakorlatból ismerték ezt a rendszert. Vitatták merevségét, hadakoztak logikus elrendezésének hiányai ellen.

A tizedes osztályozás nem lép fel filozófiai rendszer igényével. Céljával az emberi ismeretek rendezését tűzte ki. Ez a rendezés a csupán külsőleges betűrendes címszavas csoportosítás nyelvi és helyesírási különbözőségeiben és a szavak jelentésváltozásában rejlő egyetemességihiányt hivatott pótolni.

Rövid előadásunkban a rendszertani kritikákkal nem szálunk perbe; főképen tapasztalatainkat közöljük és arra szorítunk, hogy a tizedes osztályozás egész rövid ismertetése után vázoljuk ennek előnyeit és könyvtári helyes alkalmazásának kritériumait.

A DEWEY-féle tizedes osztályozás a tudományt, jobban mondva az összes ismereteket tíz csoportra osztja és ezeket 0-tól 9-ig terjedő számjeggyel jelöli. Ezek a csoportok további tíz-tíz osztályra oszlanak. Ezen kétszámjegyű osztályok úgy keletkeznek, hogy a főcsoport számjegyéhez jobbra 0-tól 9-ig terjedő számjegyet kapcsolunk. Minden ilyen osztály ugyanígy 0-tól 9-ig terjedő szakokat foglal magában. Az így keletkezett 0—999 jelzésű ezer szaknak mindig finomabban tagolt újabb tizes felosztását 0—9-ig terjedő jelzéssel a szükséglet szerint folytathatjuk. A számjegyek értékelése, vagyis sorrendjük megállapítása csak úgy történhetik, ha eléjük képzelünk egy nullát tizedesponttal.

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

Ez nagyon fontos, mert így például a 639-es szám kisebb értékű s előbb következik a sorban, mint a 64-es szám. A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet által módosított tizedes rendszer zárójel, idézőjel, kettőspont stb. alkalmazásával még ú. n. közös alosztásokat is használ, amelyek bármely szaknál alkalmazhatók a forma, hely, idő, faj, nyelv, szempont és viszony jelölésére.

Kerek hatvan esztendeje van annak, hogy MELVIL DEWEY tizedes osztályozási rendszerével a nyilvánosság elé lépett. Egy nemzetközi osztályozási rendszer létesítésének eszméje olyan kézenfekvő s annyi előnyt ígér, hogy csodálkoznunk kell azon, hogy 1876-ig fel sem vetették, valamint azon is, hogy hatvan esztendő alatt ez az eszme nem hódított nagyobb teret, amikor a tudománynál, a könyvek tartalmánál nincs nemzetközibb valami. Mi sem volna természetesebb, mint az, hogy a tudományos könyvek osztályozásánál egyöntetű, nemzetközi eljárásra törekedjünk. Ezt az előnyt nyújtja a tizedes osztályozási rendszer, amelyet az arab számjegyekkel való jelölés is függetleníti minden nyelvtől. Ha érdeme szerinti általános használatához még nem érkeztünk is el, annyi kétségtelen, hogy ez a legelterjedtebb osztályozási rendszer, amelynek javára azt is írhatjuk, hogy már megvan, amíg más nemzetközi rendszert csak ezután kellene megszerkeszteni és bevezetni.

Mielőtt a tizedes osztályozás előnyeit részleteznők, vessünk egy pillantást a mult tanulságaira. Itt a tizes felosztású mértékrendszer bevezetésére gondolok, amely a tudományos, technikai és gazdasági élet terén a nemzetközi kölcsönhatásoknak és ezzel a fejlődésnek olyan tényezője lett, amelyről megfedkezünk nem szabad. Meg vagyunk győződve, hogy a nemzetközivé vált tizedes osztályozás is kimélyíti a kulturális kölcsönhatásokat és tudatosabbá fejleszti a kultúrnemzetek összetartozásának érzetét s ilymódon hivatott lesz a kulturális haladást előmozdítani.

Ha elfogadjuk a tételt, hogy egy nemzetközi osztályozási rendszer bevezetése kívánatos, akkor azt is meg kell állapítanunk, hogy milyen követelményeket támasszunk vele szemben. Könyvtári szempontból azt kell kívánnunk, hogy minden nyomtatvány beosztására módot nyújtson, mégpedig úgy, hogy a nyomtatvány főbeosztása csak egyetlenegy szakszám alá történhessék. Már pedig a tizedes rendszer minden absztrakt és konkrét

fogalmat (kétértelműség kizárásával) képes meghatározni és miután újabb számjegyek kapcsolásával további kiterjesztésének szabad az útja, az új fogalmakat mindenkor be is tudja állítani rendszerébe és így az emberi tudás fejlődésével az elavulás veszélye nélkül tud lépést tartani. A tudomány specializálódik: a könyvtárak könyvanyaga is fokozatosan a részletkérdések felé tolódik el. A folyóiratcikkek növekvő súlya hovatovább megkívánja, hogy ezeket is osztályozzuk. Ha tehát a könyvtárakban felhalmozott ismeretanyagot valóban közelebb akarjuk hozni a kutatóhoz, csak olyan finoman tagolt rendszerrel érünk célt, mint amilyent a tizedes osztályozás nyújt az olvasónak és a könyvtárosnak.

Az elméletileg korlátlan fejlődési lehetőség nem vezet azonban túlzott elaprózódásra, ha a könyvtáros ismeri könyvanyagát és a könyvtár fejlődési irányát. A kezdő osztályozó hajlamos arra, hogy a könyv tartalmát a legaprólékosabban fejesse ki számokkal. Erre különösen a brüsszeli módosított decimális rendszer nyújt lehetőséget. De csak módjával élünk vele, mert különben olyan hosszú számokhoz, illetve számjegycsoportokhoz jutunk, amelyekből a nyomtatvány tartalma leolvasható ugyan, ellenben csak alátámasztottuk az egyébként helyt nem álló és az ilyen beosztást a kabbalisztikához hasonlító kritikát anélkül, hogy könyvanyagunkat közelebb hoztuk volna a katalógust használó közönséghez. A jó könyvtáros csak azokban a szakokban fogja felhasználni a tizedes rendszer által nyújtott alosztási lehetőségek szélesebb skáláját, amely szakok a könyvtár speciális gyűjtési feladatát képezik. Ezeknél az anyag nagysága indokolja a nagyobb mérvű tagolást. A legáltalánosabb gyűjtési körrel rendelkező könyvtárban is mutatkozik jobban kiépített és kevésbé telt szakcsoport. A kisebb terjedelmű csoportnál a részletezés csak addig a tizedes számjegyig folytatjuk, ameddig ezzel az olvasó, a kutató munkáját megkönnyítjük és megállunk ott, ahol a túlzott elaprózás már káros eredményezne.

Vannak tudományágak, amelyek a tizedesrendszer felállítása idejében kevésbé voltak fontosak és így más tudományág alosztályát képezték, vagy teljesen figyelmen kívül maradtak, de rohamos fejlődésük folytán elsőrangú fontosságot nyertek. Ez a körülmény minden meglévő vagy újonnan keletkező rendszernél

jelentkezik. Amíg azonban más rendszereknél új osztályok felállítása gyakran súlyos problémát képez, addig a tizedes osztályozásnál azt a tizedes számot, amely alá az új fogalom tartozik, egyszerűen további tizedes hellyel gyarapítjuk. A tizedes osztályozás rendszere szempontjából ugyanis közömbös, ha eggyel több számjeggyel jelöljük az új fogalmat.

Az elfogadandó nemzetközi osztályozási rendszer első követelményét, a teljességet tehát a tizedes osztályozás biztosítja. Lásuk most már, hogy a másik követelménnyel, a kétféle beosztás veszélyével hogyan állunk. Bizonyos fogalmak és ismeretek ugyanis különböző összefoglaló vagy általánosabb jelentésű tudományágakból vezethetők le s ezek bármelyikében helyet foglalhatnak és így a tizedes osztályozásban éppúgy két- vagy többféle osztályozásra adnak alkalmat, mint ahogyan ez bármely bővebben tagolt osztályozási rendszerben előfordulhat. Ez esetben a tizedes osztályozásnál is az utalások segítenek. Ha pedig a tudományos élet fejlődésével kialakult a helyzet olyképen, hogy a kérdéses ismeretkomplexum egyesült és így a több közül csak egy összefoglaló tudományág alszakja lehet, nemzetközi meg egyezés tárgyát képezi, hogy melyik tizedes számot használjuk. Kétes esetekben a gyakorlat a kevesebb számjegyből álló tizedes szám alkalmazása mellett alakult ki.

Felhívtuk már a figyelmet arra, hogy a tizedes osztályozásnál mennyire kell figyelembe venni a közönség igényeit. A közönség közvetlen kapcsolata a tizedes osztályozással az e rendszer szerint felállított szakkatalóguson keresztül jelentkezik. Nem zárkozhatunk el annak megállapítása előtt, hogy az újonc olvasó kezdetben idegenül és idegenkedve fogadja a decimális szakkatalógust. Bevezetésünkben érintettük, hogy a kivetített vezérszók vagy címszók betűrendjén nyugvó osztályozásnak s ennek alapján felállított (Schlagwort) katalógusnak hátrányát a nyelvi és helyesírási eltérésekben és a szavak jelentésváltozásában látjuk. Szinoním fogalmak egymástól messze kerülnek, homonímák egybeesnek. Ezen hátrányokat némileg ellensúlyozza, hogy a betűrendet a közönség könnyen kezeli. A Nemzetközi Bibliográfiai Intézet rájött arra, hogy a betűrend előnyét a tizedes osztályozásnál is nyújtani kell és ezért most már fokozott súlyt helyez a decimális indexére. Ha ebben nemcsak az utolsó szak-

számig terjedő címszó, hanem az ezalatt feltüntetett összes vezérszavakat (Schlagwortokat) betűrendben felsoroljuk s ezt az indexet adjuk az olvasóközönség kezébe, megadtuk a könnyű kezelés lehetőségét anélkül, hogy a szakrendi felállítás előnyéről lemondtunk volna. Ha a decimális kutatója ugyanis a keresett vezérszónak megfelelő szákszám alatt nem talál kielégítő anyagot, rögtön együtt kapja a fölérendelt fogalmak irodalmát.

Nagy viták folytak arról, hogy mnemotechnikai szempontból előnyös-e a decimális osztályozás tisztán számokra alapított rendszere. A pro és kontra álláspontok ismertetését mellőzve, saját tapasztalatomat közlöm, hogy rövid két-háromévi gyakorlat után az ember annyira otthon van a többször előforduló decimális számok birodalmában, hogy minden fogalomhoz, tárgyhöz önkénytelenül kapcsolódik az a szám, amely a tizedes osztályozás rendszerében neki megfelel.

Az egyes könyvtár szempontjából persze a legjobb, ha szakrendszere saját anyagából nőtt ki. Ez a megállapítás azonban nem jelenti azt, hogy az összes könyvtárra, a könyvtárügyre legelőnyösebb, ha annyi kitűnő, de egymástól eltérő rendszer létezik. Az osztályozó- és katalógus-rendszert ne akarjuk kívülről a könyvtárra kényszeríteni. De ha már a könyvtár vezetősége is úgy látja, hogy a tizedes osztályozás magából a könyvtárból épülhet ki, a könyvvállományhoz hozzásimulhat, az olvasó közönségének és saját kitűzött céljának figyelembevételével vehető át, vagyis praktikus szükségleteket elégíthet ki és a kérdéses könyvtár számára alkalmasnak mutatkozik, bevezetésétől azért elzárkózni, mert a felállítás logikus elrendezésében hibákat találunk, s előnye in túltenni magát, oktalan dolog. Olyan osztályozási rendszert, amely minden időben fedi a tudományos szisztematika mindenkori lehetőségeit, elképzelni sem lehet.

Ha meglévő könyvtárak rátérnek e rendszerre, először természetesen csak az új beszerzést tudják ily módon osztályozni. Az olyan könyvtárak, amelyek bármilyen oknál fogva még nem térhetnek át a tizedes osztályozásra, egész anyaguk tekintetében részben biztosíthatják az egységes nemzetközi osztályozásban rejlő előnyt, ha a tizedes osztályozás sorrendjében táblázatokat fektetnek fel, amelyekben a tizedes szákszám mellett saját jelzésüket feltüntetik.

Még a tizedes osztályozás személyzeti kérdését kell érintenünk. Szerintünk itt az a legfontosabb, hogy az osztályozó egyén szisztematizáló, rendszerező agy legyen. Az ilyen képesség nélkül szűkölködő szaktudós még a saját szakját sem tudja ellátni (itt kedvenc elgondolásai vannak, amelyek szempontjából nézi a szakot), azontúl pedig számára alig létezik valami. A szaktudós tehát az osztályozásnál csak mint igen szívesen meghallgatott tanácsadó szerepeljen. A nagyobb könyvtáraknál elkerülhetetlen, hogy ne foglalkozzanak többen az osztályozással. A decimális rendszer finom tagoltsága a félreértés, a kisiklás veszélyét rejti magában. Az osztályozás s ezzel a szakkatalógus felépítésének egyöntetűsége, az áttekinthetőség lehető legnagyobbfokú biztosítása megkívánja tehát, hogy egy vezető, irányító legyen, akinek elgondolásait a többiek magukévá teszik.

Eddig a tizedes rendszer tehertételeként könyvelték el, hogy a szellemi munka központosítására és mechanizálására törekszik és megfosztja a könyvtárost szellemi tevékenységének utolsó lehetőségétől. Ezzel szemben FRIEDRICH KUNTZE „*Die Technik der geistigen Arbeit*“ című művében idevonatkozólag lényegében így nyilatkozik: „A tizedes osztályozás egyáltalán nem szamarak hídjá kevésbé tehetségesek számára; eredményes használata igenis jelentős mértékben tételez fel rendszerező tehetséget, éleslátást és tudományos fantáziát.“ Befejezésül még azt is hozzátehetjük, hogy egyáltalán nem félünk akkor sem, ha a tizedes rendszer révén az osztályozás és katalógusok terén egyszerűsítünk, mechanizáltunk. Ha az így nyert időt arra fordítjuk, hogy a referenc szolgálatot elmélyítjük, a tudományos felvilágosításokat alaposabbá tesszük, a könyvtár anyagát bibliográfiai munkálatokkal az olvasóhoz közelebb hozzuk s ennek kapcsán az egyes szakoknál mutatkozó ürok kitöltésén fáradozunk, akkor a könyvtárosi munka nem sekélyesedik el, sőt bővül igaz szellemi tartalommal.

WITZMANN GYULA.

MEGTÉVESZTŐ ADATOK A CÍMLAPOKON.

I.

Előnevek és keresztnévek problémája.

A könyvtáros munkájának talán legfelelősségteljesebb része a katalogizálás, a címléírás nem mindig könnyű és egyszerű feladata. A nem katalogizált vagy *rosszul* leírt könyv egy nagyobbarányú könyvtárban olyan, mintha meg sem lenne, mert hiszen a kutató, vagy akár maga a könyvtáros is, jó, ha véletlenül ráakad. Igen gyakran előfordul azonban, hogy pontos címléírás ellenére vagy, hogy paradoxonban beszéljünk, éppen azért, a katalógus adatai megtévesztők vagy egyenesen használhatatlanok a kutató és könyvtáros szempontjából. A következőkben tehát olyan esetekről lesz szó, amikor a könyv maga vezetheti félre a címléírót, vagy pedig a kiadói szeszély furcsa következményeit kell elhárítania a könyvtárosnak, hogy a címléírása kielégítő legyen. Az esetek megoldásában az Országos Széchényi-Könyvtár címléíró-gyakorlatában alkalmazott módot követtük.

A könyv adatai általában négy irányban lehetnek megtévesztők: a *szerző nevére*, a *mű címére*, a *kiadásra* és a *sorozat jelzésére* vonatkozóan.

Az összetett nevű magyar szerzők esetében az eljárás aránylag még elég könnyű. Baj rendszerint az előnevekkel és a kettős keresztnevekkel van. **ÖRÖSI PÁL ZOLTÁN**: *A magyarországi méhek ormányának hosszúsága* című értekezés szerzőjének nevét látva senki sem fog kételkedni abban, hogy **ÖRÖSI** a vezetékneve, a **PÁL** és **ZOLTÁN** keresztnév. A címléíró tehát látszólag helyesen járt el, amikor a munkát **ÖRÖSI** néven vette fel, annál is inkább, mivel a címlapon az *egész név azonos típusú és nagyságú betűkkel volt nyomtatva*. Egy véletlen folytán azonban kiderült, hogy az **ÖRÖSI** előnév és a vezetékneve tulajdonképen

PÁL, a keresztnéve ZOLTÁN. Ezúttal a katalógust mégsem javítottuk ki PÁL-ra, azon meggondolás alapján, hogy a kutatók nagyrésze szintén ÖRÖSIT gondolván vezetéknevnek, ez alatt és nem PÁL alatt fogja keresni. Viszont azok számára, akik mégis PÁL alatt keresnék, ide általános utaló került. — A francia irodalomtörténeti művekben BERNARDIN DE SAINT-PIERRE nevében a BERNARDIN-t a vezetéknevhez számítják. Munkáinak egykorú kiadásain azonban szinte kivétel nélkül kötőjellel összevonva világosan, mint keresztnév szerepel: JAQUES-HENRI-BERNARDIN DE SAINT-PIERRE. Sőt egy esetben meg éppen JAQUES-BERNARDIN-HENRI DE SAINT-PIERRE (*Paul et Virginie*. Paris, 1789) áll a címlapon. A Széchényi-Könyvtár a francia irodalomtörténészek által elterjesztett névalakhoz alkalmazkodva BERNARDIN DE SAINT-PIERRE alatt vette fel a szerző munkáit, SAINT-PIERRE-hez azonban általános utaló került. — Igen gyakran megtéveszthetik a cíMLEÍRÓT az angol nevek. A nemrégiben megjelent *Prága nincs többé* című regény címlapján a szerző neve S. FOWLER-WRIGHT, kötőjellel összevont formájában szerepel, amiről arra lehetne következtetni, hogy kettősnév. A *Who's who* című angol lexikon 1935. évi kiadása azonban elárulja, hogy az író vezetékneve tulajdonképpen csak WRIGHT. Katalógusunkban is így van felvéve, a FOWLER-ra való utalás nélkül. Nem mindig könnyű a spanyol vezetéknevek megállapítása sem. JOSE ANTONIO PEREZ LOBATO: *Evangelio de la Naturaleza* című munka szerzőjének például PEREZ a családneve, s a címfelvétel ezen a néven történt, anélkül, hogy a LOBATO utalót kapott volna. — A nyomdák néha egészen csodálatos módon önkénykednek az idegen írók neveivel. OPPENHEIM EDWARD PHILIPS: *A sárga titok* című regényének címlapján például így van kitéve az író neve: PHILIPS-OPPENHEIM E., az első keresztnévét előre vetették és összevonták a vezetéknevvel, a másodiknak betűjelét magyarosan a családnév végére helyezték. A fölvétel utalás nélkül OPPENHEIM alatt történt. — Az ilyenféle félrevezető nevek hibás felvétele ellen küzdeni nagyon nehéz, még a gyakorlott könyvtárost is könnyen megtéveszthetik, kiküszöbölni teljesen csak akkor lehetne, ha a nyomdák a keresztneveket, az elő- és mellékneveket a családnévtől tipográfiailag következetesen megkülönböztetnék.

A mű címében elég gyakori bizonyos kettősség: más a munka címe a borítólapon és más a címlapon. MERESCHKOWSKIJ (!) *Napoleon élete* című regényének borítólapján például *Napoleon az ember* áll. Ebben az esetben a kutató vagy olvasó még könnyen rájöhet, hogy azonos műről van szó, akkor is, ha a felvétel csak az egyik cím alatt történik. Ellenben KÖRMENDI ZOLTÁN *Tükörcserepek* című kötetét, ha csak egyszerűen *Novellái* címen vennők fel, amint a belső címlapon olvasható, a kutatók nagyrésze a katalóguslap alapján nem identiflikálná a művet. Éppen ezért ilyenkor a fedőlapon álló címet is közölni szoktuk szögletes zárójelek között.

Már a sorozatos kiadványok körébe vezetnek át a kiadás jelzéséből adódó és alább említendő furcsaságok. JUHAY ANTAL *Vezérkönyvei* című sorozat első kötete a negyedik kiadásában vált sorozattá. Minthogy pedig a Széchényi-Könyvtár címfelvételi szabályzata — indokoltan — azt írja elő, hogy minden kiadás külön műnek számít, s mint ilyen külön számot kap, ez esetben tehát az a helyzet áll elő, hogy a sorozat első kiadásának nincs első kötete. A *Vezérkönyvek* első kötetét eszerint külön számmra kellett volna tenni. Ettől azonban eltekintettünk, s a helyzetet úgy oldottuk meg, hogy a katalóguslapra rávezettük: az I. köt. 4. kiad.-ban vált sorozattá. VARJAS BÉLA.

II.

Sorozatos kiadványok következetlenségei.

A kiadói szeszély és pontatlanság példáival a leggyakrabban a sorozatos kiadványoknál találkozunk. A hosszú idő, mely a különböző sorozati tagok megjelenése között eltelik, a különböző szerzők, sokszor különböző nyomdák is mind mentik a sorozatok különböző tagjai között felmerülő következetlenségeket, anélkül azonban, hogy ez a körülmény a sorozatokat nyilvántartó könyvtárosnak komolyabb vigaszt nyújthatna.

A fentebb VARJAS által említett eset oly gyakori, hogy ez a sorozatok labirintusában már komolyabb problémát nem is jelent. A megoldás teljesen egyszerű, sablonos. Nem is a megoldás, hanem a tényállás megállapítása jelent ezekben az esetek-

ben komoly munkát, sokszor hosszú utánajárást, annál is inkább, mert igen sok esetben maguktól a kiadóktól sem tudunk határozott és egyértelmű választ kapni. Tudjuk jól, hogy szerző és kiadó nem alkalmazkodhatnak a könyvtáros érdekeihez, úgy véljük azonban, hogy a munkához legtöbbször amúgyis csatlakozó előszóban a könyv korábbi kiadásaira vonatkozó egy-kétsoros megjegyzés a kiadót és szerzőt már sokkal inkább érdeklő olvasóközönség érdekeit is szolgálni hivatva volna, anélkül, hogy ez a kiadót súlyosabban megterhelné.

Gyakori s a sorozatok nyilvántartásában sokszor nem kis utánajárást igénylő az az eset, midőn valamely sorozat megindulásakor a sorozat első tagjai közé sorolnak egy csomó, az illető érdeklődési körbe vágó, de jóval a sorozat megindulása előtt megjelent munkát s ezeknek a sorozathoz tartozását legtöbbször csupán az illető n -edik, valójában azonban első kötet, hátlapján jelzik: Ebben az esetben legtöbbször kénytelenek vagyunk ezeket az első köteteket szétfutni hagyni s csupán a főlapon jelezzük ezeknek a sorozathoz tartozását. Ilyen eset például *A Budapesti Kir. M. Pázmány Péter Tud.-Egyet. Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai*. Valójában első, a címlapon azonban 36. sz.-nak feltüntetett füzet 1936-ban jelent meg. A főlapon a sorozat megindulásának évszámaként a tényleges megindulást, vagyis 1936-ot vettük fel s a felvétel alján megjegyeztük: /36. sz.-ig sorozati jelzés nélkül. Ld. a 36. sz.-on feltüntetett címjegyzéket./ Ugyanígy járunk el a *Budapesti Pázmány Péter Tud.-Egyet. Olasz Intézetének kiadványaival* is, míg a *Dunántúli gazda könyvtára*, *A magyar vidék könyvei*, valamint a *Budapesti Tudományegyetemi Romanisztikai dolgozatoknál*, egyrészt, mivel csak néhány kötet átvételéről volt szó, másrészt pedig ezek még amúgyis a régi szakrendszerben voltak, a sorozati jelzés nélküli köteteket is áttemeltünk s az egyes felvételen a sorozati címet szögletes zárójelbe tettük. A főcédulán megjegyeztük, hogy az n -edik kötetig sorozati jelzés nélkül jelent meg.

Formailag teljesen hasonlít, de úgy eredetét, mint a megoldást tekintve, különbözik a fent leírt példától az az eset, midőn valamely mű, leggyakrabban verses- vagy novelláskötet, esetleg egyházi elmélkedések vagy prédikációk, mint befejezett egész jelennek meg. Idők folyamán azonban az illető tárgykörből a

szerzőnek újabb mondanivalója akad s ekkor váratlanul egy második kötet jelenik meg, melynek előzményét természetesen sorozati nyilvántartásunkban nem találhatjuk meg. Ilyenek: BAUDENOM—GERELY: *Elmélkedések az Evangéliumról*. Budapest, 1936. — VIKÁR BÉLA: *Nevető rímek*. Budapest, 1932. — *Ifjú Néked mondom... Debreceni egyetemi istentiszteleti prédikációk*. Debrecen, 1935.

Mindegyik esetben, mivel feltételezhető volt, hogy e váratlanul felbukkanó 2. kötetet még további kötetek is követni fogják, kénytelenek voltunk a most már csak egy nagyobb egész részévé degradált munkákat az önálló művek közül kiemelni és sorozati nyilvántartásunkban a két kötetet egy szám alatt együtt katalogizálni, megjelölvén természetesen a felvételen, hogy az első kötet kötetjelzés nélkül jelent meg.

Sokszor nehezíti meg munkánkat az az eset is, mikor valamely sorozat számozva indul meg (pl. *Olaszországi magyar oklevéltár*), hogy aztán egy-két, esetleg több kötet után számozatlan sorozattá válják. Mivel a Széchényi-Könyvtár szabályzata szerint úgy a sorozatokat nyilvántartó barna katalógusban, valamint a raktárban is a számozott sorozatok a számok egymásutánjában, míg a számozatlanok a szerző, illetőleg a tárgyi címszó betűrendjében kerülnek beosztás alá, természetes, hogy ez a kettősség sokkal súlyosabb komplikációkat okoz, mintha a számok nem sorjában jelentek volna meg, aminek elkerülése, azt hisszük, e kettősségre az egyetlen magyarázat. Ugyanilyen nehézségeket okoz természetesen ennek az ellenkezője is: ha tudniillik egy korábban számozatlan sorozat váratlanul számozottá válik. Oly esetekben, mikor csupán az első szám jelenik meg számozatlanul s a második számon félreérthetetlenül a sorozat első tagjaként van ez feltüntetve, átszámozásnál szögletes zárójelben hozzuk a számot; ha viszont a szám egyedül fut be s így természetesen nem tudhatjuk, hogy a második számtól kezdve számozottan fog megjelenni, s ez kiderül is, nem javítjuk ki a felvételt már csak azért sem, mert hiszen, mivel a számozatlan tagokat úgysis a számozottak előtt osztjuk be, ez úgysis a megfelelő helyre fog jutni.

Gyakori következetlenség az is, midőn valamely munka első kötete még sorozaton kívül jelenik meg, hogy aztán a következő kötetek már valamely frissen meginduló vagy régebben folyó sorozat tagjaiként szerepeljenek. Ilyen eset például: *Latin olvasó- és gyakorlókönyv* gimn. I—II. oszt. számára. 1—2. köt. Az első kötet minden sorozati jelölés nélkül, a második már a *Gimnáziumi latin nyelvi egységes tankönyvek* sorozata második köteteként jelent meg. Továbbá: VINKLER JÁNOS: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi véstől 1848-ig*. Első kötete sorozati jelzés nélkül, míg a második kötete *A Magyar Jogászegylet Deák Ferenc irodalmi bizottságának kiadványai* II. 1—2. köteteként jelent meg. Előbbinél a megoldás nem okozott problémát. Mivel a második kötet a sorozat második kötetének van feltüntetve s megállapíthattuk, hogy első tagjának a kiadó is ezen első kötetet tekintette, a felvételen az első kötetnél a sorozatcímet szögletes zárójelbe tettük. Nehezebb volt a megoldás VINKLER munkájánál, ahol egy már folyó sorozatba iktatták be e mű második kötetét. Miután azonban a második kötet borítékklapján a mű úgy van hirdelve, hogy a II. évf. VINKLER munkájának 1—2. kötetével indul s a két kötetről amúgyis csak egy közös cédula készült, nem vettük figyelembe az első kötetnél mutatkozó hiányt, csupán megjegyeztük a katalógus-lapon, hogy az első kötetten a sorozat nincs feltüntetve.

Bár a mi szempontunkból nagyobb zavart nem okozott, de az olvasóközönség érdekeit annál jobban sérti az alábbi mulatságos, csaknem sajtóhibának minősíthető tévedés: a *Művészettörténet* leánylíceumok és gimnáziumok számára című tankönyv VI. oszt. számára szóló kötetének 1936. évből való pótnyomása a következő címlapot találjuk: *Művészettörténet... Újkor*. HEKLER ANTAL „*A középkor és renaissance művészete*“ című könyvét... átdolg. BÓNISNÉ WALLON EMMA. Könnyen elképzelhetjük a megrémült kis diáklány helyzetét, aki tudva azt, hogy neki a VI. osztályra a középkor van előírva, kézzel-lábbal tiltakozik a kereskedő rábeszélése ellen, aki mindenáron újkori művészettörténetet akar a nyakába varrni. A mi szempontunkból a megoldás igen egyszerű volt: a téves *Újkor* cím mellé felkiáltójelet tettünk és szögletes zárójelben a helyes [*Középkor*] címet hoztuk.

Véleményünk szerint teljesen megokolatlanul okoz fejtörést a könyvtárosnak a kiadó akkor, amikor valamely sorozat bizonyos tagját egyszersmind egy másik folyó sorozat megfelelő tagjának is kinevezi. Ilyen eset a COURTHS-MAHLER regényei című, közvetlenül a háború után meginduló sorozat, mely kezdetben számozatlanul, majd 1934-től kezdve számozva s egyszersmind a *Rózsaszínű regények* című sorozat megfelelő köteteiként jelent meg. Ezt a megjegyzést természetesen rávezettük a fölapra, az egyes kötet katalógus-lapján — minthogy ez csak a hátsólapon van feltüntetve szögletes zárójelben — a *Rózsaszínű regények* sorozati címet is közöltük s az egész sorozatról 1934-től kezdve két barna lapot osztottunk be: egyet a COURTHS-MAHLER regényei, a másikat a *Rózsaszínű regények* megfelelő helyére. Raktározásnál természetesen, mivel a címlapon ez szerepel, a könyvek a COURTHS-MAHLER regényei közé kerültek. Bár itt már több rációt látunk, de méltányolni a *Geographica Pannonica* szempontjait sem teljesen tudjuk. A pécsi egyetem kiadásában megjelenő disszertációk közösen *Specimina dissertationum...* cím alatt egy sorozatban jelennek meg. A legtöbb intézet csupán megjegyzi, hogy ez a dolgozat ebben és ebben az intézetben készült. A Földrajzi Intézet azonban az ő kebelében készült dolgozatoknak külön sorszámossal is ellátott önálló címet — *Geographica Pannonica* — is adott, megtartva azonban a *Specimina* gyűjtőcímet is. Mivel ezeket a köteteket *Geographica Pannonica* címen is ismerik s az egyes kötet amellet számozottan jelent meg, a felvételnél éppen úgy jártunk el, mint a *Rózsaszínű regények*nél.

Ezzel szemben annál a néhány kiadványnál, mely az utóbbi időben úgy látszik a *Geographica Pannonica* példáján felbuzdulva, azonban csupán apróbb betűkkel, szintén valamely intézet kiadványait jelzi, ezt csupán a sorozati cím után zárójelben hozzuk és utalót nem osztunk be róluk.

A szegedi egyetem kiadványai is nem kis gondot okozhatnak a felvételnél a könyvtárosnak. Egységes sorozati címen — *Acta litterarum ac scientiarum Reg. Universitatis Hung. Franciscio Josephinae* — belül az egyes szakok szerint „sectiókra” oszlik. E sectiók egyike-másika részcímmel, ismét mások rész cím nélkül már a folyóiratot megközelítő formában jelennek meg.

Az egyik sectionának a meginduláskor a címe: *Sectio Philologico-historica*, ez később csupán *philologicává* lesz, míg *historico-geographica* alatt új *sectio* indul. Mindez eddig súlyos problémát nem okozott. Minden egyes sectiót külön, de egymásután következő számon vettünk fel, néhány számot az esetlegesen még ezután meginduló sectiók számára nyitva hagyunk, hogy így az egész sorozatot mégis együtt tarthassuk. A legnagyobb nehézséget a *Sectio Philologica* okozta, amelynek hatodik kötete váratlanul a *Szegedi Füzetek* címén meginduló folyóirat első évfolyama. Minthogy azonban a *sectio* ettől kezdve sem alakult át folyóirattá, a hetedik száma ismét önálló munka, hogy aztán a nyolcadik ismét a *Szegedi Füzetek* második évfolyamát képviselje s így tovább nem adhattuk át a folyóiratosztálynak, hanem az egyes évfolyamokat mint külön részcímes kötetet vettük fel barna nyilvántartásunkban és a raktárban is a szám szerint megfelelő helyre osztottuk, a folyóirat nyilvántartásában pedig csak utalással jeleztük, hogy *Szegedi Füzetek*: Ld. a sorozati nyilvántartásban 13.445. sz. alatt.

Érdekes eset SCHÜTZ ANTAL: *Isten országa* című munkája is, melynek első két kötete a *Szent István Könyvek* 100—101, illetőleg 109. köteteként jelent meg. Az utolsó két kötet azonban harmadik és negyedik kötetként SCHÜTZ ANTAL: *Isten országa* címen jött ki. A sorozat első tagjaként a könyv maga a fentebb említett két művet jelöli meg. Természetesen ebben az esetben az illető köteteket a *Szt. István Könyvek* között hagytuk. A főlapra azonban rávezettük: 1. köt. *Krisztus*, 2. köt. *A házasság* címen a *Szt. István Könyvek* 100—101., illetőleg 109. kötete alatt.

Súlyos zavarokat okozó következetlenséget látunk a TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: *Magyar régiségek és furcsaságok* című sorozatnál is. Az első kötet 1921-ben sorozatjelzés nélkül jelent meg. 1922-ben jött a második kötet, most már második sorozat jelzéssel, majd 1927-ben a harmadik—hatodik sorozat következett. Az első könyvnapon a 3—6. kötetten a sorozatjelzést átragasztották, hogy az 1935-i könyvnapon átbörítékolva ismét hozzák, mégpedig két sorozatban: a 2—5. kötetek 1—4. és a 3—6. kötetek is 1—4. sorozat jelzéssel. Az első sorozat a feldolgozásban különösebb nehézséget nem okoz, csupán az első kötetnél ezt szögletes záró-

jelben hozzuk. Az első könyvnap kiadást második kiadásnak kell tekintenünk, tehát új szám alatt katalogizáljuk, míg a könyvnap két kiadást harmadik, illetőleg negyedik kiadásként ismét új számok alatt kell nyilvántartanunk. Az új kiadásokra vonatkozó megjegyzést természetesen csupán szögletes zárójelben hozzuk.

Még egy igen sok nehézséget okozó következtelenségre szeretnék itt rámutatni. Ha valamely kiadó intézmény neve megváltozik, vagy az illető sorozat tárgykörében változás áll be, természetes, hogy ez maga után vonja a sorozat címének a megváltozását is. Ebben az esetben általános utalóval vagy a főcédulákon való utalásokkal segítünk magunkon, a sorozatot mindig a jelenlegi cím alatt tartván nyilván. Nem térhetünk azonban símán napirendre azok felett a kisebb-nagyobb, legtöbb esetben teljesen indokolatlan címváltozások felett, melyek a kutatót illetőleg, ha ezeknek teljesen egyértelmű és megbízható útbaigazítással akar szolgálni, a katalogizálót sokszor első pillanatra megoldhatatlannak látszó probléma elé állítják, s melyek igen sokszor még a legszigorúbb és lelkiismeretesebb kontrolálás mellett is számos hiba forrásává válnak. E következtelenségben a komolyabb kiadványok közül első helyen az egyetemi kiadványok szerepelnek, ahol mindúntalan az egyetem címének sorrendjét cserélik fel, vagy majd *kiadványai*, majd *kiadványa*, *értekezései* — *értekezése* stb. szerepelnek váltakozva. Egyike a legjellemzőbb példának a debreceni egyetem ideg- és elmeegógyászati klinikájának kiadványai. 1929-ben a sorozat: *Közlemények a Debreceni Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmeegógyászati klinikájáról*, a legközelebbi szám két évvel később már *A Debreceni m. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmeegógyászati klinikájának közleménye* cím alatt jelent meg. Még ugyanebben az évben jött egy szám *Közlemény a Debreceni m. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmeegógyászati klinikájáról*. Következő évben, 1932-ben *Dolgozatok a Debreceni m. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmeegógyászati klinikájáról*. — 1935-ben a cím: *A Debreceni M. kir. Tisza István Tud.-egyet. Ideg- és elmeklinikájának közlései*.

Ha már most szabályzatunkhoz ragaszkodva a sorozatot barna katalógusunkban kezdő szó alatt osztanánk be, a leg-

nagyobb vigyázat mellett is elkerülhetetlen volna, hogy ugyanaz a sorozat ne kerüljön különböző szám alá, mert hiszen hiába keresem az 1935-ben *A Debreceni M. kir. Tisza István Tud.-egyet. ideg- és elmeklinikájának közlései* cím alatt megjelent sorozat előzményeit, ha az a *Közlemények . . .* cím alatt van beosztva.

Hogy ezen a bajon segíthessünk, egyetemi kiadványainknál, eltérve a szokásos gyakorlattól, az egyetem székhelye szerint, tehát Budapest, Debrecen stb. kezdőszók alatt s azon belül a pontos címet nem tekintve, az egyes intézetek nevének betűrendjében osztjuk be a cédulákat. Így egymás mellé kerülnek az egyébként szétfutó, de legtöbbször a kötetszámozás folytatóságosságából is megállapíthatólag együvé tartozó cédulák.

Hogyan küszöbölje azonban ki a szegény sorozat-nyilván tartó ezt a hibát akkor, ha nem egyetemi kiadványoknál adódik ilyen következetlenség. Itt legfeljebb jó memóriája, olykor-olykor egy szerencsés véletlen vezetheti a keresett előzmény nyomába, azonban még akkor is mennyi hiábavaló keresgélés, mennyi fölösleges utánajárás kell oly következetlenségek áthidalásához, melyek pedig a kiadók részéről egy kis pontossággal és lelkiismeretességgel elkerülhetők volnának. Ilyenek, hogy csak néhányat említsünk (a jelentéktelenebb kiadványok . . . , kiadványa , kiadványai stb. címváltozatokat egyáltalán nem is véve figyelembe): A *Nova kalandos regényei*, mely sorozat váltakozva ezen és *Kalandos regények* címen s hogy a helyzet még jobban bonyolódjék, az egyes kötetek vegyesen, hol számozottan, hol számozatlanul jelennek meg. Egészen hasonló címváltozásokkal találkozunk az *Athenaeum detektív és kalandor regényeinél* is, mely később *Athenaeum detektív regényei* címet kapja; továbbá a *Székesfőváros Népművelési Bizottságának munkatervéneél*, mely először *Munkaterv*, majd néhány hónap után *A Székesfőváros Népművelési bizottságának Munkaterve* címen jelenik meg; s ilyenek az *Anna főhercegasszony Ö Kir. Fensége Legmagasabb Védnöksége alatt álló Kath. Háziasszonyok Orsz. Szöv. működési jelentése*. — *A Kath. Háziasszonyok Orsz. Szöv. működési jelentése* címváltozatok is.

Még bonyolultabb az 1918-ban induló *Adóügyi évkönyv* című sorozat, mely 1921-ben *Adó- és vámügyi évkönyvvé* lesz. 1928-ig rész cím nélküli sorozatként fut, majd ekkor rész címessé

válíék s így marad 1933-ig, amikor *Adóügyi kis káté* címen ismét rész cím nélkülivé lesz, megtartván azonban továbbra is az *Adó- és vámügyi évkönyv* sorozati címet is.

Ezekben az esetekben nem tehetünk egyebet, mint két főlapot készítettünk, melyeken egyikről a másik címváltozatra utaltunk. Ilyenformán: *Az Athenaeum detektív és kalandor regényei ...* |1935-től a cím: *Athenaeum detektív regényei*, *Athenaeum detektív regényei ...* |1935-ig a cím: *Az Athenaeum detektív és kalandor regényei*.

Nem kevés utánajárást és fejtörést igényelt a debreceni Déri-Múzeum kiadványainak helyes megoldása sem. A sorozat *A Debreceni Városi Múzeum* kiadványa címen indul 1906-ban, a 6. szám címe: *Debrecen város Muzeumának kiadványa, a 7—22. számig: Debrecen szabad kir. város Muzeumának kiadványa, a 23. szám Debrecen szab. kir. város Muzeumának (a Déri Muzeumnak) kiadványa, a 24. számtól Debrecen szabad kir. város Déri Muzeumának kiadványa, a 26. számtól: Debrecen szab. kir. város Déri Muzeumának kiadványai*. Ez azonban nem elég. E sorozaton belül, egy-két szám kivételével, tulajdonképpen egy rész cím nélküli sorozat: a Déri-Múzeum évi jelentése rejtőzik, mely sorozat *Jelentés, Jelentések a Debrecen város Muzeumának évi működéséről* címváltozatok után 1933-tól kezdve a *Debrecen szab kir. Város Déri Muzeumának évkönyve* címen jelenik meg. Itt a főlapról, melyen egymásután utaltunk a sorozati címváltozatokra, hat barna levonatot készítettünk, mindegyiken másik-másik sorozati cím kezdőszavát húztuk pirossal alá s osztottuk be az illető címszó alatt barna katalógusunkba. A *jelentés, jelentések . . ., évkönyve* címváltozatoknál pedig hasonlóképpen jártunk el, mint az Athenaeum detektív-regényeinél, azzal a különbséggel, hogy mind a három címváltozatról csak egy-egy felvételt készíthetünk s azt osztottuk a megfelelő címek aláhúzása után az illető címszó alá.

Magában véve elég jelentéktelennek látszó következtetés súlyos problémát s teljesen pontos s az igazságnak megfelelő megoldást lehetetlenné tevő bajt okozott a *Magyar törvények Grill-féle kiadása* című sorozat is, mely 1906-ban indul s 1927-ig meglehetősen következetesen jelenik meg. Ennél az első sorozat-

nál az egyetlen következetlenség az, hogy néhány kötet új kiadásának szerzője megváltozik, tehát a könyvnek tulajdonképpen csupán címe, illetőleg tárgyköre, de maga a könyv nem azonos a korábbi kiadásban megjelenttel. Mindamellet, mivel a kiadó ezt az előbbi kiadás újabb kiadásának szánta, mi is felvételünk-nél így tekintettük s az illető munkát a megfelelő *n*-edik kiadásként kezeltük. 1927 után azonban anélkül, hogy a kiadó ezt a tényt külön jelezte volna, a sorozatból új folyamot indít. Ez magában még nem jelentene súlyosabb komplikációt. A felvételnél szögletes zárójelben „új sorozat“ jelzést alkalmaztunk. Nagyobb baj azonban, hogy ebben az új folyamban ugyanazon tárgykörből, legtöbbször ugyanazon címmel is ismétlődnek az előbbi sorozat kötetei, egyes köteteknél figyelembe véve az előbbi folyam kiadásait, másoknál teljesen mellőzve azokat. Így ha valamely kötet 1., 2., illetőleg *n*-edik kiadásnak van feltüntetve, sohasem tudjuk teljes biztonsággal megállapítani, hogy az illető mű az egész sorozat vagy csupán az új folyam *n*-edik kiadása-e? Annál súlyosabb az eset, mert sokszor maga a kiadó sem tud erre a kérdésünkre pontos választ adni. Éppen ezért ezeknél úgy jártunk el, hogy mindig abba a kiadási sorba osztottuk be, ahányadiknak a könyvön magán feltüntetve van. Ha azonban a helyes tényállást meg tudtuk mégis állapítani, ezt a megjegyzést szögletes zárójelben közöltük.

Végül még egy, a legutóbbi időben lábrakapott tényre szeretném itt felhívni a figyelmet, mely ugyan nem tartozik szorosán véve tárgykörünkbe, de mivel könyvtárakban súlyos hibákat okozhat, legyen szabad ezt mégis ezen a helyen megemlítenem. Ismételten előfordult, hogy az újabban oly divatos félkemény bekötési táblákról a fényes, színes külső borítólapot eltávolítva, a legnagyobb megdöbbenésünkre a belső kemény borítólapon egy teljesen más könyvcím, más könyvnek borítólapja meredt ránk. Ha mármost ezt észre nem véve a könyvet kötésre adjuk, természetes, hogy a könyvkötészetben a borítólapon található helytelen címmel látják el a könyvet, mikoris ez természetesen a kutatás számára csaknem elveszett, mert hiszen a katalógusban jelzett helyen egy teljesen más könyv lesz található.

WALDAPFEL ESZTER.

III.

Könyvsorozatok megtévesztő számozása.

Kiadóink, de gyakran a külföldiek is, tradicionális kiadványsorozatokba más munkákat illesztnek a régi számok helyére s ezzel nemcsak a hagyományszámbamenő, közismert sorozat integritását bontják meg, hanem általános zavarokat is okoznak. Ez az eljárás azonban kereskedelmi téren sem helyes: teszem azt, ha valaki vidékről megrendeli az 5. vagy 6. füzetet és a kívántak helyett egészen másokat kap. De zavarólag hat és nagy mértékben tudománytalan is: így tudományos munkákban való idézeteknél okozhat zavarokat. Még hozzá az a legnagyobb baj, hogy ezeket az úgynevezett „átszámozásokat“ teljesen ötletszerűen, minden logika nélkül csinálják. Semmi különösebb értelmét vagy hasznát nem látom annak, hogy újabb munkákat egy már régebben elfogyott mű helyébe, annak száma alá oszتانak be. Az elmondottakra két eklatáns példát hozok föl: egy hazait és egy külföldit. Ha az *Olcsó Könyvtár* első 50 kötetét nézzük át, látjuk, hogy a régi sorozat 6. füzete SANDEAU *A montsabrey kastély-a*, az új sorozatban már a 6—7. füzettel összevonva KÖLCSEY FERENC *Elbeszéléseit* adja, amely munka a régi *Olcsó Könyvtárban* a 3. füzet volt. És ez így megy tovább is, amint az alábbi táblázat világosan bizonyítja.

A régi Olcsó Könyvtárban:

8. SOLLOHUB: Előkelő világ.
9. SZIGLIGETI: Liliomfi.
10. DICKENS: Karácsonyi ének.
11. GOGOLY: Beszélyek.
12. CHATEAUBRIAND: Atala.
13. TENNYSON: Királyidillek.
14. MACAULAY: Bacon.
15. KEMÉNY ZSIGMOND: Szerelem és hiúság.
16. HUGO: Hernani.
17. KÖLCSEY: Szónoki beszédei.
18. JÓSIKA: Egy igaz ember.

Az új Olcsó Könyvtárban:

8. MACAULAY: Machiavelli. ROK. 4.
- 9—13. BEAUMARCHAIS: Figaro házassága. ROK. 26.
14. SANDEAU: A montsabrey kastély. ROK. 6.
- 15—16. KÁRMÁN: Fanni. ROK. 7.
- 17—18. EJNO LEINO: Tavaszünnepi dalok. ROK.-ban nem szerepel!

19. CONSCIENCE: A szegény ne-
mes.	19—20. SZIGLIGETI: Liliomfi.
ROK. 9.
20. POPE: A műbíráló.	
21. PÁLFFY ALBERT: Egy kastély.	21—22. DICKENS: Karácsonyi
ének. ROK. 11.
22. BOISSIER: Virgil.	
23. SOLLOHUB: A gyógyszerészné.	23—24. GOGOLY: Beszélyek.
ROK. 11.
24. MACAULAY: Milton.	
25. GOETHE: Iphigenia Tauris-
ban.	25—26. CHATEAUBRIAND: Atala.
ROK. 12.
26. BEAUMARCHAIS: Figaro házasa-
sága.	
35. SAYOUS: A mongolok betörése.	35—36. HUGO: Hernani.
ROK. 16.
36. ZICHY ANTAL elbeszélései.	
37. HORATIUS: A költészetről.	37—40. KÖLCSEY szónoki művei.
ROK. 17.
38. FLEGLER: A magyar történet-
írás.	
39. SAND: Az ördögmocsár.	
40. LESSING: Laokoon.	
45. Murray: Francia politikai élet.	45—46. PÁLFFY ALBERT: Egy
kastély az erdőben.
ROK. 21.
46. FRAKNÓI: II. Lajos.	

Egy hármas példa:

1880.

81. BERZSENYI: Versei.
82. KISFALUDY: Csalódások.

1898.

- 81—82. SAND: Az ördögmocsár.
ROK. 39.

1914.

- 81—82. MARCO PRAGA: Az esz-
ményi feleség.

És ez így megy tovább is, sok bosszúságot okozva könyv-
tárnoknak, kutatónak egyaránt.

De nézzünk egy külföldi példát, a *Sammlung Göschent*:

A régi Göschent:

8. BARTH, F.: Die Dampfmaschi-
nen. (1914.)
46. ALTHOF, E.: Das Walthari-
lied. (1911.)

Az új Göschent:

8. WEYRAUCH, R.: Wasserver-
sorgung der Ortschaften.
(1916.)
46. BLOCH, L.: Römische Alter-
tumskunde. (1913.)

KOZOCSA SÁNDOR.

A BUDAPESTI EGYETEMI KÖNYVTÁR ALBUCASIS-KÓDEXE.

Cod. 15.¹ Albucasis, Abul Kasem Chalaf Ben Abbas Alzahrawi,
Chirurgia, interprete Gerardo Cremonensi.

Latin. Folio. XIII. század.

Nagysága: 330×230 mm. Terjedelme: 49 levél. Barnult, penészes pergamenen a sok helyütt elmosódott szöveg két hasábon, szabályos olasz minuszskulákkal íródott, 1. a. laptól 32. b. lapig 53 sorban, 33. a. laptól 46. a. lapig 48 sorban. Vörös feliratok jelzik a fejezetek kezdetét. Vörös és kék kezdőbetűk, 1 lapszeldíszítés, 2 iniciálé, 4 miniatúra, 3 köralakú díszítő motívum, 225 festett orvosi műszer-ábrázolás, 39 anatómiai ábra. Kötése: 1877-ben Konstantinápolyban készült, vörös szattyánbőr. A kötés felső részén, középen a Corvincímer, négy sarkában egy-egy arany félhold; alul, középen a Medsidje-rend csillaga, a négy sarokban egy-egy arany félhold.

Északolasz, bolognai munka a XIII. század második feléből. (1280 körül.)² Magyarországról került a konstantinápolyi szerialba. Csak MORDTMANN lajstromán szerepel.³ 1877-ben II. ABDUL HAMID

¹ Catalogus Codicum Bibliothecae Universitatis R. Scientiarum Budapestiensis. Budapest, 1881. 7. lap. — CSONTOSI JÁNOS: A Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliographiai ismertetése. MKSzemle 1877. évf. 188. lap. — TÖRÖK ÁRPÁD: XXXV. Handschriften, Geschenk des Sultans Abdul Hamid II. Nach CSONTOSI. Budapest, 1878. — Könyvkiállítási Emlék 1882. 105. lap, 270. sz. — MAYER FERENC KOLOS: Orvostört. jegyzetek IX. Az Orvosi Hetilap Tud. Közl. LXX. évf. 1926. 5. sz. 120. lap. — KORBULY GYÖRGY: A magyar szülészet bölcsőköra: Orvosképzés. XXVI. évfolyam. Külön füzet 1936. Tóth István emlékének. 171. lap.

² A Cat. Cod. Bibl. Univ. és CSONTOSI: Id. m. XIV. századi kéziratnak mondja.

³ „Ein Werk medizinischen Inhaltes“. DETHIER, KUBINYI, IPOLYI és HENSZLMANN nem látták. Lásd: A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei. 1864. 90. lap. — A sztambuli szerialban európaiak által látott nyugati nyelveken írt codexek. HENSZLMANN IMRÉNEK az Akadémia 1864. ápr. 25-én bemutatott jelentése. MKSzemle, 1877. évf. 153. lap.

szultán ajándékként jutott a budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonába, Corvinákkal és Corvinának tartott más kéziratokkal együtt.¹

Egy üres levél.

1 a.—2 b. lap: Index capitulorum.

3 a. lap: „Postquam conplevi vobis o fili librum hunc quod est postremum . . .“

P iniciálé (100 × 86 mm) (1. kép). Tollheggyel rajzolt, elkopott fehér ornamentikával díszített, azurkék alapon fakó, sárgásrózsaszín kezdőbetű, amelynek két vége elnyúló, csipkés-szélű, cinóbervörös levélben végződik. Szárát középen ötsomos szalagfonat és lejjebb egy nodus díszíti. A betű kerek fejében ALBUCASIS ülőalakja látható. Jobbját magyarázó mozdulattal felemeli, balkezeiben könyvet tart. Köpenye vörös, ruhája kék, dús szakállal s haja barnásvörös, fejét fekete, lapos sapka borítja. Jobb kezével az előtte ülő félalakos, sárgásrózsaszín ruhába öltözött, kopasz betegre mutat. A beteg fölél szürkés-kék ruhába öltözött orvos hajol, kezében műszert tartva. A ruhákat hármascsoportban elhelyezett fehér pontok díszítik. A nyakkivágásnál és az ujjak szélén pedig tollheggyel vont fehér vonal húzódik.

Az iniciálé szára alul elnyúló vörös levélben végződik; alatta groteszk, karikatúra profilú, drólerie figura képez lapszéli díszítést. Ez a nagyfejű, tonzúras figura jobbában nagy kelyhet, baljában kék-fehér pólyás, gömbölyded pajzsot tart. Ruhája sárgásrózsaszín s a derékban cinóbervörös levéllel alakul át, amelyet két oldalt drapériaesésű kék ruharedő keretez. A vörös levél vége növényi indaszárra csavarodik. A csomókkal díszített indaszár lehúzódik a lap alsó széléig és itt csigavonalban, hosszú csipkés-szélű, elkeskenyedő levélben végződik.

4 a. lap: E laptól kezdve a szövegben sebészeti, szem-, fül-, orr-, nyak- és fogműtétekhez, továbbá szülésekhez használatos 225 műszer ábrázolása következik. Ollók, kampók, horgok, kések, tágitók, füstölőtölcsérek, harapófogók stb. a szöveg közé vannak beillesztve. Némelyik lapon 20 műszer ábrázolásával is találkozunk. A következő lapokon vannak műszerek: 4 a. (2); 4 b. (4); 5 a. (2); 5 b. (7); 6 a. (5); 6 b. (12); 7 a. (2); 8 a. (6);

¹ Hogy az Albucasis-kódex Corvina lett volna, arra vonatkozólag semmi nyom, adat nem maradt fenn a kódexben.

8 b. (3); 9 a. (2); 9 b. (1); 10 a. (3); 10 b. (2); 11 a. (3); 11 b. (3); 12 a. (1); 12 b. (4); 13 a. (3); 13 b. (6); 14 a. (1); 14 b. (4); 15 a. (14); 15 b. (14); 16 a. (3); 16 b. (3); 17 a. (1); 18 b. (18); 19 a. (20); 20 a. (1); 20 b. (3); 21 a. (3); 21 b. (2); 22 a. (2); 23 b. (1); 24 a. (1); 25 b. (12);¹ 26 a. (1); 26 b. (1); 27 a. (4); 27 b. (1); 30 a. (20); 31 b. (4); 33 a. (3); 33 b. (1); 34 a. (3); 36 a. (1); 36 b. (1); 37 b. (1); 38 b. (6); 39 b. (1); 40 b. (1); 42 b. (1); 43 b. (1). A műszerek miniatúratechnikával készültek, vörös, halványabb és sötétebb kék, sárgásrózsaszín és barna színekkel. Tollhegygel vont fehér körök, hullámvonalak stb. díszítik. Fémrészük mindig kékszínű, nyelük néhol gömbben vagy nodusban végződik.

10 a. lap: Cap. de incisione et perforatione et flebotomia et vulneribus...

I iniciáléban drôlerie figura látható (2. kép). A cinóbervörös fejú szörny, hosszú szarvakkal és szakállal van ábrázolva. Arca fehér vonalakkal van megmintázva. Egyik lábát fölemeli és a kezével fogja. Levélszerűen mintázott sárgásrózsaszín teste hosszú farokban végződik, amely lehúzódik a lap alsó szélére és kék levélben fejeződik be.

14 b. lap: Egy miniatúra, (29 × 29 mm), amely egy műszer kerek részébe van beillesztve. Sötétkék keretben, halványsárga alapon, karikatúra profilú, tonzúrák figura mellképét ábrázolja, aki kék ujjas, barna köpenyben van, s keze magyarázó, mutató mozdulatú.

17 b. lap: Két kerek, növényi ornamentikával díszített rozetta. A nagyobbik (37 × 37 mm) vörös alapon sárgásrózsaszín és kékszínű levelekből áll. A kisebbik (22 × 22 mm) egyszerű, kék és sárgásrózsaszín levélmotívum.

18 a. lap: Kék keretű körben (36 × 36 mm), barnásvörös alapon sárgásrózsaszín és vörösszínű, hosszúcsőrű madár-drôlerie látható.

26 a. lap: Cap. de extractione fetus mortui...

Egy miniatúra (96 × 120 mm), amely a halott magzat extrakcióját ábrázolja² (3. kép). Élénkzöld, különböző alakú, fehér

¹ Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 1. ábra.

² MAYER: Id. m. 120. lap.

csillagokkal teleszórt alapon, alul, középen műtőpadon fekszik a beteg asszony, mereven elnyúlva, két karját kissé fölemelve. Háromágú vörös koronával ékesített feje fehér pettyekkel tarkított zöld párnán nyugszik. Csípőig érő szőke haja nagy hullámokban omlik alá. Ruhája sötétkék, s fehér szegélyekkel és négy ponttal keretelt kis fehér körökkel van díszítve. A műtőpad sárga, négy lába vörösszínű. Az asszony feje mögött álló szőkehajú figura, sárgásrózsaszín ruhában, balkezeivel a párnát fogja. A műtőpadtól balra a sötétkékruhás, rózsaszín ujjas, szőkehajú bába félalakja látható. A baba jobbkezeivel az asszonyra mutat, míg fejét hátrafordítja a magyarázó orvos (ALBUCASIS) felé, akinek ülő alakja a miniatúrán kívül, minden alapozás nélkül a pergamenen van elhelyezve. Piros- s kékpárnás széken ül, sárgásrózsaszín köpenyben; a ruhájának ujja kék. Dús szakállal s haja vörös, fejét fehérrel díszített barna sapka borítja. Jobbjával az asszonyra mutat, balkezeiben könyvet tart. A miniatúra felső részén hosszúnyelű lámpa látható. Az ötszögű sárgásrózsaszín lámpa a nő feje fölött van elhelyezve, négy sarkát egy-egy kék kör díszíti. A lámpát tartó és ferdén haladó vörös rúd a miniatúra oldalán és felső szélén vezetődik tovább s mintegy keretül szolgál. A fehér vonalakkal s körökkel díszített lámpatartó rúd a lámpa fölött kétfeléhajló levélben végződik, amelynek közepébe kockás díszítésű gömb illeszkedik. A rudat fölülről merőlegesen kék szár keresztezi, amely a miniatúra közepéig húzódik le s itt sárgásrózsaszín bolognai csomóban végződik.

27 *b. lap:* Egy miniatúra (48 × 48 mm), amely világosabb kék, fehér vonalakkal díszített körbe illetve, egy beteg gyógyítását ábrázolja. Fehércsillagos, zöld alapon, a háttérben lévő sötétkékruhás figura horizontálisan fekvő sárgásrózsaszínruhás beteget tart, aki karját előrenyújtja, lábát szétfeszíti. Jobboldalt csupán egy harmadik figura feje és keze látszik.

30 *a. lap:* A B hasáb alján, a műszerek alatt, a pergamenen hat sor régi török (?) írás.

44 *b. lap:* A B hasáb felső részén a pergamenen miniatúra vagy műszerek számára üresen hagyott hely.

45 *a. lap:* Cap. de curatione dislocationis spondalium dorsii...

Egy miniatúra (98 × 98 mm), amely a hátsigolyák ficamá-
nak kezelését ábrázolja¹ (4. kép). A miniatúra alsó szélét és két
oldalát fehér hullámvonallal és pontokkal díszített vörös vonal
kereteli, amely a miniatúra felső szélénél egy-egy rózsaszín kör-
rel záródik. Fehér csillagokkal teleszórt zöld alapon középén,
egészen síkszerűen, sárga nyujtópad van elhelyezve, amelyet
fehér csillagokkal díszített sötétebb okkersárga szalag tarkít.
A nyujtópadon hátsónézetben fekszik a ruhátlan beteg, akinek
keze, lába négy kör alakú, kékszínű szerszámmal a karókat
helyettesítő vörös kerethez van kifeszítve. A beteg teste fehér
s kékes vonalakkal rajzszerűen van megmintázva. A nyujtópad
mögött, középén áll az orvos, tőle jobbról, balról egy-egy
segédje. Az orvos két kezét a beteg testén tartja. Arcát dús,
vörös szakáll kereteli, fejét fekete sapka borítja. Sárgászórszín
köpenyben van, a ruhaujjak kékszínűek. A tőle jobbra álló kék-
köpenyes, rózsaszínruhás figura kenőcsös tégelyt nyujt feléje.
Az orvostól balra levő segéd, ugyancsak rózsaszín köpenyben
s kék ruhában, balkezelével a betegre mutat. Mindháromnak a
ruhája csak térden alul ér s a ruharedők kemény ékalakban vég-
ződnek. Lábszáruk fekete. A lábbelit fehér vonalakkal és fehér
gombok festésével jelzi a miniatör. Úgy a betegnek, mint a
három figurának hajszíne élénk vörös.

45 b.—46 a. lap: A lapok alsó szélein a pergamenen két-két
sor arannyal írt török írás, amely a kódexnek II. Abdul Hamid
szultán által az Egyetemi Könyvtárnak való ajándékozását
tartalmazza.

46 a. lap: „... apud illos in tuo tempore. Explicit cyrurgia
alçarugi arabici quem composuit Albucasim. Qui scripsit scribat
semper cum domino vivat. Vivat in celis qui scripsit in nomine
felix.“

46 b. lap: Tizenhat anatómiai ábra. Tizenhat, alul négy-
szögletű kiszögellésű körben (50 × 40 mm) a magzat különböző
elhelyezkedése van ábrázolva,² magyarázó szöveg kíséretében.
A keretek miniatúratechnikával vannak festve, felváltva kék-
vagy vörösszínűek, s fehér hullámvonalak díszítik. A figurák

¹ MAYER: Id. m. 120. l.

² Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 2. abra.

rajzszerűen, vázlatosan vannak megfestve. Az ábrák négy sorban, négyes csoportokban helyeződnek el. A legfelső sor a kódex újrakötésénél megsérült, széle levágódott.

47 a. lap: Huszonhárom anatómiai ábra. Huszonhárom félkörívben, magyarázó szöveg között, huszonhárom ruhátlan vagy sárga-, illetve kékruhás figura van rajzszerűen ábrázolva,¹ amelyek „a tüzes vassal való égetésnek helyeit szemléltetik különböző betegségekben”.² Négy-négy figura hat sorban van elhelyezve. A hatodik sor utolsó félköríve üres. Ezenkívül a hetedik sorban még két teljes, üres kör rajza látható.

47 b. lap: Index rerum tractarum. (Három hasábon írva.)

48 a. lap: Fragmentum tractatus cuiusdam medici.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátora nem dolgozott egységes terv szerint. A miniatúrák különböző méretűek. Meglepő a 45 a. lap miniatúrájának szokatlan formája — a szabályos négyzet. A miniátor a két nagy, főminiatúrán kívül játékos kedvvel illeszti be a 14 b. lap műszerébe a tonzúrás figura mellképét ábrázoló kis miniatúrát, továbbá a 17 b., 18 a., 27 b. lapokon is minden bizonnyal műszerek helyett alkalmazza a negyedik miniatúrát, a körbe illesztett kis figurális kompozíciót, és a másik három, köralakú díszítőmotívumot. A műszereket aprólékos gonddal díszíti; színesek, frissek, dekoratívek. A miniatúrák élénkzöld alapszíne mellett a cinóbervörös, azürkék, fakó sárgásrózsaszín és sárga színeket kedveli. A legtöbb figurát köpenyben ábrázolja, amely alól elütő színben bukkan elő a ruha ujja, melyet könyökön felül mindég négy fehér, párhuzamos vonalból álló s középen pontokkal ellátott csík díszít. A ruhákat hármass csoportú kis fehér pontokkal, vagy négy kis ponttal körülvelt kis fehér körökkel hinti tele. A nyakkivágást s a ruhaujjak szélét vékony fehér vonal szegélyezi és a ruhaujjakat könyökig fehér kis gombokkal díszíti. Technikája gondos és finom. Alakjai tipikusak. Természetesen nem egyénít, de külső jelekkel jellemez. Így például csak az orvost ábrázolja dús szakállal és csuklyás köpenyben. Az alakok mozdulatai kifejezőek, de nem változatosak. Legtöbbször a tipikus magyarázó, mutató mozdulattal találkozunk.

¹ Lásd: MAYER: Id. m. 121. l. 2. ábra.

² MAYER: Id. m. 120. lap.

A budapesti ALBUCASIS-kézirat festett díszítései a bolognai miniatúraiskola egyéni stílusának kibontakozó korszakában készültek. Bolognában a XIII. században a miniatúrafestészet a bizantinizáló törekvések és átmeneti francia hatások alatt alakul ki lokális, jellegzetes művészetté.¹ Már a század első felében a francia miniatúrafestészet továbbfejlődésre ösztönző hatására felszabadul Bizánc megbénító befolyása alól. De a bolognai miniatúraművészet hamar felhagy a franciás ízléssel, amelynek jelentősége fejlődésében abban állott, hogy kivette a bizánci ingoványból. Kialakítja stíljét már jóval a bolognai miniatúrafestészet fénykorát jelentő NICCOLÒ DI GIACOMO előtt. A XIII. század második felében a bolognai miniatúrafestészetben még érezhetők a bizánci és francia befolyások, de egyben már föllelhetők a bolognai miniatúraiskolának a kialakulásához vezető jellegzetes stílustörekvései.

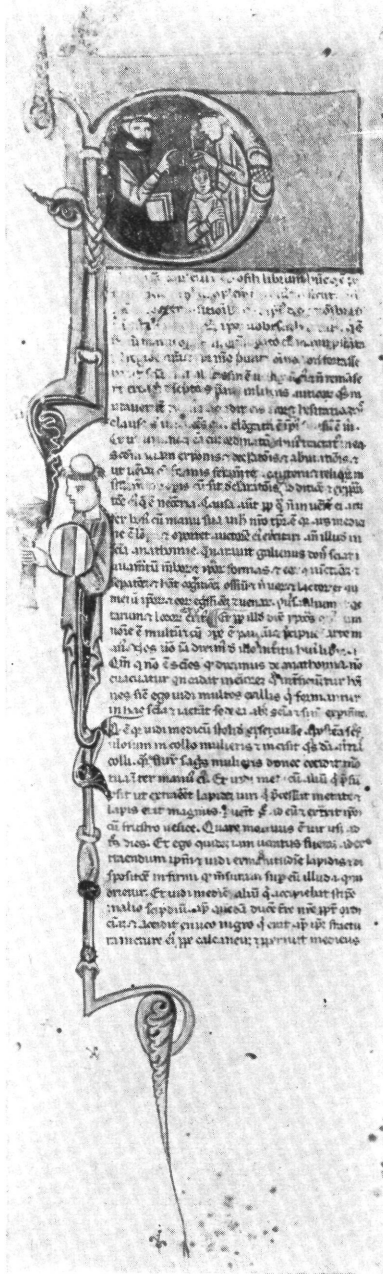
A budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúrájának stílusában még megcsendül az olasz bizantinizáló művészet tompa visszhangja. Még magán viseli a mozaikok (*S. Agnese, Santi Quattro Coronati*), a korabeli táblaképek (BERLINGHIERI) bizantinizáló karakterének bélyegét. De ezeknek hieratikus merevsége a miniatúrákban már feloldódik, az alakok közvetlenebbek, felszabadultabbak, mozgékonyabbak. Csupán a miniatúrák fekvő nőalakjának megmintázása kivétel. A beteg asszony ábrázolásánál a miniatúr archaizál. A mozdulatlanul fekvő nőt merev, dús redővetésű ruhába öltöztetett, méltóságteljes bizánci császárnőnek, vagy hosszú, szőkehajú, koronás szentként személyesíti meg. Ez a momentum arra enged következtetni, hogy a miniatúrának nagy jártassága lehetett a vallásos témák festésében. Ezért a nőalak megmintázásában jobban ragaszkodik a tradíciókhoz. Általában ez a halott magzat extrakcióját ábrázoló miniatúra világít rá legjobban a miniatúr művészi felfogására. A műtét ábrázolását nem illusztratív céllal festi, hanem tiszta, művészi ábrázolásra törekszik. A kényes és szokatlan témát a saját művészi ízlésének megfelelően hangolja át. A miniatúrán a domináns hangsúlyt a műtőpadon, mintás párnán nyugvó nő finoman kidolgozott alakja kapja, míg a műtétet

¹ GEREVICH TIBERIO: Le relazioni tra la miniatura e la pittura bolognese nel Trecento. *Rassegna d'Arte* 1909. évf. 196—199. lapok.

vezető figurák méretei jóval kisebbek, mellékalakokká redukálódnak, szinte kiszorulnak a képből. A magyarázó orvos (ALBUCASIS) ülő alakja teljesen kiesik a kompozícióból. A miniatúrán kívül helyezkedik el és csak a nőre mutató mozdulata, továbbá a miniatúrán fejét kérdően feléje fordító bába által kapcsolódik a képbe. A miniatör dekoratív törekvéseire mi sem jellemzőbb, minthogy a figurális kompozíció a miniatúrának csak az alsó felét tölti be. A miniatúra felső részét a különböző formájú csillagokkal díszített háttér képezi, amelyben monumentálisan uralkodik az aprólékos gonddal és művészi ízléssel megfestett lámpa. Ez pótolja a bolognai miniatúrafestészet későbbben oly kedvelt motívumát, a gazdagon kiképzett architektonikus háttérrel. A hátságolyák ficamának gyógyítását már valószerűbben ábrázolja. Bár a gyógyító orvos vezető szerepét annak nagyobb méreteivel és szakállával hangsúlyozza. Továbbá a szétfeszített karú s lábú ruhátlan beteg ábrázolása a mártírokra emlékeztet. Gondoljunk csak SZENT ERZSÉBET *Psaltériumának* mártírjaira.¹ Különbözik a betegnek a nyújtópádon való elhelyezkedésén érezzük leginkább a perspektivikus ábrázolás teljes hiányát — ami annyira jellemző a román kori művészetre. Régieskedő motívumokat találunk még a 3. a. lap *P* iniciáléjában és a 26. a. lap miniatúrája mellé elhelyezett orvos ülő figurájában is, amelynek beállítás, tartása, a sűrű ruharedőknek barokkos esése még bizantinikus. A többi figura ruháinak redővetése már nyugodtabb, lehiggadtabb s közelebb áll a XIV. századi bolognai miniatúraiskola ábrázolási módjához, mint Bizánchoz, annak ellenére, hogy alul a ruharedőknek kemény ékalakban való bevégződése még bizánci örökség. Végül bizánci motívum a miniatúrák nagy csillagokkal teleszórt alapja. Ez régieskedő motívum. Megtaláljuk a párizsi Bibliothèque Nationale egy XII. századi kódexében (Mss. 2290.), de találkozzunk vele például az admonti Szent Benedek-rend könyvtárának egy bolognai kódexében (Cod. 12.), amely BUBERL szerint a XIV. század elején,² nézetünk szerint még a XIII. század

¹ Lásd: SWOBODA, HEINRICH—WLHA, JOSEF: Miniaturen aus dem Psalterium der Heiligen Elisabeth. Wien, 1898.

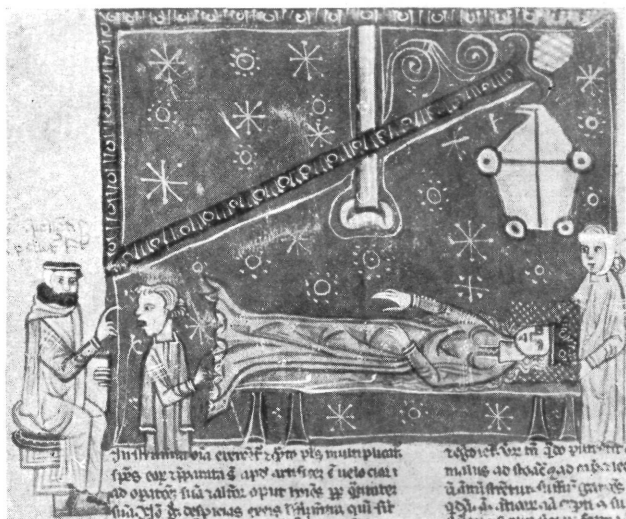
² BUBERL, PAUL: Die Stiftsbibliotheken zu Admont und Vorau. Leipzig, 1911. 133. lap. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Oesterreich. IV. Bd. I. Teil.)

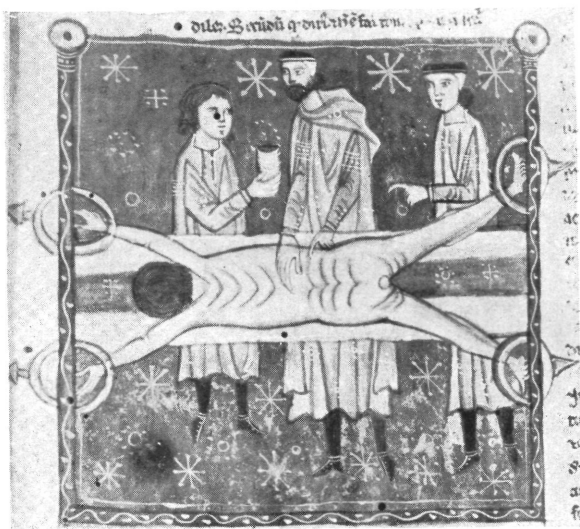
1. kép. Az Albucahis-kódex (3 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

2. kép. Az Albucahis-kódex
(10 a. lap). (Budapesti
Egyetemi Könyvtár.)

3. kép. Az Albucasis-kódex (26 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

4. kép. Az Albucasis-kódex (45 a. lap).
(Budapesti Egyetemi Könyvtár.)

végén, legkésőbb 1300-ban készült. Ennek az admonti kódexnek díszítései különben is rokon sajátságokat mutatnak a budapesti ALBUCASIS-kézirattal. A miniatúra-alap csillagokkal tarkított motívumának utórezdüléseivel különben még a XIV. század közepén is találkozunk a bizánci hagyományokhoz legtovább ragaszkodó velencei miniatúrafestészetben.¹

A XIII. század második felében a bolognai miniatúra-művészet még idegenkedik a lapszél díszítő növényi ornamentikától, amely csak a XIV. század első felében kezd dominánsabb szerephez jutni. De viszont nem mentesülhet a korabeli francia kódexek csupa életkedvet harsonázó, kedves, szellemes drôlerie figuráinak minden irányba szétáradó befolyása alól. De ezeknek hatása Bolognában csak az ötlet átvételében nyilvánul meg, formai kiképzésükben teljesen átalakulnak. A francia kecses, könnyed, mozgékony figurák Bolognában naggyá, zömökké, nehézkesé válnak, s növényi motívumokkal tarkított formáikkal helyettesítik a lapszél díszítő növényi ornamentikát, amiáltal megakadályozzák és késleltetik ennek gazdagabb, dúsabb kifejlődését. A budapesti ALBUCASIS-kódex mestere is szívesen alkalmazza ezeket, a bolognai felfogásnak megfelelően átalakult drôlerie figurákat. Így a 3. a. lap kelyhet, pajzsot tartó karikatúra profilú groteszk figuráját, továbbá a 10. a. lap iniciáléjának nagyszarvú szörnyét, amelynek alsó végtagjai növényi díszítésbe olvadnak. Ezeknek egyenes és közvetlen utóda a bécsi National-Bibliothek Cod. 2281. jelzetű orvosi kódexének (AVICENNA, *Liber Canonis primus*) drôlerie figurája, amely 1300-ban készült Bolognában,² továbbá ugyancsak a bécsi National-Bibliothekben levő s Bolognában a XIV. század legelején készült Cod. 1489., Cod. 2224., Cod. 2080., Cod. 2052., Cod. 2051.,

¹ Lásd pl.: HOFFMANN EDITH: A Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárának illuminált kéziratái. Az Orsz. Széchényi Könyvt. kiadv. I. 2. kép. Szent Pál levelei. Cod. lat 1. — BERKOVITS ILONA: A budapesti Egyetemi Könyvtár Dante-kódexe s a XIII. és XIV. századi velencei miniatúrafestészet története. Budapest, 1928. 59. lap, 27. kép. Velence, Bibl. Marc. Mss. It. Cl. 2. No. 119.

² HERMANN, JULIUS HERMANN: Die italienischen Handschriften des Dugento und Trecento bis zur Mitte des XIV. Jahrhunderts. Leipzig, Hiersemann, 1928. XXV. 1 tábla. (Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Osterreich. VIII. Bd. 5. Teil. Neue Folge V. 1.)

Cod. 2272., jelzetű kódexeknek drôlerie figurái.¹ De Bolognában nemcsak a groteszk figuráknál találjuk meg ezt az ábrázolási módot, hogy láb nélkül, alul elkeskenyedő ruharedőkkel kis növényi levéldíszítésben végződnek. A bolognai Museo Civico Nö. 5. jelzetű kódexében, amely a XIII. század második felében készült, egy iniciáléban magának Krisztusnak az alakját találjuk hasonló beállításban. A glóriás, dús szakállú Krisztus baljában nagy könyvet tart s méltóságteljesen van ábrázolva; de alul a lábak megmintázása helyett a ruharedők elkeskenyedő formában végződnek, amely hármasszirmú levélkébe olvad. Ezzel veszi kezdetét a kis növényi ornamentika, amelynek a lap alsó szélére húzódó díszítésébe keret és színes alapozás nélkül, közvetlenül pergamenre festve a számarháton ülő Krisztus jeruzsálemi bevonulásának jelenete illeszkedik.

A budapesti ALBUCASIS-kódex miniátorát a XIII. századi bolognai miniaturafestészet jelentős mesterei közé kell soroznunk. Művészete már feloldódik a bizánci és francia hatások alól és erőteljesen érvényesülnek benne a sajátosan bolognai törekvések. Csökevényeiben a bizánci hatás erősebben érezhető, mint a francia. Megállapíthatjuk ezt főleg akkor, ha a budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúráit összehasonlítjuk a bolognai miniaturafestészet egy másik termékével, amely vele körülbelül egy időben készült. Ez a kódex a bolognai Museo Civicóban levő *Corale delle suore di Santa Maria Maddalena*, amelyben — bár stílusában közel áll a budapesti ALBUCASIS-kódexhez, főleg a Krisztus koporsóján ülő angyal ábrázolásában — még erősebb francia hatások nyilatkoznak meg. Elsősorban a kis kezek, a finoman kidolgozott kis arcok, a hosszú, megnyúlt figurák festésében. Ezzel szemben a budapesti ALBUCASIS-kódex miniatúráiban a kezek nagyok — de míg az ujjakat bizánci hatásra fehér árnyékok jelzik, addig az arcok, szemben a bizánci mély, zöld és fehér árnyékolással, halványabb kék, fehér és sárgás tónusokkal vannak festve. Az alakok is nehezebbek, nagyobb fejűek, póriásabbak; főleg a mellékfiguráknál már jelentkezik, hacsak csiráiban is a XIV. századeleji bolognai miniaturafestészet rusztikusabb ábrázolási módja. A budapesti ALBUCASIS-kódex egyet-

¹ HERMANN: Id. m. XXVI., XXVII., XXIX., XXX., XXXI., XXXIV. táblák.

len lapszéli díszítése is már tipikusan korai bolognai termék. A groteszk figura, ennek levél végződése, amely laposan csavarodik az indaszárra, melyet különböző színű csomók szakítanak meg, s alul nyugodt csigavonalban, elnyúló levélben végződik, tipikusan bolognai. Így a *P* iniciálé szárának szalagfonatos díszítése is, amellyel, változatosabb formában, az indaszáron elhelyezve, találkozunk a stuttgarti Királyi Könyvtárnak a XIII. század második felében, Bolognában készült Mss. n. 16. jelzetű kódexében.¹

A budapesti ALBUCASIS-kéziratot tanulságos egybevetnünk a bécsi National-Bibliothek két, valamivel később készült ALBUCASIS-kódexével. Ezek közül a korábbi kézirat (Cod. 2381.) HERMANN szerint északolasz, valószínűleg páduai munka, amely 1300 körül készült.² Ez a kódex a budapesti kéziratnál sokkal szegényesebb. A műszerek ábrázolásán kívül díszítéseket egyáltalán nem tartalmaz és így művészi szempontból nem vehető figyelembe. Az alapos gondossággal és pontossággal megrajzolt műszerek³ csupán magyarázó, oktató jellegűek. Készítőjük minden művészi hajlamot nélkülöz. Miniatúratechnikával sem dolgozik. A műszerek ábrázolása rajzszerű; sárga alapozáson barna tintával vont geometrikus formákkal, vonalakkal tarkítottak. A másik bécsi ALBUCASIS-kézirat egy különböző orvosi műveket tartalmazó kódex (Cod. 2301. BRUNO LONGOBURGENSIS *Chirurgia parva et magna* . . . stb.) 87. lapjától a 130. lapig terjedő részét képezi és HERMANN szerint ugyancsak a XIV. század elején készült; északolasz, páduai munka.⁴ Ez az előbbinél díszesebb ugyan, de a budapesti ALBUCASIS-kódexhez viszonyítva, szintén szegényes. A kódexnek az ALBUCASIS munkáját tartalmazó részében a műszerek ábrázolásán kívül mindössze három iniciálét találunk. A szövegkezdő *P* iniciálében ALBUCASIS félalakja van festve.⁵ A 130 levélből álló teljes kódex többi részében még tíz iniciálé található. Az iniciálék között a legtöbb sablonos beállí-

¹ Lásd: VENTURI ADOLFO: Storia dell'arte italiana. III. L'arte romana. Milano, 1904. Hoepli. 456—457. lapok. Fig. 429—430.

² HERMANN: Id. m. 26. lap.

³ Lásd: HERMANN: Id. m. XI. 2. tábla.

⁴ HERMANN: Id. m. 25. lap.

⁵ Lásd: HERMANN: Id. m. X. 4 tábla.

tású férfi mellképeket ábrázol. E kódex díszítéseit már hivatásos, de átlagos tudású miniátor készítette, aki nagyobb művészi megnyilatkozásokra nem törekszik. A műszerek¹ — bár kivitelezésük miniatúratechnikával történt, s színes alapjukat tollhegygel vont fehér minták díszítik — tisztán illusztratív jellegűek. Mesterük a fémkampók, kések, ollók, stb. valóságosabb kidolgozásával sokkal jobban érzékelteti a műszerek karakterét, mint a budapesti kódex miniátora. A budapesti ALBUCASIS-kódex mestere, miként a miniatúráknál, úgy a műszereknél sem tud elszakadni a művészi átértékeléstől. A műszerek ábrázolásában nem illusztratív, sokkal inkább dekoratív szempontok vezetnek. Gyakran a kések, kampók ábrázolását a növényi levélornamentika motívumaival oldja meg, vagy csillagokkal díszítve, festői elgondolással illeszti be a szöveg közé. Általában, a két bécsi ALBUCASIS-kódex, bár a budapesti kéziratnál később készült, annál sokkal szegényesebb; miniatúrákat egyáltalán nem tartalmaz, művészettörténeti szempontból jóval jelentéktelenebb. Egyszerű műhelymunkáknak kell tekintenünk, noha mestereik a műszerek ábrázolásában — a kódexek tartalmi rendeltetését tekintve — hasznosabb munkát végeztek a budapesti ALBUCASIS-kódex miniátoránál.

De ez a tény a budapesti ALBUCASIS-kódex korábbi keletkezési idejével is magyarázható. Miniátorát még nem érinti a XIV. század-eleji miniatúrafestészet realiztikusabb ábrázolási módja. Művészetét még a XIII. századi miniatúrafestészet tisztán dekoratív jellegű ízlése irányítja.

BERKOVITS ILONA

¹ Lásd: HERMANN: Id. m. XI. 1 tábla.

A TÉRKÉPKATALOGIZÁLÁS PROBLÉMÁI.*

Az előadásra kiszabott idő rövideége miatt és a kongresszus által kitűzött gyakorlati célok érdekében szabadjon ezúttal a könyvek és térképek közti alapvető különbségek elméleti fejtegetését mellőznöm és ehelyett inkább azonnal az egyes problémákra térnem.

Az *első kérdés*, mi a térképkatalógus készítésénél felmerülhet, hogy mit tekintünk még könyvnek és mit vegyünk már térképnek, hogy hol lehet a kettő között a pontos határvonalat megvonni.

A felelet igen egyszerű: sehol. Mert nincs sem elméletileg, sem gyakorlatilag ilyen határvonal. A könyvformában készült és bő szövegrésszel bíró atlaszok, meg a sorozatos térképmellékletekkel bíró rövidszövegű könyvek között oly sok átmeneti alak van, hogy általános érvényű kritériumokkal nem lehet a kérdést megoldani. FRITZ MILKAUNAK nemrég megjelent könyvtártudományi kézikönyve is inkább a katalóguskészítőre bízta a kérdés eldöntését és megelégszik annyival, hogy kétes esetekben mindkét katalógusba való felvételt ajánlja. Ez mindenesetre — ha nem is a legjobb — de feltétlenül a legkényelmesebb megoldás.

Sokkal előbbre jutunk ennél az anyag kettéválasztásában, ha a *célt* vizsgáljuk. Ha a kiadványban a térképek célja csupán a szöveg megvilágítása, akkor a könyvek között lesz a helye, ha viszont a szöveg csak a térképek magyarázását, vagy kiegészítését célozza, akkor atlasznak kell minősítenünk a szóbanforgó művet. Mikor azután a szétválasztást ennek alapján végrehajtottuk, visszamarad azoknak a kiadványoknak a csoportja, hol a szöveg egyenrangú a térképi résszel.

* A m. könyvtárosok és levéltárosok országos kongresszusán 1936. okt. 3-án tartott felolvasás.

Itt azután már csak a konvenció segít. Miután a térképek a könyvtárban mindig egy speciális gyűjteményt alkotnak, leg-helyesebbnek tartanám az ilyen ötvenszázalékos munkákat a térképgyűjteményben elhelyeztetni és a könyvkatalógusba csupán utalólapplal bevenni.

A cél vizsgálatának különben egy másik előnye is van: Nem fordulhat az elő, ami a bécsi National-Bibliothekben gyakorlat, hogy tudniillik az atlaszoknak a külön kötött és kisebb formátumú névmutatóit nem a térképek között, hanem a többi könyvtári anyaggal együtt tárolják. A névmutató az atlaszt szolgálja, helye tehát az atlasz mellett, de legalább is annak közvetlen közelében: a térképtári könyvvállványokon van.

A *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* az ideális katalógustól a könyvek térképmelléleteinek felvételét is megkívánja. Ez magyarországi viszonylatban is igen kívánatos volna, mert például BÉL MÁTYÁS *Notitiájában* a MIKOVINYI-féle megyetérképek jelentőségben messze felülmúlják a szöveget. Minden kis vázlatot azonban mégsem lehet katalogizálni. Ezért elvileg teljesen helyes a bécsi National-Bibliotheknak az az alapelve, hogy könyvmelléleteket csak akkor vesznek fel, ha külön eredeti értékük van. A gyakorlatban azonban sokkal pontosabb meghatározásra volna szükség, mely lehetőleg külső jelekre is támaszkodna. Például a XIX. századig minden térképet és látképet fel kellene venni, a későbbi korból pedig csupán azokat a nem szöveg közé nyomott térképeket, melyeknek külön címük van.

Magának a katalóguskészítésnek két főmozzanata van: az egyik az individualizáló jegyek felsorolása, tehát a katalógus-tétel, a cédula elkészítése, a másik a tételeknek bizonyos elvek szerint való rendezése.

A cédulák megírásánál a *Handbuch* különbséget tesz a szak-katalógus és a betűrendes katalógus cédulái között, amennyiben előbbinél kevesebb adat felsorolását írja elő. Kézzel írott szak-katalógusok esetében még látnám ennek valami hasznát, ma azonban, a géppel sokszorosított tételek korában csak munkatöbbletet okozna. Nem is szólva arról, hogy a főleg a szakkatalógust használó közönség kénytelen volna így a teljes adatok kedvéért sokszor a betűrendes katalógust is elővenni és így kétszeres munkát végezni.

Ami már most magukat a cédulák adatait illeti, a címet és a szerző nevét a *Handbuch*, a porosz *katalogizálási Instrukció* és a washingtoni P. L. PHILLIPS egyaránt felveendőnek tartják. Több cím esetén pontos sorrendet állapítanak meg. A szerző nevénel a tervezőt, rajzolókat és a rézmetszőt, vagy lithografust is felveszik. Igen helyesen! Csupán annyit szeretnék még ehhez hozzátenni, hogy akár a cím, akár szerzői név hiánya esetén ezt a körülményt a cédulán feltétlenül megemlítenednek tartom.

Miután azonban a régebbi térképeken 10—15 soros francia, német, vagy latin címek egyáltalán nem tartoznak a ritkaságok közé, már csak a katalógusban való keresés gyorsítására is feltétlenül szükségesnek tartom a térkép által ábrázolt területnek és a térkép fajának a cím után való megjelölését. Például Magyarország geológiai térképe, vagy Buda környékének tervrajza ostrommal. Csak abban az esetben volna ez mellőzhető, ha a térképnek pontos és rövid magyar címe van.

A térkép ily rövid meghatározása után kívánczik mindjárt az esetleges *melléktérképek*, *látképek*, *profilok* számának megadása, valamint annak a feltüntetése, hogyha a térkép több lapból áll. Például Magyarország hegy- és vízrajzi térképe négy lapon két melléktérképpel. Ha fontosak a melléktérképek, zárójelben a címüket, vagy a tárgyukat is megemlíthetjük.

Ezután a térkép keltét szokás feltüntetni. Kéziratnál a legfontosabb a rajzolás ideje, sokszorosított térképnél a kiadás éve. Ha azonban ezeken kívül a felvétel és a reambuláció éve is rajta van a térképen, akkor ezeket is megadjuk. Ha viszont semmiféle kelet sincs a térképen, akkor az ott feltüntetett személyek életrajzi adataiból, vagy az ábrázolás módjából és körülményeiből igyekezzünk legalább egy évszázadnyi pontossággal meghatározni a térkép korát.

Az *Instrukció* a kiadás helyét és a kiadó nevét, esetleg a nyomda megjelölését a mértékarány után adatja, a *Handbuch* viszont a szerzőknél sorolja fel a kiadót. Legjobbnak vélem ezeket közvetlenül a kiadás kelte után feltüntetni, miután logikailag ehhez tartoznak.

Következő individualizáló jegy a térkép méretaránya. A XIX. század elejétől kezdve ezt maguk a térképek is feltűntetik, így csak egyszerűen le kell másolnunk. A XIX. század

előtti térképeknél viszont nem sok értelme van a méretarány kiszámításának, bár az *Instrukció* és a *Handbuch* minden esetben ragaszkodnak hozzá. A régi térképeken ugyanis igen megbízhatatlanok a távolságok, így több mérésre volna szükségünk, hogy azután az átlagos méretarányt kiszámíthassuk. Ez pedig igen pontos és eléggé időtrabló munka. Végeredményben nem is éri meg a fáradságot, mert hisz maga a térképkészítő sem tartotta be a méretarányt. Nagyjából pedig úgyis elég tájékoztatást ad az, ha tudjuk, hogy mekkora a terület, mit a térkép ábrázol és — mint alább szó lesz róla — megadjuk a lapnagyságot. Ha a térkép léptéket is ad, akkor ezt adjuk meg és tűntessük fel, hogy a térképen ez hány milliméter. Például 24 francia láb a térképen 10 milliméter.

Végeredményben tehát a régi térképeknél két csoport lesz. Az egyiknél semmiféle méretarányt nem adunk, a másikinál a lépték hosszát adjuk meg milliméterben. Az újabb térképeknél pedig megadjuk a méretarány viszonzszámát.

A másik számszerű adat, mi a térképet jellemzi, annak *nagysága*. Keretezett rajzoknál a belvilág méretet, keretezetleneknél a lap nagyságát adjuk meg. Az alap és magasság szorzatát azonban nem számítjuk ki, csak jelöljük. Centiméter helyett egyszerűbbnek tartanám a méreteket milliméterben számítani. Így elkerülnénk a tizedespontot, mi nagyon lassítja a cédulák sokszorosítását és amelynek véletlen elhagyása hibák forrása lehet.

Végül még a *kivitel módját* szokták megjelölni, tehát azt, hogy a rajz kézíratos-e, avagy rézmetszet, könyomat, fototipia, autotipia stb. és hogy színezett-e. Itt helyesnek tartanám megadni az *anyagot is*, miből a térképlap készült, nemkülönben azt a körülményt is, hogy vászonra, vagy kartonra húzták-e. Ezek ugyanis mind oly körülmények, melyek a kész térképen való mérések hitelességét erősen befolyásolják. Mint tudjuk ugyanis, a térképlap már nyomás közben kitágul pár milliméterrel, de még nagyobb lesz a tágulása, ha valamire felragasztják. Arról nem is szólok, mikor részekre vágva húzzák vászonra a térképet, mert ez mindenféle mérést teljesen illuzórikussá tesz.

Mindezekon kívül a porosz katalógizálási utasítás még a kiadás számának a megjelölését, ha több cím van, az azokra

való hivatkozást, nemkülönben a külön szövegi részre való utalást is megkívánja. Az első kettőt a cím megadásával kapcsolatban mi is megtehetjük, utóbbira pedig még majd rátérünk.

Az eddigiek azonban csak általános bibliográfiai adatok, melyek nagy *általánosságban* elegendők ugyan a térképek individualizálásához, de kevésnek bizonyulnak mindjárt, ha arról van szó, hogy egy térképet, vagy különösen egy térképtörédedet egy másik könyvtár katalógusának adatai alapján meghatározzunk. Ahhoz tehát, hogy katalóguscédulánk adatsora teljes legyen, még néhány individualizáló ismertetőjegy megadása szükséges.

Így fel kell tüntetnünk, hogy van-e *fokhálózat* a térképen, vagy csak a keret ad-e fokbeosztást, vagy pedig teljesen hiányzik a fokmegjelölés. Meg kell adnunk, hogy a térkép *teteje merre néz*, azaz milyen az orientációja. Fontos adat az is, hogy vajjon *felmérés alapján* készült-e a térkép, avagy csak más térképek után, vagy pedig tapasztalat, hallomás alapján. Meg kell azt is jelölnünk, hogy *milyen kép díszíti* a térképet, *a cím, a jelmagyarázat stb. milyen keretben van*.

Végül még a fontosabb *földrajzi tényezők ábrázolásmódját és színezését* kell megemlítenünk, nemkülönben azt, hogy *a cím, feliratok milyen nyelven, milyen betűtípussal szerepelnek*. Legvégül pedig itt hivatkozhatunk *a külön szövegi részre*.

Az *atlaszok* céduláinak elkészítése ugyanezzel a módszerrel történik, de itt ketté kell választanunk az adatokat. Azokat, melyek a lapok összességére egyaránt jellemzők, a fenti sorrendben magának az atlasznak a címe után adjuk. A többieket, melyek laponként különböznek, az egyes térképek leírásánál említjük meg. A német előírás szerint 1750-ig az atlaszok minden egyes térképét fel kell sorolni, de a későbbi atlaszoknál is külön megjelölendő az a lap, melynek szerzője elől nem említettet. Nálunk — azt hiszem — nem okozna nagy munkatöbbletet, ha minden atlasznál felsorolnánk az összes térképeket.

Az atlaszokhoz hasonlóan járhatunk el a *szelvényekből álló térképsorozatoknál*, amilyenek a katonai térképek.

A katalóguskészítés harmadik nagy problémája *a tételeknek a rendezése*. A Handbuch a könyvkatalógusok mintájára egy betűrendes és egy szakkatalógust különböztet meg. Utóbbinál azután a berlini Staatsbibliothek sémája szerint hét szakaszra

osztja a térképeket: 1. csillagászati, 2. topográfiai, 3. tengeri, 4. történelmi, 5. fizikai térképek, 6. várostervek és 7. látképek csoportjára. Ezeken belül azután az ábrázolt területek szerint csoportosítja a térképeket.

Betűrendes katalógusoknál követhetjük bizvást a német mintát. Még azt is átvehetjük tőlük, ami a főszerző teljes cédulái mellett a rajzoló, rézmetsző, kiadó stb. utalólapjait illeti. Bár a mai sokszorosító eljárások mellett annak sincs akadálya, hogy a térképnél szereplő minden személynél a teljes cédulát tegyük be a betűsoros katalógusba.

A német szakkatalógus-rendszer ellen azonban annál több kifogás merülhet fel. A hét szak ugyanis elsősorban nem kimerítő, mert például a gazdaságföldrajzi vagy néprajzi térképeket a fizikai térképek közé kénytelen illeszteni. A topográfiai térképeket viszont túlzottan részletezi, mikor külön tengeri térképeket és városterveket sorol fel. Ehelyett inkább így csinálnám az osztályozást:

1. Csillagászati térképek.
2. Topográfiai térképek: A) Régi térképek a XIX. századig, B) Modern részletes térképek, C) Modern áttekintőtérképek.
3. Fizikai térképek (tehát geológiai, klíma-, talaj-, növénytakaró- stb. térképek).
4. Emberföldrajzi térképek (gazdasági, néprajzi, politikai-földrajzi stb.).
5. Történelmi térképek.
6. Látképek.

A 2—6. csoportokban azután földrajzi albeosztást adnék elsősorban világrészek, azután államok, majd megyék, grófságok és végül kisebb területek és városok szerint.

Az atlaszok közül az általános jellegűek a régi topográfiai térképek, vagy a modern áttekintőtérképek közé kerülnének a világrészek térképei elé. A fizikai, vagy emberföldrajzi atlaszok pedig a megfelelő csoport hasonló helyére. Az egyes lapokról azután a megfelelő országnál utalólapok készülnének.

A szakkatalógus mellett még egy földrajzi katalógus beállítását is célszerűnek látnám. Itt a főbeosztás lenne földrajzi alapon és az albeosztás a fenti séma szerint.

GLASER LAJOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében. A könyvtárak nagy jelentőségét, kulturális hivatását misem bizonyítja jobban, mint az az érdeklődés, amellyel a nagyközönség akár a fővárosban, akár vidéken a könyvtárak iránt viseltetik. A régi jelszó: „Panem et circenses“ — bár ma is él, (a futballmeccsre tóduló közönség ezrei bizonyítják), kibővült azonban még egy kívánsággal: „... és könyvet!“ A betűhész korunk egyik legjellemzőbb tünete.

A fővárosi közönség könnyen elégítheti ki olvasási vágyát. Sok és óriási anyaggal rendelkező könyvtár várja az olvasókat és minden igyekezetével azon van, hogy igényeiket kielégítse. A könyvtár szempontjából pedig adva van az olvasni vágyó tömeg és adva vannak a kielégítésükhöz nélkülözhetetlen anyagi eszközök. Már vidéken nem ilyen kedvező a helyzet. Vidéki könyvtárak a legnagyobb nehézségek között tudnak csak annyira amennyire eleget tenni hivatásuknak, néha tisztára szélmalomharcot vívnak a kultúra terjesztése érdekében.

Nem lesz talán érdektelen, ha egy ilyen vidéki közkönyvtár küzdelmes életére vetünk egy pillantást; a felsorakoztatott statisztikai adatok érzékelhetően mutatják az intézmény folyamatos fejlődését.

Sopron sz. kir. thj. város közkönyvtára nehéz, viharos idők, mostoha és kedvezőtlen körülmények közepette született meg. A véres világháború második évében akadt néhány lelkes férfiú, akik áldozatos, önzetlen munkával Sopron város közönségét megajándékozták könyvtárral. A közkönyvtár törzsanyaga a Soproni Népkönyvtár Egyesület könyvtárából telt ki. Ez egyesület 2014 műből álló ajándékkal megvetette a közkönyvtár alapjait. Ajándékba kapott könyvekkel, az állam támogatásával és néhány vásárolt könyvvel kiegészülve 1915. március 20-án 2790 művel megnyílt a közkönyvtár. Ebből az időből a forgalomra nézve nem rendelkezem statisztikai adatokkal; a forgalmi statisztika csak jóval később épült ki.

A könyvtár állományának gyarapodása következőképpen alakult 1925. óta:

Év	Mű	Gyarapodás	Százalék
1915	2.790		
1925	5.978	882	14'75
1926	6.860	1647	24'01
1927	8.507	2410	28'33
1828	10 917	2237	20'49
1929	13.154	1062	8'08
1930	14.216	697	4'90
1931	14.913	694	4'66
1932	15.607	891	5'71
1933	16.498	696	4'22
1934	17.194	1064	6'19
1935	18.258	1100	6'03
1936	19.358	1261	6'51
1937	20.619		

E 20.619 műnek 55'91%-a szépirodalmi, 44'09%-a ismeretterjesztő és tudományos munka. Az 55'91%-ot kitevő szépirodalmi művekből 30'55% magyar, 24'84% német, 0'35% francia és 0'17% angol nyelvű. A 44'09% ismeretterjesztő műből 33'58% magyar és 10'51% német nyelvű.

Az évi gyarapodás a legutóbbi 17 év alatt átlagosan 1220 kötet volt; 1925. óta a könyvállomány majdnem négyszeresére szaporodott. Ez a szép fejlődés Sopron sz. kir. város bőkezűségét dicséri; a köz-könyvtár a várostól 1931-ig évi 8000, 1932. óta 4000 pengőt kapott könyvek beszerzésére és köttetésére.

Magától értetődik, hogy a város megértő támogatása megfelelő eredményre is vezetett. 1925-től 1936-ig a könyvkikölcsönzések száma 13.090-ről 29.893-ra emelkedett, tehát megkétszereződött. Míg 1925-ben naponta átlag 48 esetben kölcsönöztek ki könyvet, ez az átlag 1936-ban már 101. Az olvasótermet 1927-ben 277 olvasó látogatta; ezzel szemben 1936-ban 911 olvasót mutathatunk ki.

Az elmúlt 12 év forgalmáról részletes tájékoztatást nyújt a következő táblázatos kimutatás. (Megjegyzem, hogy a kikölcsönzött kötetek számát csak 1929-től, a magyar és német nyelvű munkák megoszlását 1933-tól, az olvasóterem forgalmát 1927-től fogva mutathatom ki.)

Év	Hány eset- ben történt kölcsonzás?	Kötet					Napi átlag		Olvasóterem	Emelkedés %	Csökkenés %	Beiratkozott olvasó
		magyar	%	német	%	összesen	olvasó	kötet				
1925	13.090						48					
1926	14.076						49		7'53		837	
1927	14.700						53	277	3.72		914	
1928	16.955						59	331	15'33		889	
1929	18.886					43.577	64	141	471	11'39	866	
1930	20.239					48.397	70	168	415	7'17	947	
1931	22.013					49.623	79	179	428	8'76	978	
1932	23.126					50.049	77	167	684	5'06	969	
*1933	21.249	25.509	56'69	19.485	43'31	44.994	75	161	1073		812	
1934	17.613	20.682	57.72	15.144	42'28	35.826	60	121	1064		16'64	
1935	20.099	26.465	59.55	17.967	40'45	44.442	73	162	960	14'11	940	
1936	29.893	44.661	61'42	28.052	38'58	72.713	101	245	911	48'73	1333	

* Az 1933 és 1934. évben észlelhető feltűnő visszaesés okát abban kell keresnünk, hogy városunkban egy magán-kölcsönkönyvtár nyílt meg. Az újdonság ingere olvasóinknak egy részét egy időre elhódította ugyan, de ezt a visszaesést hamarosan kihevertük.

Az olvasók foglalkozására nézve 1934. óta vannak adatok. (Érdekes tünet, hogy az olvasóknak körülbelül egyharmadrésze nő!)

Év	Köztisztviselők	Magántisztviselők	Iparos, kereskedő	Altsz. szolga, munkás, napszámos	Ipari, kereskedelmi alkalmazott	Főiskolai, egyetemi hallgató	Tanuló	Szabad pályán működő	Katonatiszt, pap	Háztartásbeli nő, maganzó	Gazdapolgár	Összesen
1934	130	63	36	19	26	11	130	44	42	203		704
1935	168	68	65	27	56	27	144	29	37	317	2	940
1936	200	61	92	37	96	25	238	49	44	485	6	1333

Felvetődhetne még a kérdés, vajjon milyen könyveket olvasnak? Erre válaszoljon egy vaktában kiragadott hónap, 1937. március havának statisztikája. (Ebben a hónapban a napi forgalmi átlag 125 olvasó, 290 kötet.)

Tudományos és ismeretterjesztő munkák	228 kötet,	3'28%
Remekírók művei	280 „	4'02%
Könnyű, szórakoztató regények	2169 „	31'09%
Modern szépirodalom	2099 „	30'18%
Detektív- és kalandos regények	1678 „	24'13%
Útleírás	192 „	2'78%
Egyéb	307 „	4'52%

Befejezésül még néhány adat a folyó évről: 1937. április 30-ig 859 olvasó iratkozott be, ezek 11.410 esetben 27.282 kötet könyvet cseréltek, amelyek közül 15.721 (57'63%) magyar, 11.561 kötet (42'37%) pedig német nyelvű volt. Ezek szerint tehát az 1937. évi forgalom ismét jóval erősebb lesz, mint az előző évi.

Mindezek a statisztikai adatok világosan mutatják, hogy Sopron sz. kir. város közkönyvtára fennállásának 21 éve folyamán nagy fejlődésen ment keresztül; sok munkával, fáradozással, de a szép sikerek okozta örömmel járó munka eredményét mutattam be. A látszólag száraz szám adatok mögött komoly tanulság rejlik: bizonyítják azt, hogy a kultúra terjesztése körül végzett munkánk nem maradt meddő, évről-évre nagyobb körre terjeszkedünk ki és nagyobb tömeg embert látunk el hasznos, nemesítő olvasmánnyal. RADÓ ISTVÁN.

Melianus Gnatereth. Ily cím alatt a Magyar Könyvszemle 1937. évi folyamának 179. lapján megjelent közleményre legyen szabad megjegyeznem, hogy félreértésről van szó. Az *Igasság Paisának* sem a szerzője, sem a nyomtatási helye nem „rejtélyes“, hanem *régesrég köztudomású*, hogy a szerző *Helmecki Komoróczy István* nagykőrösi lekipásztor és dunamelléki püspök, a hely pedig Utrecht. Az, amit eddig nem tudunk, csak kettő: az egyik, hogy a Melianus Gnatereth álnév mit jelent, helyesebben miféle betűjátékból jön ki (a HELMETIUS szót ki lehet belőle hozni, de a többi betűnek még eddig nem tudtam értelmét venni); a másik, hogy az Uranius Nathanael álnévvel jelzett utrechti nyomdász ki volt. Ez utóbbit egy *Helmeccivel* foglalkozó tanítványom Hollandiában legutóbb is eredmény nélkül nyomozta. Persze, van még e könyv körül egy harmadik s mind a kettőnél nagyobb rejtély is, de az már nem egyenesen könyvészeti vonatkozású: miképpen tudott ez az elegáns, de igen erős antikatólikus polémia a cenzura és a könyvharmincad virágában Magyarországra bekerülni és itt akadálytalanul annyira elterjedni, hogy a másik oldalról több igen jelentős cáfoló irat keletkezett ellene, még évtizedek múlván is. RÉVÉSZ IMRE.

Kliegl József nyomdai betűelosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára. A rohanó idő árjában csendes, de kegyeletos megemlékezésre méltó évfordulón suhantunk át az elmúlt hó folyamán:

a nyomdai betűelosztógép bemutatásának 100. évfordulóján. A világ ez első ilyenmű alkotásának, KLIEGL JÓZSEF (1795—1870) pozsonyi születésű gépész halhatatlan remekének jelentőségét a *Magyar Könyvszemle* olvasói előtt nyomatékosabban kiemelnünk nem kell. Jól ismert tény, hogy a gép — tökéletesített formájával, a „légnymatú“ szedőgéppel együtt — rég a múlté, egyetlen meglévő példánya pedig vagy hatvan esztendeje hever a Magyar Nemzeti Múzeum raktárában. Szomorú pályafutása — az elmúlt évszázad több magyar találmányának sorsa — miatt eleven értéket nem jelent; a napi élet gyakorlatába — egy-két kísérlettől eltekintve — valójában sohasem sikerült bekapcsolni. Képét és működésének elképzelését nélkülözi ugyan a köztudat, de KLIEGL leírásai alapján ítélve, nem lehetett valami ördögös szerszám: „... nyolcz szekrényből huzza betűit 's ezeket szakadatlan lefolyás közben, fajaik szerint különválasztja. — A' szöveg, vagy — a' mi mindegy — a' szekrényekbe adott kevert betűk többféle neműek is lehetnek, p. o. antikva-, fraktur-, gót-betűk 'stb. A' melly betűnemre van állítva a' gép egy regulator által: ezeket osztja szét a b c 'stb. sorban; a' közibe kevert másneműeket, tömegesen adja ki, mellyek aztán újra szekrényébe adhatók, 's regulatornak máskép állítása után a' gép által szétosztathatók. A' betűknek a' szekrényekből kiszédése 's kellő osztályozása csupáncsak egy fogantyú (Kurbel) forgatása által eszközöltetik; az erő csekélyisége, melly ehhez kívánatik, kétségtelemné teszi, hogy a' gép egy óramű által is forgattathatik; 's a' gép kezdetről fogva illy célzattal is készült, hogy éjjel és nappal egyiránt dolgozhassék. A' betűk folyása szabályozható, 's a' gép rendszere ugy van alkotva, hogy kellő szabályozottság mellett, a' fogantyúnak minden egyszeri fordítására 6—8, általában véve 7 betű foly a' gépezetre, 's ugyanennyi osztatik szét, az illető fiókokba. — A' fogantyú egyszeri fordulatának mostani gyorsasága $1\frac{1}{2}$ másod-percz (secunde); de ez utóbb némi javítgatások után 1 másod perczre szálland, mint ezt már jelenleg is kimutatja, ha épen erőtetni akarja az ember a' gépet.“ (Regélő Pesti Divatlap, 1844, 24. sz.) — Amidőn 100 éve KLIEGL először mutatta be, már egy sor hasonló külföldi találmány híre járta be a magyar sajtót. E hírek javarészt már a szakkörök által elismert és üzemi alkalmazás előtt álló szedőgépekről számoltak volt be s már pályafutása elején érthető erkölcsi hátrányba vetették kiváló hazánkfiát. KLIEGL-t magát e körülmény azonban a legcsekélyebb mértékben sem csüggeszté. Az igazi teremtő-típusok külvilágok által időnként gyengíthető, de el nem ernyeszhető elhivatottság-tudata fűtötte őt s bár a halhatatlanság szabványos üzemköltségeit — a sanyarú életviszonyokat, a közönyt s idegeinek romlását — már első gépe megteremtéséig is viselnie kellett, vállalkozásának mégis nagy kedvvel látott neki s az, ha dőcögve

is, kedvező előjelek közt indult. Íróink — az *Arvizekönyv* mintájára — kétkötetes „*Kliegl-könyv*“ (Szerk. GARAY JÁNOS. Pesten, 1842. Nyomtatta Landerer és Heckenast) kiadásával siettek segítségére s ügyének szószólói legragyogóbb tollú publicistáink közül verbuválódtak. Találmánya feletti bámulatának maga KOSSUTH is kifejezést adott: „... vallásos pietással kellett meghajtanom fejemet az isteni szikra revelatiója előtt“, — írja — „és bámulni az észet, melly megtestesülve állott szemeim előtt; és mély tisztelettel pillantani fel a' férfinúhoz, ki keblének istenétől üzetve, inség, nyomor, 's örökös gond között illy művet teremt“. (Pesti Hirlap, 1843, 252. sz.) Ügyét maga KLIEGL is hathatósan szorgalmazta és lapjainkban egyre-másra jelentet meg a szakkörökhöz, leendő mecénásaihoz s a nagyközönséghez intézett felhívásait.

Végül 1848 a hivatalos elismerést is meghozta részére és vállalkozása állami támogatást kapott: az első független felelős magyar minisztérium tízezer forint államsegélyt utalt ki betűelosztógépével majdan karöltve működő „légnymatú“ szedőgépe egyszerű rajzterveire. A nagy távlatból úgy tűnik, hogy a társadalom részvétlenségében, mely találmányának ügyét végleg kátyúba vitte, nem csupán a közlekedési találmányok konkurrenciája s a gép hatalmas térhódítását követő reakció játszott szerepet. E mellett rá kell mutatnunk egy, eddigelé figyelemre alig méltatott momentumra is, arra tudniillik, hogy KLIEGL maga mennyire nem bizonyult jó ön-adminisztrátornak. Miután betűgép-kísérletei közepette a folyton erősödő közönynyel kellett találkoznia, felhagyott erőfeszítéseivel és egymásután állott elő különféle — jórészt már a fantasztikum határait súroló — ötlet-rögeszméivel, melyek nemcsak kísérletezéseiben hátráltatták, de találmányának hitelét is erősen csökkentették volt. A félretekintgetések nélkül való, kíméletlen egy-célra törés nem volt kenyere; KLIEGL a horvátistvánok fajtájából való romantikus lángelme, kinek lelkületét csakúgy, mint egész pályafutását, a cezurátlan szertelenség jellemzi; nem születt arra, hogy egy találmány iparszerű gyártását, forgalombahozatalát s üzemi alkalmazását egyedül, úgyszólván önerejére utalva vívja ki. E tekintetben hűséges barátai, a pesti írók, csak vajmi kis mértékben lehettek segítségére.

A konzekvenciák eléggé ismertek: a szedőgép feltalálásának dicsőségét, mint annyi jeles magyar találmányét, a külföld vitte el előlünk.

SUPKA ERVIN.

Szalay József a bibliofil. (1870—1937.) SZALAY JÓZSEF halálával nemcsak egy jeles könyvgyűjtő távozott el közülünk, hanem egy emberfajta, egy korszak is, amelynek Szegeden ő volt az utolsó szel-

lemi képviselője. *Literátus főkapitánynak* szokták volt nevezni, aki mint rendőrfőkapitány, erős kézzel tartotta Szeged és környékének rendjét, aki nyugdíjazása után is megmaradt kemény, katonás embernek. A főkapitánynak azonban, aktív korában éppúgy, mint mikor már nyugalomba vonult, az irodalomban és a könyvekben tellett legfőbb gyönyörűsége. Sok éven keresztül ő volt a szegedi és Szeged-környéki írókat magába foglaló egyesületnek, a *Dugonics-társaság*-nak elnöke. Aktive is foglalkozott az irodalommal, de az írásnál és az irodalmi irányításnál is jobban szívén fekdűt igen sok szempontból az országban páratlanul álló könyvtára, amelyet évtizedeken keresztül szinte napról-napra gyarapított. Azt mondtuk az imént, hogy egy emberfajta, egy kor ment el vele. SZALAY JÓZSEFET, ha nem is ismerted közelebbről, már megjelenéséből megismerhetted a mult századvég és a korai XX. századelő emberét. Észrevehetted ezt magas gallérről, melyet ünnepélyes alkalmakkor semmi modern gallér nem helyettesíthetett. Nem kis mértékben büszke és arisztokratikus ember volt, akiben élt valami a századforduló *épater le bourgeois*: szelleméből. Talán nem túlzás, ha arra gondolunk, hogy a rendőrfőkapitányban a könyvgyűjtőt is ez a szellem tartotta ébren?

Könyvtárát részletesen ismertette már egy közlemény nem régen (BARÓTI DEZSŐ: *Szalay József könyvtára*. — Könyvtári Szemle, 1935. január 20.). SZALAY gyűjteményének alaprétegei között TÓTH AURÉL (TÓTH LÓRINC fia) könyvtárának *editio princeps*eit említhetjük, de ide kell számítani ARANY JÁNOS, RUDOLF trónörökös, a bécsi magyar testőrség könyvtárát, amelyekből szintén jelentősen gyarapodott gyűjteménye. Könyveit GRANGER JAKAB XVIII. századi angol bibliofil módszerével kezelte. Az ily módon gondozott könyvben a következők vannak: a szerző sajátkezű ajánlása, vagy legalább is valamelyik művének kézírata, a szerző arcképe, a művel kapcsolatban lévő egyéb képek, a könyvre vonatkozó bírálatok, a szerző gyászjelentése, nekrológok stb. Így aztán könyvtára igen jelentős kéziratgyűjteményt is tartalmaz. Grangerizált Petőfi- és Vörösmarty-gyűjteményéről maga is beszámolt (*Széphalom*, 1931 : 49.). Könyvtárának gyűjtési köre igen tág volt. Magyar *editio princeps*eken keresztül kiterjedt a történelmi, jogi, politikai, képzőművészeti, zenei és földrajzi munkákig. Régi magyar anyagában találunk nem egy Honterust, Zrínyit, Pázmányt, Káldyt, Gyöngyösit, egy teljes Dugonics-gyűjteményt, hogy csak a legjellemzőbbeket említsük. Értékes régi anyagával méltán felveszi a versenyt modern gyűjteménye. Legbüszkébben mutatta ezek között SZALAY JÓZSEF teljes Petőfi- és Ady-kollekcióját. Megtalálhatók itt a két költő minden magyar és idegen nyelven megjelent művei, rájuk

vonatkozó lapkivágatok, kéziratok. (Ady-kézirata például körülbelül 40 volt.) SZALAY könyvtára egyetemes magyar tájékozódása mellett természetesen igyekezett kihangsúlyozni a szegedi jelleget. Igen sok olyan szegedi nyomtatvánnyal rendelkezett, amely sem a szegedi Egyetemi Könyvtárban, sem a Somogyi Könyvtárban nincs meg.

Szeged városának kétségtelenül kulturális gazdagodását jelentené, ha e könyvtárat megmentené valamelyik szegedi könyvtárnak, ahelyett, hogy a „kollektív“ árverésen szétszóródjék és elveszzen a kutatás számára.

TOLNAI GÁBOR.

ISMERTETÉSEK.

Löffler, Karl: *Einführung in die Katalogkunde*. Leipzig, 1935. Hiersemann, [6] 142 [2] l. 8°.

A szerző már az előszóban hangsúlyozza, hogy művét nemcsak a szakemberek, hanem a nagyközönség számára is írta. Nem a katalógizálás szabályait akarja szárazon felsorolni, hanem áttekintést akar adni a különféle katalógusokról és azok történeti fejlődéséről; ez az áttekintés hasznos a szakember számára is, de talán még hasznosabb a könyvtárt használó közönség számára, mert megismerteti vele azokat a különféle elgondolásokat és gyakorlati szempontokat, amelyek a manapság használatos katalógusfajták kialakulására vezettek. Ezeknek ismeretében a laikus is otthonosabban fog mozogni a könyvtárban és több eredménnyel fogja a katalógusokat használni.

A bevezetésben a könyvtárhasználó közönség előforduló kívánságaiból kiindulva ismerteti meg a betűrendes és a szakkatalógus céljával és alapvető különbségeivel. Ezután a katalógus szót magyarázza és rámutat a könyvtári katalógus és a bibliográfia közötti alaki és tárgyi különbségekre: a bibliográfia bizonyos tudományágak, tárgykörök, korok, országok, nyelvek, stb. szerint sorol fel könyveket, különlenyomatokat, sőt külön meg sem jelent folyóiratcikkeket is, minden tekintet nélkül arra, hogy azokból hol található példányok. A katalógus ezzel szemben egy bizonyos gyűjteményben meglévő műveket sorol fel és arra a kérdésre válaszol, hogy valamely mű megvan-e az illető könyvtárban, illetve, hogy bizonyos tudományszakra, vagy kérdésre vonatkozólag mely művek találhatóak az illető gyűjteményben. A bibliográfiával szemben a katalógus sohasem tartalmaz megjegyzéseket az egyes művek tudományos értékére vonatkozólag.

Ezek után rátér a katalógus történetére. A mai életből vett példákkal is illusztrálja, hogy nem minden könyvtárnak volt szükségképpen katalógusa is, mert hiszen ma is van sok magánembernek, tudósoknak meglehetősen nagy könyvtára és katalógus nélkül is eligazodik benne; igaz ugyan, hogy a könyveknek tartalmuk szerint, illetve a szerzők neve szerint való csoportosításával könnyíti meg egy-egy mű megtalálását. Más azonban az eset, ha ebben a könyvtömegben

idegen embernek kell eligazodnia. Ekkor már katalógusra van szükség. Így volt ez a történelem folyamán is: az egyes nagyobb könyvtárakban csak akkor készültek katalógusok, amikor a könyvek tömege azt az eligazodáshoz már szükségessé tette. — A szerző ismerteti az alexandriai könyvtárnak Kallimachos által készített katalógusát, az első katalógust, amelyről, bár nem maradt ránk, pontosabb ismereteink vannak, majd a legrégebbi ránkmaradt katalógust, a sankt-galleni kolostorét, a IX. századból, amely a könyveket 25 csoportban, tárgyak szerint sorolja fel és kötetszámukat is jelzi. Ez első sorban helyrajzi katalógus, amely a könyvállomány meglétének ellenőrzésére szolgált. A valamivel későbbi hasonló katalógusok ugyanilyen elrendezés mellett már a művek helyrajzi jelzetét is feltüntetik. Az erfurti karthauzi kolostor XV. századi katalógusa ugyanilyen elrendezés mellett külön betűrendes jegyzéket is tartalmaz, amely a szerzők neveit és a tárgyi címszavakat is felsorolja. — Mindezek a katalógusok nagyon eltérnek egy és ugyanazon mű leírásában, aminek az a magyarázata, hogy akkoriban nem volt a könyveknek címlapjuk. A könyvnyomtatás korában azután már lassanként címlappal is ellátták a könyveket, amely a katalógus leírásának alapjául szolgált. A címlap azonban mindig hosszabbá váló szövegével új problémát vetett fel: mit kell a hosszú címből felvenni és mit lehet elhagyni? Bár ez a probléma elég korán felvetődött, mégis igen hosszú idő kellett hozzá, hogy a címfelvételre vonatkozólag határozott szabályok alakuljanak ki; ekkoriban ébredtek csak a betűrendes katalógus szükségességének tudatára is; eleinte ez is tartalmazott mindenféle életrajzi adatokat és értéktételeket, ami természetesen mind csak az áttekinthetőség rovására ment. Hogy mit kell a könyv címlapjáról a katalógusba felvenni és mit nem, tehát melyek azok az adatok, amelyeknek alapján a könyv kétségtelen biztonsággal azonosítható, csak a XIX. század elején alakult ki véglegesen. Ekkor lép az eddigi címmásolat helyébe a címfelvétel. Ebben természetesen az egyes könyvtárak különféle szabályokat követtek, hosszú ideig ezeket is csak szóhagyomány alapján. Egy-egy könyvtár használhatóságának szempontjából nem is az volt a fontos, hogy ugyanazokat a szabályokat kövesse a címfelvételnél, mint a többiek, hanem inkább az, hogy önmagához maradjon következetes. Azok a törekvések, amelyek egy ország könyvtárainak egységes rendszer szerint való munkáját akarják a különböző könyvtárakban megforduló közönség érdekében megvalósítani, csak újabb keletűek.

A címfelvétel módja és a címeknek a katalógusba való beosztása a katalógus fajai szerint is különböző. Hogy hányféle katalógusa le-

gyen egy könyvtárnak, arra ma sincs szigorú szabály. A közönség szempontjából ma már szinte természetes, hogy minden könyvtárnak legalább két nagy katalógusa legyen: egy betűrendes, amelyben a könyvek szerzőjük neve vagy ilyennek hiányában címszavuk alapján található meg és egy szakkatalógus, amely a műveket tárgyak alapján foglalja rendszerbe. A könyvtárnak ezenkívül saját céljaira szükség van egyéb katalógusokra is, amelyekkel azonban a közönség nem jut érintkezésbe. Ezeken kívül gyakran van szükség egyes speciális katalógusokra is, például ősnymtatványok, kéziratok, zeneművek, stb. katalógusára. — A szerző ezek után áttér a közönség használatára szolgáló katalógusok részletesebb tárgyalására, ismertelve előbb a katalógusok külső formáit, a könyvalakot, majd a cédulakatalógus megoldásait, amelyek egyikénél a cédulák kisebb csoportonként könyvszerűen tömbalakba vannak egyesítve, másikánál fiókokban elhelyezve. Ezután még röviden kitér a raktározás rendszerére és megemlíti a szakok szerinti, valamint a numerus currensben való felállítását.

A betűrendes katalógus nevére vonatkozó néhány megjegyzés után a szerző meghatározza annak célját: belőle állapítható meg, hogy valamely szerzője és címe szerint ismert mű a könyvtárban megvan-e és hol található. Ennek a katalógusnak a címleírásai a mű címlapja alapján készülnek, de eközben tekintettel kell lenni a közönség tájékozottságának esetleges hiányosságára is, tehát utalásokat is kell alkalmazni. A címfelvétel szabályait a katalógus egységessége érdekében pontosan kell követni. Majd részletesebben szól a betűrendes katalógus címanyagának egyes elemeiről: a szerző nevééről, a keresztnevéről, közbevetőleg a porosz címfelvételi utasításról, az Umlautról, a neveknek a címlapon adott alakjuktól való eltéréséről, a családnevekről, kettős nevekről, a nemesi nevekről, ókori nevekről, kryptonymekről, pseudonymekről, ezeknek a felvételben való esetleges meghagyásáról (pl. VOLTAIRE), több szerző közös műveiről, a kiadó és átdolgozó szerepéről, a csoportos szerzőkről, egy szerző műveinek sorrendjéről, a tárgyi cím alatt való felvételtől, a tárgyi címben szereplő személynevekről, a tárgyi címszóról, annak megválasztásáról, a mondatcímeiről és végül az utalásokról, amelyeknek fontosságát nem győzi az előzőekben is eléggé hangsúlyozni.

A mű következő része a szakkatalógust tárgyalja. Ismerteti annak célját, kialakulását és a könyvtári gyakorlatnak az alapul vett filozófiai rendszertől való eltéréseit. Ezek az eltérések részben a gyűjtemény természetéből folynak, mint például hogy az egyes tudománysszakok sorrendje a katalógusban nem a filozófiai rendszert kö-

veti, hanem a könyveknek az egyes szakokban nagyobb, másokban kisebb mennyiségben való előfordulásából folyó és a filozófiai rendszertől eltérő elhelyezését, vagy például hogy a szakkatalógus az összes életrajzokat betűrendben sorolja fel és nem alkot azokon belül külön csoportokat hadvezérek, művészek, diplomaták, stb. szerint. Általában a szakkatalógusban fontosabb a célszerűség, mint a filozófiai rendszer merevségének követése. A szerző ezután sorban ismerteti SCHLEIERMACHER, HARTWIG, a berlini Staatsbibliothek szakrendszert, majd rátér a szakkatalógussal kapcsolatban felmerülő nehézségekre. Ezek közül a legnagyobb az, hogy a tudományok haladása következtében a szakrendszerek nagyon gyorsan elavulnak és egy-egy tudományszak felosztása sokszor erősen eltér a jelenben követett tudományos gyakorlattól. Például a relativitás elméletét a régibb rendszerek hol a mechanikába, hol a villamosságba, hol az optikába, hol még máshová tették, míg végre megtalálta a kellő helyét az elméleti fizikában. A közönséget nagyon zavarja az is, hogy az egyes könyvtárak szakrendszerei annyira eltérnek egymástól, hogy egy-egy modernebb fogalommal jelölt tárgykör a legkülönbözőbb helyekre kerül bennük. Például a statisztikát egyik rendszer a földrajzba, a másik a történetbe, a harmadik az államtudományba teszi, stb. A legnagyobb nehézség tehát az, hogy a szakkatalógusnak egyrészt következetes rendszert is kell követnie, másrészt alkalmazkodnia kell az újabb és újabb követelményekhez. Ezen a bajon többféle módon igyekeztek segíteni. Azt a kellemetlenséget, hogy a szakrendszeren történt bármiféle módosítás következtében a szakok szerint felállított könyvanyagot is át kellett rendezni, úgy szüntették meg, hogy függetlenítették a felállítás rendjét a szakrendszertől és ennek következtében a szakkatalógus megszűnt helyrajzi katalógus lenni. Ez az újítás azonban minden hibát nem szüntetett meg. Ezért igyekeztek újabb rendszerű szakkatalógusokat alkotni. Ezek közül a rendszerek közül említi a szerző TREBST analitikus katalógusát, amely tulajdonképpen nem tudományrendszer, hanem alaki normák rendszere. Az első ilyen norma a tudományforma, amelynek szempontjából a mű tárgyával foglalkozik, például hogy az illető kérdés történetét, jogát, bölcséletét, stb. tárgyalja-e. A második norma a kor, a harmadik a tér, a negyedik az irodalmi műfaj, amelybe a mű tartozik, stb. Az egész katalógus tagolása nem betű- vagy számjelekkel, hanem a cédulák közé a fiókokba tett vezérlapokkal történik, ami nehezíti a katalógus használatát. Nagy hibája az is, hogy az egyes tudományszakoknál nem lehet mindig ezeknek a normáknak az önkényesen meghatározott sorrendjét követni, mert a felosztás szempontjából célszerűbb és logiku-

sabb néha a sorrendben később következő szempont. Ezután ismerteti EPPELSHEJMER számkulcsos katalógusát, amely bármely szakrendszer megválasztását megengedi és csak az egyes szakokon belül szabályozza és teszi egyenlővé az alszakok beosztását. Az alszakokat számokkal jelzi, 1—99-ig. A rendszer hibája, hogy a földrajzi és történeti vonatkozásokat csak külön részben tudja kifejezni, tehát sok munka két helyen is szerepel benne. Másik nagy hibája, hogy mindent monográfiának vesz és ezen formai szempont alapján egybefoglal, ha valamely főszaknak nem egész tárgyát öleli fel és így nagyon sok heterogén mű kerül egy csoportba. Majd a decimális osztályozásra tér át a szerző és különösen a brüsszeli rendszert ismerteti részletesebben. Hibájául rója fel, hogy a felosztás nem az anyag természetéből folyik, hanem tisztán mechanikus. Hibáztatja azt is, hogy a további felosztás mindig csak tizes rendszerben történik, bár sokszor több egyenlő rangú alcsoportra volna szükség. A főcsoportok felosztását sem tartja a szerző logikusnak, továbbá kétségtelen aránytalanságokra mutat rá. Például a 4-es szakban a román, germán, latin, görög, stb. nyelvek külön-külön alosztályokban vannak, míg az összes szláv nyelvek a 49-es (egyéb nyelvek) alosztályba kerültek. Ezzel szemben elismeri, hogy ennek a rendszernek is vannak előnyei, főképp technikai természetű könyvtárakban, valamint bibliográfiák összeállításánál. Ismerteti még CUTTER nagy és kis ábécéből és számjelekből összeállított szakrendszerét és JAKOB SCHWARZ mnemotechnikai alapon összeállított komolytalan kísérletét, majd áttér a címszó-katalógusra (Schlagwortkatalog).

Ismerteti azokat a nehézségeket, amelyekkel a tudományosan nem képzett könyvtárlátogatónak a szakkatalógusban való keresés közben meg kell küzdenie, majd utal azokra az előnyökre, amelyek a címszó-katalógus rendszeréből folynak (egy kérdés egész irodalma egy helyen található). Meghatározza a címszó-katalógus lényegét: nem megjelölt rendszerből kiindulva sorozza be a könyvet a megfelelő helyre, hanem a könyvből indul ki, annak tartalmát minél kifejezőbb címszó alakjában igyekszik meghatározni, amelyet azután betűrendbe helyez. Ezek után történeti visszapillantást ad a szerző, amelynek folyamán bizonyítja, hogy az első használható címszó-katalógus nem amerikai, hanem német munka; SCHRETTINGER készítette ilyen alakban a müncheni Staatsbibliothek reálkatalógusát. A továbbiakban utal a szerző a címszó megválasztásának gyakori nehézségeire (lásd szinonimák) és hangsúlyozza a következetesség és szabályszerűség fontosságát ennél a katalógusfajtánál. Példákkal illusztrálja ezután, milyen gyakran kell a mű tartalmát kifejező olyan címszót alkotni, amely tel-

jesen különbözik a mű címéből kiemelhető bármely vezérszótól. Ezek után szól a címszókatalógus betűrendjéről, a címszó szűkebb vagy tágabb alakban való megválasztásáról, arról a követelményről, hogy lehetőleg konkrét fogalmat jelöljön, majd a címszó alakjáról, földrajzi és időbeli meghatározásokról, több fogalom esetén választandó címszóról, a címszavak rendezéséről. Végül még a katalógus várható jövőjére vonatkozó néhány megjegyzés után felemlíti annak gyenge oldalait: minthogy ez a katalógusfajta erősen függ a fogalmak nyelvi kifejezésmódjától, ennek következtében elkerülhetetlen bizonytalanságok fordulnak elő benne, mert hiszen a nyelvhasználat időben és térben változó. Sokszor igen nagy nehézségekbe ütközik a helyes címszó megválasztása is, különösen elméleti jellegű műveknél. Ilyen esetekben a szakkatalógus használata könnyebb volna. Nehézségeket okoz a különféle háborúk kellő helyre való beosztása, illetve címszavuknak helyes megválasztása is, mert hiszen ez a katalógus, ha következetes akar maradni önmagához, nem sorolhatja fel az egyes háborúkat időrendben, viszont nincs minden háborúnak olyan közismert neve, amely alatt mindenki keresné (például a világháború, harmincéves háború, stb.). Továbbá igen gyakran ott van a nehézség, hogy a közönség sokkal általánosabb címszó alatt keresi a megfelelő műveket, mint amilyenek alatt azok fel vannak véve. Végül összefoglalásul megállapítja a szerző, hogy mindenféle tárgyi katalógusnak megvannak a maga előnyei és hátrányai; a címszókatalógus előnye a többivel szemben abban van, hogy jobban megfelel a laikus közönség igényeinek és kevésbé fenyegeti az elavulás veszélye.

Ezután röviden kitér a szerző a könyvtári katalógusok kinyomtatásának kérdésére és fejtegetésében arra az eredményre jut, hogy értelmese csak az időszaki gyarapodások és speciális gyűjtemények, folyóiratok katalógusa kinyomtatásának van. Egy könyvtár egész állományának katalógusát csak akkor célszerű kinyomtatni, ha az a könyvtár az illető ország legnagyobb és leggazdagabb könyvtára; az ilyen katalógusokat viszont célszerű az illető ország más könyvtáiraiban előforduló művek jegyzékével is kiegészíteni (központi katalógusok). Végül függelékben ismerteti a szerző egy kisebbfajta magánkönyvtárnak az előadottak alapján való katalogizálását.

A szerző mindenben beváltotta az előszóban tett ígéreteit és igen sok részletproblémát is megvilágított művében. Érdeme még a könyved, élvezetes előadásmód, amely egész művén végigvonul és sokban járul hozzá a keltett jó benyomáshoz. A könyvet a KARL W. HIERSEMANN cég a tőle megszokott szolid, ízléses kiállításban adta ki.

GRONOVSKY IVÁN.

Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás. Abból az alkalomból, hogy az ötödik nemzetközi kongresszust Budapesten tartották a nyomdatulajdonosok, lelkes munkával, nagy áldozatkészséggel és sok ötlettel megrendezett kiállítás keretében mutatta be a magyar nyomdászipar a maga multját és jelenét.

A Múcsarnokot betöltő kiállítás tizenhét terme változatos és magas színvonalú áttekintést adott a nyomdászipar egész területéről. Szemléletes faliképek mutatták be a betű történetét a barlangi képektől kezdve a mai értelemben vett írásig, a könyv fejlődését az agyagtábláktól a modern könyvig, a sokszorosítás történetét a mozgatható elemekből összeállítható nyomóformáig, a nyomdászat hőskorát és modern fejlődési fokozatait. A tárlókban pedig gondosan összeválogatott darabok illusztrálták a tanulságos fejlődéstörténetet. Külön terem adott beszámolót a nyomtatott magyar könyv multjáról a Hess-féle krónikától a világháború éveinek terméséig. Az Országos Széchényi-Könyvtárból származó anyag alapján egyrészt vázlatát adta a „régii magyar könyvtár“ nyomdászattörténetének, másrészt bemutatta az 1711 utáni két évszázad stílustörténeti fejlődését. Szorosan csatlakozott e terem anyagához a magyar grafika és könyvillusztráció multjának sok tiszta művészi élvezetet nyújtó bemutatása.

A mai magyar könyv modern levegőt árasztó terme mintegy 15.000 kötetben a mai magyar könyvkiadást akarta érzékeltetni minőségi és mennyiségi tekintetben egyaránt. Barátságos otthonok könyvespolcainál néztek le a gyermek- és tanulóévek könyvei, a tudományos művek, a műveltség, vallás könyvei, a szépirodalom, a szórakoztatás könyvei, végül a gyűjteményes munkák, sorozatok. Mind-megannyi szeretettel összegyűjtögetett magánkönyvtár.

Könyves szakembernek is sok tanulságot nyújtott az a mutatósan összeállított terem, amely a papirossal és festékekkel ismertetett meg, a gyártási eljárásokat, iparuk jelentőségét stb. jelentette meg. Laikus érdeklődők különös érdeklődésére számított viszont inkább a sokszorosító eljárások bemutatása. A betűöntés, szedés, nyomás, klisékészítés, könyvkötés menetét egy könyv elkészítése szemléltette. A kiállítási terem anyagát pedig ügyesen egészítette ki a működésben lévő kis nyomda, ahol a nagyközönség a szedés, tördelés és nyomtatás lefolyását láthatta maga előtt. A könyvtörténeti és nyomdatechnikai témakörök bemutatásához nagyon tanulságosan csatlakozott annak a teremnek az anyaga, amely a magyar sokszorosítóipar kulturális, gazdasági és szociális szervezetét és ezek jelentőségét szemléltette különféle faliképek, grafikonok, statisztikai táblák segítségével.

A legnépszerűbb teremnek ez volt az összefoglaló címe: „A nyomtatvány az ember életében.“ Ebben a teremben felsorakozott az a

szédületes nyomtatványtömeg, amellyel valaki, bármely szürke életet élő átlagember, találkozhatik élete folyamán, s bizonyos, hogy Kovács András átlagember, aki született, dolgozott és meghalt, kedves ismerősként maradt meg minden látogató emlékében.

Gazdag gyűjteményekkel szerepeltek a könyvtörténeti és nyomdai problémák kiegészítéséül a szó szűkebb értelmében vett nyomtatványok. A legnagyobb szabású volt ezek között a plakátgyűjtemény és a művészi csomagolás kiállítása. Az idegenforgalom nyomtatványai, kereskedelmi nyomtatványok, a magánélet, a kulturális élet, a sport nyomtatványai, a kisgrafika, s ezek között főképen az ex-libris-gyűjtemény nagyon ügyes és tanulságos szemléltető példákat nyújtottak a különböző területekről.

Külön teremben, aránylag kis helyen mutatkozott be a magyar sajtó. 250 esztendő s múltját, belső és külső fejlődését, mai kiterjedtségét, kulturális, gazdasági és szociális jelentőségét, hírszolgáltatásának boszorkányos gyorsaságát szemléletesen, gazdagon, tömören és érdekesen tárta a szemlélő elé.

A Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás rendezősege nagyon helyesen arra törekedett, hogy az egyetemes magyar nyomdaipar minden reklámitól mentesen, a maga teljességében, tárgyilagosan mutakozzzék be. Ezért sehol nem szerepeltek cégek, kiadók, nyomdák, — mindenhol csak *a magyar könyv, a magyar nyomtatvány, a magyar sajtó*. Legekleatásabb példa volt erre a *Déli Hírek* költött neve, amelynek riportszolgálatát a sajtó terme kivetítette. Mint önálló kiállító egység csupán három kiváló állami intézményünk szerepelt: a M. kir. Állami Térképészeti Intézet, a Magyar Nemzeti Bank Pénzjegynyomdája és a M. kir. Állami Nyomda. A térkép-, bankjegy- és bélyegnyomás szemléltetését tették lehetővé ezek az intézmények megfelelő anyaguk kiállításával és különleges nyomási eljárásaik bemutatásával.

Végül a sok lelkes munkatársból álló rendezői gárdát kell elismeréssel illetnünk, amely BRÓDY LÁSZLÓ ügyvezetővel élén valóban mintaszerű munkát végzett.

A kiállításához ASZTALOS MIKLÓS állított össze formájában és tartalmában egyaránt méltó katalógust, amelyről helyesen mondja bevezető soraiban FITZ JÓZSEF, hogy az „nemcsak egyszerű kalauza a kiállításnak, hanem a jövőben gyakran forrásként használt emléke is marad“. Nem adja ezer meg ezer objektum leltárát, de *vezető* a szó helyes értelmében. Ennek a kalauznak a nyomán könnyen volt áttekinthető a kiállítás anyaga, amely a maga szétágazó sokfélesége mellett egységesen és kerek egészében mutatta be mindazt, ami a nyomdászat körébe vág és vele kapcsolatos.

KERTÉSZ ÁRPÁD, a kiállítás elnöke, a katalógus előszavában azt mondja, hogy ehhez hasonló kiállítás még nem volt Magyarországon soha. Igaza van. Mi hozzátesszük: kár, hogy ez a kiállítás így, amint kialakult, nem állandósulhat, nem maradhat együtt. Kár, hogy ez a kerek, egységes nyomdaipari seregszemle ismét széthull ezer meg ezer darabkájára. De a Múcsarnok kapuja bezárult és az értékek visszavándoroltak helyükre, ahonnét nemes áldozatkészség és megértő támogatás kimozdította: az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárba, a Széchényi-Könyvtár, Egyetemi Könyvtár polcaira és tárlóiba s a kiállító cégek raktáraiba.

MÁTÉ KÁROLY.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. I. 1935—1937. Az Egyesület megbízásából szerkesztette dr. Bisztray Gyula főtítkár. Budapest, 1937. Kir. M. Egyetemi Nyomda. 92 lap. 8°.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének emez első évkönyve mindennél ékeőbb bizonyítéka annak, hogy az Egyesület megalakulása és működése valóban kulturális közérdek. Ahol rövid két esztendő alatt ily sok elvégzendő munka akadt és fényes eredménnyel el is végeztetett, ott az életképesség kérdése fel sem merülhet.

„Az Egyesület megalkotásának gondolatát, a kérdés jelentőségének bölcs mérlegelésével, HÓMAN BÁLINT m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter, még mint a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója vetette fel“ — idézzük a főtítkári beszámolóból. „Az Egyesület létrehívása tehát egyik láncszeme HÓMAN BÁLINT nagyvonalú kultúrpolitikai koncepciójának s mint ilyen, szervesen illeszkedik a felsőoktatásügy és tudományos továbbképzés fejlődését, valamint a kulturális együttműködés lehetőségeit jobban biztosító reformmunkálatok sorába.“ A beszámoló nyomatékosan mutat rá arra, hogy az Egyesület létrejöttével 1935. óta van immár egy hivatalos szervünk, „amely mint a könyvtári és levéltári egyesületek nemzetközi hálózatának hazai csomópontja, intézményesen szolgálja a kutatás megkönnyítésének s területe kiterjesztésének feladatait“.

Az évkönyvnek úgyszólván minden sora egyetlen nagy cél szolgálatában áll: miképpen válhatik tudatos szervezés és szervezkedés által a könyvtárosi és levéltárosi munkásság az egyetemes magyar tudományosság minél értékeőbb alkotórészévé.

A tartalmilag két részre tagolódo kiadvány első fele a mult év őszén lezajlott könyvtári és levéltári kongresszus négy alapvető előadását tartalmazza.

PASTEINER IVÁN, aki mint a közgyűjtemények és könyvtárak

országos főfelügyelője, a hivatalos álláspontot is képviseli, a vidéki könyvtárak szaporításában és a nagy könyvtárak fokozottabb együttműködésében jelöli ki a legközelebbi teendőket. Tartalmas tanulmányában — Magyar könyvtárpolitika — plasztikus világosságban domborodik ki elgondolásainak vitathatatlan realitása. Azok a módok, melyekkel az ideális célokat a mostoha anyagi helyzet fájó tényei ellenében is megközelíthetőkné tartja, a hozzáértő előtt rögtön elárulják mind a biztos ítéletű szakembert, mind pedig a gyakorlott kultúrdiplomatát. HERZOG JÓZSEF egy elméletinek látszó, de a valóságban döntő fontosságú levéltári kérdés problematikáját fejt ki: Mi tartozik a levéltárba és mi a könyvtárba? Elvi jelentőségű megállapításai figyelemreméltók s érdeklődéssel várjuk e kérdésben a könyvtárosi oldalról kifejtendő álláspontot. DÁVID ANTAL a könyvtárosok és levéltárosok testületi érdekeit fejtegetve, szépen érzékelteti, hogy a testületi érdek voltaképpen közérdek: a könyvtáros felkarolása közvetve a könyvtár s így az egyetemes művelődés felkarolása. SZABÓ ISTVÁN a levéltárnok gyakorlati problémáit világítja meg nagy hozzáértéssel és gondossággal.

Az Évkönyv második része közvetlenül az Egyesületre vonatkozó közleményeket tartalmaz. BISZTRAY GYULA főtitkári beszámolója az Egyesület történetéről és jelen állapotáról ad mindenre kiterjedő, pontos tájékoztatást. ASZTALOS MIKLÓS jelentése az Egyesület által folyó év elején rendezett nagysikerű első könyvtárosképző tanfolyam lefolyását és adatait ismerteti. Ezt követi az Egyesület alapszabálya, szakosztályainak ügyrendi szabályzata, tisztikarának és tagjainak névsora. Végül, a külföld tájékoztatása céljából, részletes, francianyelvű kivonat — SÓTÉR ISTVÁN korrekt munkája — csatlakozik a közleményekhez.

Az Évkönyv külső kiállítása és belső elrendezése: a tetszetős forma, kifogástalan tipográfia s a közlemények jólgördülő, szerves egymásutánja, a szerkesztő-főtitkár BISZTRAY GYULA ízlését, gondosságát és szakértelmét dicséri.

MÁTRAI LÁSZLÓ.

FOLYÓIRATSZEMLE 1936.

III.

(Rövidítések: *AB*: Archives et Bibliothèques, Paris, II. évf. — *ABM*: Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique, Bruxelles, XIII. évf. — *B*: La Bibliofilia, Firenze, XXXVIII. évf. — *BB*: Bulletin du Bibliophile, Paris, XV. évf. — *BCb*: Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, Paris, XCVII. évf. — *BNY*: Bulletin of the New York Public Library. XL. évf: — *LAR*: The Library Association Record, London, XXXVIII. évf. — *LJ*: The Library Journal, New York, LXI. évf. — *LQu*: The Library Quarterly, Chicago, VI. évf. — *Ph*: Philobiblon, Wien, IX. évf. — *RB*: Revue des Bibliothèques, Paris, XLVI. évf. — *ZBF*: Zeitschrift für Bücherfreunde, Leipzig, XL. évf. — *ZBW*: Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LIII. évf.)

Könyvismertetések.

A kritika a legbehatóbban a porosz *Gesamtkatalog* foglalkozott. MALCHES az AB-ben 10 fejezetre osztott 30 lapos és grafikonokkal illusztrált tanulmányt közöl róla, melyben az egész szervezetet, a Berliner Titeldrucker, a Preussischer Gesamtkatalogot, a Deutscher Gesamtkatalogot, az Ergänzungskatalogot, a Gesamtkatalog der Wiegendrucker, a Jahresverzeichnis der deutschen Universitätschriftent és az Auskunftsbureau összefüggésében, egységes kialakulása és egységes szervezete tekintetében ismerteti. A Gesamtkatalog címleíró módszerét tanulságosan hasonlítja össze a párizsi Nemzeti Könyvtár és British Museum katalógusainak címleíró módszereivel. Még lenyűgözőbben bontakozik ki e nagy mű páratlan szervezete H. FUCHS két beszámolójában a ZBW-ben. Eddig, 5 év alatt, nyolc kötete jelent meg s a VIII. kötet még csak az A betűvel kezdődő címszavak közlését fejezte be. 91.469 A-betűs cím! Csak 310 előfizetője van — 140 német, 160 külföldi —, de miután egy-egy kötet előfizetési ára 90 márka, az előfizetések minden kötet költségeire 27.900 márkát biztosítanak. A B betűtől, vagyis a IX. kötet-től fogva a katalógus nemcsak porosz, hanem általános német Gesamtkataloggá alakul át, kerek 100 németországi és osztrák könyvtár közös vállalkozása lesz s e 100 könyvtár 35 millió kötetnyi állományáról fog számot adni. A berlini Állami Könyvtár cimanyaga kész, először ezt szedik ki, a korrektúra íveket megküldik 99 más könyvtárnak s ezek kiegészítik a saját anyagukkal. A benne leírt könyvek 73%-a a berlini Állami Könyvtárban van meg, 27% pedig a többi 99 könyvtárban. FUCHS arról biztosítja olvasóit, hogy a teljes mű 100 éven belül elkészül. Valóban, ez a legnagyobb vállalkozás, melybe könyvtárak eddig fogtak s a folyóiratok megfigyelői méltán vele foglalkoznak elsősorban.

Jelentőségben utána következik a *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* és a könyvtárosegyesületek nemzetközi szövetségének hét kötetre terjedő irományai a *madridi nemzetközi kongresszus tárgyalásairól*. De eddig még csak rövid hozzászólásokat olvashattunk róluk. A tanulmányozásuk már a terjedelmük miatt is időt kíván, — talán 1937-re tisztul a szakkörök véleménye felőlük.

Az ismertetett könyvek tömegéből kiemelkedik MC COMB munkája a modern könyvtárépítés követelményeiről, DESTREZ kitűnő kézírattani műve a peciáról, MANUTIUS tanulmánya az antik szerzők műveit tartalmazó kódexekről és JENSEN írástörténete. Ezeknek a könyveknek nem szabadna hiányozni tudományos könyvtárakban.

A dokumentációval főleg a franciák foglalkoztak. OTLET, e jelszó apja, könyvet írt róla s két francia kiadvány is közli a dokumentációs központok kimutatását.

A legtöbbet írtak RANGANATHAN indiai decimális rendszéről, de a kritikák kétkedéssel vannak tele s egyáltalán nem mondhatni, hogy valami meleg fogadtatásban részesült volna. Annál nagyobb az érdeklődés a decimális szakozás német vezérkönyve iránt; de még sokkal kevesebb jelent meg belőle, semhogy végleges véleményt lehetne mondani róla.

Brillians munkákkal gazdagodott az ősnymotványkutatók. Külön ki kell emelnünk DAVIES nagy munkáját a nyomdászjelvényekről és HIND még nagyobb munkáját a fametszet történetéről. A bibliográfiák közt CALOR-THOMAS Guidejének van a legmelegebb sikere.

Több száz könyvet ismertettek. Alább csak a figyelemre leginkább méltókat soroljuk fel, csillaggal jelölve meg azokat, melyek ismertetését a Magyar Könyvszemle is terve vette. Az idegen folyóiratok kritikusainak a nevét s itt-ott a véleményét zárójelként közöljük.

Könyvtártan, könyvtárpolitika.

*Handbuch der Bibliothekswissenschaft, II. köt. Leipzig 1933: BCh. 190. (G. BOURGIN.)

*Actes du Comité International des bibliothèques, 8-ième session, ZBW. 213 (G. LEYH); LQu. 192. (W. W. BISHOP.)

G. O. WARD: Publicity for public libraries. Principles and methods for librarians, library assistants, trustees and library schools. 2 ed. New-York 1935: B. 387. (V. CAMERANI); LQu. 197. (J. S. CLEAVINGER.)

D. WAPLES: The library, Chicago 1936: LQu. 429. (D. CONEY.)

M. QUIGLEY — W. E. MARCUS: Portrait of a library. To help trustees and students of library work understand the administrative problems of libraries. New-York 1936: LQu. 426. (C. B. JOECKEL); LJ. 366. (E. V. BALDWIN); LAR. 264.

B. M. HEADICAR: The library of the future. London 1936: LQu. 428. (L. R. WILSON); LAR. 444.

M. CANT: School and College Library Practice. (Practical Library Handbooks II.) London 1936: AB. 183. (H. LEMAITRE); LAR. 444.

Enoch Pratt Free Library staff instruction book. Detailed methods and practices in all departments and branches. Baltimore 1935: LQu. 436. (C. B. JOECKEL); LJ. 191. (R. MUNN); LAR. 125.

L. JIMENEZ—PLACER: Como utilizar una biblioteca. Madrid 1935: B. 215. (V. CAMERANI.)

C. B. JOECKEL: The government of the American Public Library, Chicago 1935: LAR. 123.

S. R. RANGANATHAN: Library administration, London 1935: LAR. 126.

Könyvtártípusok.

A. ESDAILE: National libraries of the world. Their history, administration and public services. London 1934: ZBW. 163. (A. PREDECK: a könyv nem sikerült, egyenetlen, a kérdőívrendszer ismét csődöt mondott. Szerző a nemzeti könyvtár fogalmát sem tudta tisztázni; az ismertető jegy hol a könyvtár országos jellege, hol nemzeti gyűjtőköre, hol központi irányító-szerepe a kooperációban stb.)

H. PH. SPRAFT: Libraries for scientific research in Europe and Amé-

rica. London 1936: AB. 95. (H. LEMAITRE); ZBW. 706. (A. PREDECK: Esdaile művének folytatása, de megbízhatóbb annál. Nem kérdőívek alapján írta, hanem maga utazott. Főtárgya a dokumentáció szervezete.); LAR. 217.

D. WAPLES—H. D. LASSWELL: National libraries and foreign scholarship. Chicago 1936: LQu. 438. (F. L. SCHUMAN); LJ. 500. (R. HOWSON); LAR. 448.

L. F. FARGO: Preparation for school library work. New-York 1936: LQu. 424. (CH. H. STONE); LAR. 218.

A. SQUASSI: La biblioteca popolare. Milano 1935: B. 391; LAR. 407.

O. PINTO: Manuale del bibliotecario delle piccole e medie biblioteche. Roma 1936: B. 60. (V. CAMERANI); LAR. 589.

E. A. LATHROP: Aids in book selection for elementary school libraries. Washington 1935: LQu. 305. (H. LOGASA).

Könyvtártörténet.

J. VORSTIUS: Grundzüge der Bibliotheksgeschichte, 2. Aufl. Leipzig 1936: ZBW. 680; B. 214; LAR. 41.

F. MILKAU: Geschichte der Bibliotheken im alten Orient. Leipzig 1935: RB. 88. (H. STEIN); ZBW. 167. (G. LEYH.)

O. THYREGOD: Die Kulturfunktion der Bibliothek. Haag 1936: ZBW. 680/b (mellékl.); LJ. 682. (M. K. KRISTOFFERSEN.)

W. BEETZ: Die Porträtsammlung der Nationalbibliothek in Wien in ihrer Entwicklung. Graz 1935; ZBW. 85. (E. EICHLER: a 260.000 arcképet tartalmazó gyűjtemény I. Ferenc kezdeményezésére keletkezett.)

Könyvtárépítés.

D. QU. MCCOMB: Public library buildings. Los-Angeles 1935: AB. 94. (H. LEMAITRE); B. 390. (V. CAMERANI); LAR. 87. (MCCOMB mérnök, ki a losangelesi könyvtárépítkezések felügyelője volt, gazdag tapasztalatai alapján tájékoztatja olvasóit a könyvtárépítkezések költségeiről, a tervek elkészítéséről, végrehajtásáról, az épületek berendezéséről stb.)

Katalogizálás.

*K. LÖFFLER: Einführung in die Katalogskunde. Leipzig 1935: B. 309., LQu. 432. (A. BERTHOLD: felületesnek tartja. Katalogizálásról a legjobb mű szerinte R. KAISER tanulmánya a Handbuch d. Bw. II. kötetében.) Bch. 420. (H. LEMAITRE.)

*H. A. SHARP: Cataloguing, a textbook for use in libraries. London 1935: B. 309. (LÖFFLER angol párja.)

H. D. MAC PHERSON: Some practical problems in cataloging. Chicago 1936: LQu. 431. (A. BERTHOLD); LJ. 501. (E. S. RADRE); LAR. 403.

M. F. JOHNSON: Manuel of cataloging and classification for elementary and small high school libraries. New-York 1935: LQu. 434. (A. L. SHEA.)

E. J. HUGHES: Catalog rules (for the Illinois State Library), Springfield 1936: LQu. 308. (E. A. SMITH.)

E. DAMIANI: Sulla questione della trascrizione dei caratteri cirillisi in caratteri latini e viceversa. Sofia 1936: B. 392. (V. CAMERANI.)

BRITISH MUSEUM. Rules for compiling the catalogues of printed books, maps and music in the British Museum. London 1936: LAR. 443.

E. G. LEDOS: Histoire des catalogues des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Paris 1936: Bch. 465. (E. A. VAN MOË.)

Szakeozás.

H. TREBST: Die Kataloge der grösseren Bibliotheken des deutschen Sprachgebietes. Ergebnisse einer Umfrage des „Ausschusses für Sachkatalogisierung“. Berlin 1935: ZBW. 167. (R. KAISER: a tárgyi katalógusra

irányított törekvések zátonyra futottak a terminológia nehézségein.)
LAR. 38.

*Dezimalklassifikation. Deutsche Gesamtausgabe. Berlin 1934—1936:
ZBW. 315. (H. FÜCHSEL.)

W. C. BERWICK SAYERS: An introduction to library classification 4.
ed. London 1935: LQu. 88. (H. E. BLISS: jó bevezetés a decimálás gy-
akorlatába.)

H. E. BLISS: A system of bibliographic classification I—III. köt.
New-York 1935: LQu. 92. (S. G. AKERS); ZBW. 319. (S. RUNGE: új rend-
szer betűk és számok kombinációjából, — nem tekinthető haladásnak.)
LJ. 24. (A. H. TOTIER.)

S. R. RANGANATHAN: Classified catalogue code. London 1934: B. 394.
(V. CAMERANI); LQu. 199. (J. C. M. HANSON); ZBW. 216. (R. KAISER:
az indiai könyvtárakban alkalmazott decimálás 408 szabálya és 579 pél-
dája. Lényegesen eltér DEWEY-től és BRÜSSZEL-től. A tartalommal szemben
előtérbe helyezi a külső jegyeket, mint alak, nyelv, idő, hely. Sok olyat
vesz fel, amit mi a betűrendes katalógusra hagyunk, pl. testületi szerzők
beosztását stb.)

Universal Decimal Classification. Complete English edition. Vol. I
fasc. 1—2. 1936: LAR. 219.

C. C. BERNARD: A classification for medical libraries. London 1936:
LAR. 210.

Könyvtárhasználat (dokumentáció, kooperáció, kölcsönzés).

G. A. LYLE: College library publicity. (Useful reference series LIV.)
Boston 1935: LQu. 198. (B. L. JONSON); LAR. 89.

C. ALEXANDER: How to locate educational information and data.
New-York 1935: LQu. 204. (L. SHORES); LJ. 234. (B. HAGER.)

O. OTLET: Traité de documentation. Bruxelles 1934: B. 396. (V.
CAMERANI.)

*H. P. PAFFORD: Library cooperation in Europe. London 1935: AB.
181; ZB. 214. (E. LEIPPRAND.)

La documetation en France. Répertoire publiée par l'Union Française
des organisme de documentation. Paris 1935: ABM. 149; LAR. 44.

E. SCRIPTURE—M. R. GREER: Find it yourself! A brief course in
the use of books and libraries. New-York 1936: LQu. 323. LAR. 405.

Répertoire international des centres de documentation chimique. Paris
1935: LQu. 325.

N. O. IRELAND: Picture file in libraries. Boston 1935: LJ. 281.
(M. FREBAULT.)

Könyvkötés, könyvrestaurálás.

D. LEIGHTON: Modern bookbinding. London 1935: LAR. 42.

L. M. KLINEFELTER: Bookbinding made easy. New-York 1935:
LAR. 90.

M. A. OGLU: Persian bookbindings of the XV-th century. Ann Arbor
1935: LAR. 127.

A. GALLO: Le malattie del libro, le cure ed i restauri. Milano
(Enciclopedia del Libro) 1935: LAR. 266.

Bibliografia.

International bibliography of historical science. VIII. New-York 1935:
LQu. 217; B. 65.

E. M. COULTER—M. GERSTENFELD: Historical bibliographies. Berke-
ley 1935: B. 393; LQu. 314. (V. HOESEN.)

P. CARON—M. JARYCE: Répertoire des périodique de langue française.
Paris 1935: LQu. 326; LAR. 267.

D. H. VARLEY: A bibliography of Italian colonisation in Africa with a section on Abyssinia. London 1936: LQu. 323; LAR. 176.

*F. CALOT—G. THOMAS: Guide pratique de bibliographie suivi d'un Memento analytique des principales bibliothèques publiques de Paris. 1936: AB. 93. (L. CROSET: kiváló mű, H. STEIN elavult Manuel-jét pótolja.); B. 388. (V. CAMERANI) és 404.; BB. 245. (F. VANDÉREM.)

*O. PINTO: Le biografie nazionali. Milano 1935: B. 62. (V. CAMERANI); LAR. 407.

PH. M. RICHES: An analytical bibliography of universal collected biography. Comprising books published in the English tongue. With an introduction by Sir F. Kenyon. London 1934: LQu. 95. (R. S. CURRIER: a mű az angol könyvtárosegyesület kiadásában jelent meg.)

T. E. FIRKINS: Index to plays. Supplement. New-York 1935: LQu. 105. (Az előző kötet az 1800—1926. évben Amerikában játszott 782 színdarab címét közölte, a mostani pótkötet az 1927-től 1934-ig megjelent 3284 színdarabét.) LAR. 41.

TH. BESTERMAN: The beginnings of systematic bibliography. London 1935: ZBW. 457. (J. VORSTIUS: becses adalék a bibliográfia történetéhez. Szerzője a londoni könyvtárosiskola tanára.); LAR. 37.

B. GRAHAM: The bookman's manual. 4. ed. New-York 1935: LQu. 302. (v. HOESEN: irodalmi kalauz könyvkereskedők használatára.)

The subject index to periodicals. X. köt. 1935. London 1936: LAR. 402.

M. ARNIM: Internationale Personalbibliographie. Leipzig 1936: LAR. 404.

D. E. COOK—E. C. RAHBECK—SMITH: Educational film catalog: a classified list of 1175 non-theatrical films with a separate title and subject index. New-York 1936: LAR. 446.

D. H. VARLEY: African native music: an annotated bibliography. London 1936: LAR. 620.

(Következő számunkban folytatjuk.)

RÉSUMÉ — INHALTSANGABE.

Zsigmond Varga: *Die Bibliotheken der alten protestantischen Hochschulen.* Verfasser skizzirt kurz die Bedeutung der protestantischen Hochschulen in Ungarn und beschreibt auf Grund offizieller statistischen Angaben den Bestand der mit den Hochschulen in Verbindung stehenden protestantischen Bibliotheken aus der Vorkriegszeit. Es erhellt sich aus dieser Zusammenfassung, dass 32 protestantische Bibliotheken unter ungarischer Verwaltung und Oberhoheit nach dem Trianoner Frieden geblieben sind, von denen einige, wie diejenigen von Debrecen, Sárospatak, Budapest und Pápa eine besondere Wichtigkeit haben. Der Bücherbestand der protestantischen Bibliotheken Rumpfungarns beläuft sich heute ungefähr auf eine Million Bände. Siebzehn protestantische Bibliotheken führen ihre Gründung in die XVI—XVII. Jahrhunderte zurück und auch die übrigen sind nicht jüngeren Ursprungs, als das XVIII. Jahrhundert. Was die Bewertung ihres Materials betrifft, haben sie verhältnismässig wenige Inkunabeln, ungefähr 250 Werke (davon fällt beinahe die Hälfte der ref. Hochschulbibliothek von Debrecen zugute), doch was sie haben, verteilt sich sehr vorteilhaft unter den verschiedenen Fächern, ist sehr wertvoll und ergänzt glücklich den Inkunabelbestand der übrigen Landesbibliotheken. Umso reichhaltiger ist

ihre Sammlung von den Druckwerken des Reformationszeitalters und in dieser Hinsicht kann die ref. Hochschulbibliothek von Debrecen als die umfangreichste des Landes hingestellt werden. Auch die wissenschaftliche und belletristische Literatur des Auslandes aus den einander folgenden Jahrhunderten ist sehr ausgiebig vertreten. Besonders wertvoll sind die schönen Landkartensammlungen, astronomische Werke, Botaniken und Kupferstiche der Vergangenheit. Die ungarische Literatur ist nicht nur in den allerbesten, sondern auch in vielen Einzelexemplaren in ihnen vertreten. Alte Manuskripte, seltene Druckwerke und eine beträchtliche Anzahl von originalen Handschriften berühmter Schriftsteller drücken diesen Sammlungen den Stempel der Unentbehrlichkeit auf. Die protestantischen Bibliotheken Ungarns erfüllen auch heute bei der Unterstützung der Öffentlichkeit ihre wichtige Bestimmung sowohl dem allgemeinen menschlichen Fortschritt, als auch der ungarischen wissenschaftlichen Forschung gedeihlich zu sein.

Alisz Goriupp: *Zur Frage der Herstellungsweise der Katalogzettel.* In allen Bibliotheken, die mit Titeldrucken nicht versehen werden, ist die Frage der Herstellungsweise der Katalogzettel ein zentrales Problem.

Die Einführung der Schreibmaschine in der bibliothekarischen Arbeit beschleunigte das Tempo der Katalogisierung, ersparte aber das wiederholte Abschreiben der gleichen Titelaufnahmen für die verschiedenen Kataloge und für die Verweisungen nicht. Neben den verschiedensten Vervielfältigungsmethoden wurde in einigen deutschen und skandinavischen Bibliotheken die Adrema-Maschine für Katalogisierungszwecke angewandt.

Die Széchényi Landesbibliothek folgte nach eingeholten zufriedenstellenden Auskünften dem Beispiel dieser Bibliotheken und schuf sich zu Beginn des vorigen Jahres eine Adrema Press- und Druckmaschine an. In der Einrichtung des Arbeitsganges folgte sie mit entsprechender Rücksichtnahme auf die eigenen Verhältnisse der vorzüglichen Methode der Universitätsbibliothek Göttingen.

Nach genauer Schilderung des Arbeitsganges vergleicht d. Vf. die statistischen Angaben der alten und neuen Arbeitsmethode und stellt fest, dass mit dem gleichen Personal sich die Anzahl der katalogisierten Werke verdoppelte und ausserdem auch neue Kataloge angelegt wurden. Auch wurden Abdrücke für bibliografische Zwecke gefertigt. Die auf Metallplatten gepressten Aufnahmen werden in der Reihenfolge der Signatur aufbewahrt und werden auch in der Zukunft zur Erneuerung der Kataloge bzw. zu bibliografischen Zwecken zur Verfügung stehen.

Gyula Witzmann: *Bibliotheken und Dezimalklassifikation.* Probleme der Dezimalklassifikation in den Bibliotheken werden vom Standpunkte des Praktikers erörtert. Dass wir ein überall leicht anwendbares Ordnungsmittel, eine internationale Klassifikation — besonders in den Bibliotheken — notwendig brauchen, liegt auf der Hand. Die Dezimalklassifikation ist seit sechzig Jahren da. Sie ist international, einfach, an arabische Ziffern (nicht an Sprachen) gebunden, gibt praktische Begriffsbestimmungen. Sie

ist enzyklopädisch und zur Klassifikation jeglichen Schrifttums geeignet, sie ist schmiegsam und dehnbar, kann also dem Umfange des jeweiligen Bibliothekmaterials stets mühelos angepasst werden. Dann vereinigt sie durch die nach ihrem System geordnete Aufstellung und durch ihren breit angelegten Index die Vorteile des Fach- und Schlagwortkatalogs. Endlich werden die mnemotechnischen Vorteile erwähnt, wie auch die personellen Fragen der Dezimalklassifikation herangezogen.

Béla Varjas—Eszter Waldapfel—Sándor Kozocsa: *Irreführende Angaben der Titelblätter.* Die Katalogisierung ist vielleicht der verantwortlichs-te Teil der Arbeit des Bibliothekars. Ein nicht oder schlecht katalogisiertes Buch ist in einer grösseren Bücherei gleich einem nicht vorhandenen. Sehr oft kommt es aber vor, dass trotz der genauen Beschreibung, oder paradox gesagt, eben deshalb die Daten des Kataloges beirrend oder geradezu unbrauchbar für den Leser oder den Bibliothekar sind. Verf. zählt Fälle auf, in welchen das Buch selber den katalogisierenden Beamten irreleitet, oder wo er die seltsamen Folgen der Laune des Verlegers unschädlich zu machen hat, um eine vollkommene Beschreibung des Buches zu geben. Die Daten des Buches können im allgemeinen nach vier Richtungen irreführend sein: den Namen des Verfassers, den Titel des Werkes, die Auflage und die Signatur der Serie betreffend.

Die Beispiele der Launen und der Ungenauigkeit der Verleger sind am häufigsten bei Serien anzutreffen. Die Inkonsequenzen, die zwischen der einzelnen Gliedern der Serie auftauchen, werden von dem langen Zeitraum, der zwischen dem Erscheinen der einzelnen Stücke verstreicht, von den verschiedenen Autoren, oft von den verschiedenen Druckereien verursacht. Verf. zählt die in der Praxis der Bibliothek des Ung. Nationalmuseums am häufigsten wahrgenommenen Inkonsequenzen auf und teilt auch die gefundene Lösung der Schwierigkeiten mit.

Durch die falsche Numerierung einzelner Stücke der „Olcsó Könyvtár“ und der „Sammlung Göschen“ machen wir die unwissenschaftliche Methode bekannt.

Ilona Berkovits: *Le manuscrit d'Albucasis à la Bibliothèque Universitaire de Budapest.* Le manuscrit richement décoré contient 1 ornement marginal, 4 miniatures, 3 motifs décoratifs en forme de cercle, 225 instruments médicaux et 39 figures anatomiques; il provient de l'Italie du Nord, plus précisément de Bologne et date de la seconde moitié du XIIIe siècle. Les ornements ont été faits à l'époque de l'épanouissement du style individuel de l'école bolonaise. L'art du miniaturiste porte encore les marques caractéristiques des mosaïques et des tableaux contemporains inspirés par l'art byzantin, mais la rigidité hiératique de celles-ci se relâche et c'est seulement la femme couchée qui rappelle encore par la dignité de la représentation une impératrice byzantine. Les drôleries gracieuses, légères et mouvementées des manuscrits français se font dans la miniature bolonaise plus grandes, trapues et lourdes; aussi l'artiste du manuscrit de Budapest

montre une préférence pour ces drôleries transformées conformément à la conception bolonaise.

Le miniaturiste du manuscrit d'Albucasis de Budapest doit être rangé parmi les maîtres éminents de l'enluminure bolonaise du XIIIe siècle. Son art se dégage déjà des influences byzantine et française et il fait valoir les tendances plus spécialement bolonaises.

En comparant notre manuscrit d'Albucasis aux deux manuscrits d'apparence plus modeste de la Bibliothèque Nationale de Vienne (Cod. 2381 et Cod. 2301), provenant du début du XIVe siècle, on arrive à la constatation que l'artiste du manuscrit de Budapest tient à la mise en valeur artistique des instruments aussi bien que des miniatures. Les deux manuscrits de Vienne doivent être considérés comme simples ouvrages d'atelier; mais il faut convenir que — eu égard à la destination et au contenu des manuscrits — leurs artisans ont fait oeuvre plus utile que l'enlumineur du manuscrit de Budapest, dont l'art est guidé par le goût purement décoratif de l'enlumineur au XIIIe siècle.

Lajos Glaser: *Die Probleme bei der Verfertigung von Kartenkatalogen*. Das erste Problem, dem der Bibliothekar bei der Kartenkatalogisierung begegnet, ist die Frage: was als Karte und was als Buch zu betrachten sei. Wenn die Karten einem Texte bloss aus Illustrationszwecken beigelegt sind, handelt es sich um ein Buch, wenn aber der Text nur zur Erklärung der Karten dient, hat man schon mit einem Atlas zu tun. Im Zweifelsfalle wird man das Werk — dem Prinzip „specialis derogat generali“ entsprechend — in den Kartenkatalog aufnehmen und in das Bücherverzeichnis wird nur ein Anweiszettel gelegt.

Zur zweiten Gruppe der Probleme gehört die Verfertigung der Katalogzettels. Diesbezüglich wären ausser den von F. MILKAU und in der Instruktion der preussischen Bibliotheken erforderten Daten noch folgende anzugeben: *a*) das dargestellte Gebiet, *b*) die Gattung der Karte (topographische, geologische Karte usw.), *c*) das Vorhandensein oder Fehlen eines Gradnetzes, *d*) die Orientierung, *e*) die Entstehungsweise der Karte (nach älteren Karten, durch Vermessung, nach Erfahrung usw.), *f*) die äussere Ausstattung (Verzierung etc.), *g*) die Darstellungsart des Geländes und die Kolorierung der Karte, *h*) die Sprache und der Buchstabentyp des Titels und anderer Aufschriften.

Zuletzt empfiehlt der Author statt der bisherigen Gruppierung des Fachkatalogs eine neue Einteilung desselben und zwar: 1. astronomische, 2. topographische, 3. physische, 4. antropogeographische, 5. historische Karten und 6) Ansichten. Es erscheint zweckmässig den alphabetischen und den Fachkatalog noch mit einem geographischen zu ergänzen.

A szerkesztésért és kiadásért felel: Trócsányi Zoltán.

GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST X, KŐBÁNYAI-ÚT 31

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

Ganz—Vajda-féle könyvállványok

*Könyvállványaink a modern
könyvállványok összes előnyeit
egyesítik magukban*

A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezek segítségével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett bevederek a polcok vezetését biztosítják.

Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.

A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.

A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezésénél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is hordják. A közbenső födémekek ilyenkor dróttüvegéből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket hordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél helyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.

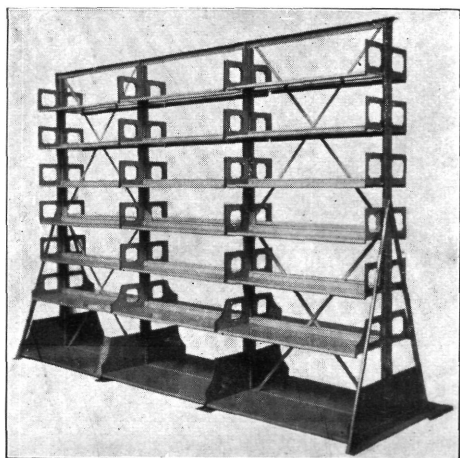
A polcok háromféle alakban készülnek és pedig:

1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.
- A mozgatható polcok mélysége:

 2. A nagyobb könyvek részére 31 cm.
 3. A közép- és kislakú könyvek részére 21⁵/₈ cm.

Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártatnak.

Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.

*Könnyű! Tartós! Egyszerű!
Olcsó! Könnyen felállítható,
szétszedhető, rendezhető!*

K é t o l d a l ú á l l v á n y

Eddig készített nagyobb berendezések:

Budapesten:

	Kötet számára
Országos Levéltár	1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt. . . kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt. „	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt. „	40.000
Székesfővárosi könyvtár	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt. „	90.000
Székesföv. pedagógiai könyvt. „	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt. „	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi könyvt. „	300.000
Népegészségügyi Múzeum könyvt „	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt. „	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt. .	45.000
Műegyetem közgazd. szemín. könyvt. . . „	10.000
Cistercita rend főgimnáziuma könyvt. . . „	4.000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.egyetem . . „	200.000

Debrecenben:

Tisza István Tud.egyetem	„ 400.000
--------------------------------	-----------

Továbbá: Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban, Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen.

TARTALOM.

	Lap
Varga Zsigmond : A régi protestáns főiskolai könyvtárak jelentősége	193
Goriupp Alisz : A katalógussokszorosítás problémái	202
Witzmann Gyula : Könyvtár és tizedesosztályozás	209
Varjas Béla—Waldapfel Eszter—Kozocsa Sándor : Megtévészto adatok a címlapokon	215
Berkovics Ilona : A budapesti Egyetemi Könyvtár Albucasis-kódexe	229
Glaser Lajos : A térképkatalogizálás problémái	241
Kisebb közlemények : RADÓ ISTVÁN : Sopron sz. királyi város köz- könyvtárának története a statisztika tükrében. — RÉVÉSZ IMRE : Melianus Gnatereth. — SUPKA ERVIN : Kliegl József nyomdai betű- elosztógépe bemutatásának 100. évfordulójára. — TOLNAI GÁBOR : Szalay József a bibliofil. (1870—1937)	247
Ismertetések : KARL LÖFFLER : Einführung in die Katalogkunde. (Ism. GRONOVSKY IVÁN.) — Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás. (Ism. MÁTHÉ KÁROLY.) — A Magyar Könyvtárosok és Levél- tárosok Egyesületének Évkönyve. I. 1935—1937. (Ism. MÁTRAI LÁSZLÓ	255
Folyóiratszemle : 1936. (F.)	265
Résumé — Inhaltsangabe	269

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke.

- I. **Horváth Ignác:** A Magyar Nemzeti Múzeum ősnymotatványai. Budapest, 1895. (Elfogyott.)
- II. **Dr. Áldásy Antal:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I. kötet. Budapest, 1904. — II. kötet 1—2. füzet. Budapest, 1923—30.
Ára 20 pengő.
III. kötet. Sajtó alá rendezte Dr. Czobor Alfréd, kiadta Dr. Áldásy József. Ára 12 pengő.
- III. **Dr. Gulyás Pál:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő Aldinák. Budapest, 1908.
Ára 2 pengő.
- IV. **Dr. Gulyás Pál:** Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1917. — Függelék. 1920.
Ára 10 pengő.
- V. **Kereszty István:** Hirlapok és folyóiratok 1867-ig. Budapest, 1916.
Ára 3 pengő.
- VI. **Isoz Kálmán:** Zenei levelek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Budapest, 1912—1924. I. 1—3. füzet.
Ára 9 pengő.
- VII. **Akantisz Viktor:** A Todoreszku-Horváth-könyvtár. Budapest, 1922.
Ára 6 pengő.
- VIII. **Dr. Bártfai Szabó László:** Gróf Széchenyi István könyvtára. Budapest, 1923. Ára 4 pengő.
- IX. **Dr. Váczy János és Rédeyné dr. Hoffmann Mária:** Irodalmi Leveléstár. I. kötet. Budapest, 1923.
Ára 5 pengő.
- X. **Végh Gyula:** Rariora et Curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925.
Ára 3 pengő.
- XI. **Végh Gyula:** Régi magyar könyvkötések rajzai az Országos Széchényi Könyvtárban. Budapest, 1936.
Ára 4 pengő.